

DANSKE STUDIER

1972

UDGIVET AF
AAGE HANSEN . ERIK DAL
IVER KJÆR

UNDER MEDVIRKEN AF
HANNE RUUS

AKADEMISK FORLAG
KØBENHAVN

INDHOLD

<i>Erik Hansen</i> , amanuensis, cand. mag. Københavns Universitet	
Modal interessens. Nu bør det (komme) frem	5
<i>Horst Nägele</i> , dr. phil. Majbøl	
<i>Venus Urania</i> in der Konventionsehe	
Kritische Betrachtungen Jens Baggesens zu einer bürgerlichen Gesellschaftsstruktur aristokratischer Prägung	37
<i>Jens Baggesen</i> : Om Forholdet imellem begge Kjøen, 1825	41
<i>Christian Jackson</i> , stud. mag. København	
Balzac i Danmark i det nittende århundrede	51
<i>Jørgen Schultz</i> , valgmenighedspræst, Vartov, København	
K. L. Aastrup: »Herrens kirke er på jord«	
En salmefortolkning på grundlag af genrekarakteristik	75
<i>Bengt Holbek</i> , amanuensis, mag. art. Københavns Universitet	
Axel Olrik (1864–1917)	88

MINDRE BIDRAG

<i>Erik Dal</i> , dr. phil. København	
En orientering om »Islenzk fornkvæði«	117
<i>Otto Asmus Thomsen</i> , redaktør København	
Vald. Vedel og Karen Blixen	121
<i>Ejgil Søholm</i> , forskningsbibliotekar. Statsbiblioteket i Aarhus	
Goldsmidts brevroman	122

ANMELDELSER

<i>Gillian Fellows Jensen</i> , docent dr. phil. Københavns Universitet	
John Geipel: <i>The Viking Legacy</i>	126
<i>Marie Bjerrum</i> , dr. phil. København	
Povl Skaarup: Rasmus Rask og færøsk,	
Gryt Ant Piebenga: Een studie over het werk van Rasmus Rask	129
<i>Mette Winge</i> , mag. art. København:	
Sven Møller Kristensen: Litteratursociologiske essays,	
Romantisk Underholdning. Triviallitteratur – kvantitetslitteratur	133
<i>Bengt Holbek</i> :	
Daniel J. Crowley: <i>I Could Talk Old-Story Good</i> ,	
Roger D. Abrahams: <i>Positively Black</i>	136
<i>Erik Dal</i> :	
A select bibliography of European folk music; Musikethnologische Jahresbibliographie Europas; Jahresbibliographie der Volksballadenforschung	138

Modal interessens

Nu bør det (komme) frem

Af ERIK HANSEN

Det er en gammel iagttagelse at visse modalverber kan optræde uden infinitivisk infinit når de efterfølges af et motorisk adverbial:

- burde:* DDR bør ind i FN, siger Sovjet. Inf. 8.3.66
De gamle bør sydpå for halv pris. Pol. 2.1.66
Danmark bør med i det europæiske rumsamarbejde. Inf. 29. 11.62
Alle børn burde i børnehave. Inf. 7.9.67
Resten bør frem. Pol. 30.6.71.
- måtte:* Nu maa jeg jo bort. Gud, nu maa jeg jo rejse bort, inden jeg gør dem alle ulykkelige. BlixSkæb 133
Her er det gruppens opfattelse, at det socialdemokratiske anti-inflationsforslag (. . .) må ind i billedet. Inf. 24.9.70.
Foreløbig var det Jul, og han maatte til sin Moder. PalMark 164
Ustandselig hører man et vræl, og så må man jo ud og se, hvem af ungerne der nu er kommet til skade. SøebAndre 139
- skulle:* den Surbrød Roquefort skal med Syvtoget. PalMark 84
Kaj skulle nu have at vide, at han skulde af Sted til Sanatoriet. HansLøgn 41
Du skal både til købmanden og slagteren og grønthandleren. RifWeek 12
Mikkel Thøgersen blev forundret og tillige glad ved at høre, at han skulle med ad Børglum til. JensKong 86
- ville:* Naar jeg har sagt, at jeg ikke vil med jer, saa kan I vel lade mig i Fred. PontSky 470
og saa vilde hun aldrig mere derhjem — — Nej, hun vilde aldrig mere derhjem. BangLudv 378
Naa, du vil absolut op til Lille Tom. HansLøgn 11
Jeg vil jo ikke a' med dig. SoyaLutter 175

Kr. Mikkelsen omtaler fænomenet i sin Dansk Sproglære fra 1894. Konstruktionerne nævnes i kapitlet »Udeladelse« (p. 451 ff.) Om selve begrebet udeladelse hedder det (p. 451):

For at give Talen Korthed udelader man ofte eet eller flere Ord, som man ikke anser for nødvendige til Forstaaelsen af Meningen.

Mikkelsen anfører bl.a. følgende eksempler:

Vil du (gaa) med?

Jeg skal (staa) op Klokken 5.

Han skal (tage) ind til Byen og tale med en Læge.

Jeg maa (gaa) hen og tale med ham.

Sandheden bør (komme) frem.

Mikkelsens behandling af disse konstruktioner blev kritiseret skarpt af Otto Jespersen i Dania II (p. 176–77):

Jeg må her indskyde den bemærkning, at når man almindelig forklarer forbindelser som *skal ud, vil hjem, må op* osv. ved antagelsen af et underforstået bevægelsesverbum, *gå* eller *komme*, så er dette som de fleste underforståelsesforklaringer kun en halv forklaring; sprogfølelsen veed ikke af en underforståelse; en sætning som »jeg vil ud« er lige så komplet som »jeg vil ride«.

I sit svar (Dania II p. 242 ff.) fastholder Mikkelsen forklaringen med udeladt bevægelsesverbum. Jespersen anfører derefter (ib. p. 257) at det i visse tilfælde slet ikke er muligt at indsætte den »udeladte« infinitiv:

Jeg skal sammen med hende i aften.

Jeg skal på bal.

Jeg vil af med hesten.¹

Mikkelsen svarer ikke Jespersen på dette punkt, og i Dansk Ordføjningslære fra 1911 opføres de omstridte konstruktioner atter under »Udeladelse« (p. 722–23), dog med den tilføjelse at »Oftentimes kan navnemåden slet ikke tilføjes« og han nævner eksempler som

Jeg skal på bal i morgen.

Han ville ikke af med pengene.

Han vil mig til livs.

Siden har disse konstruktioner ikke været genstand for mere indgående behandling.

I ODS omtales og belægges fænomenet ikke i artiklen *burde* (III sp. 133 ff.) – til trods for at både Mikkelsen og Siesbye anfører eksempler i Dania III.

Men i artiklen *måtte* (XIII sp. 726–27) skriver Johs. Brøndum-Nielsen: »*m. udeladt bevægelsesverbum* (»gaa«, »drage« osv.) Klokken er mange. Jeg maa til Hove (. . .)«. I artiklen *skulle* af samme forfatter hedder det: »i udtryk der (uden tydelig forestilling om bevægelsesmaaden) svarer til forb. m. (*skulle*) *drage, gaa, komme, rejse osv.* (XIX sp. 1143). Samme formulering bruges under *ville* (XXVI sp. 1600).

Artiklen *ud*, skrevet af Jørgen Gladher, har følgende formulering: »i tilfælde, hvor et bevægelsesverbum kan tænkes udeladt, især efter maadesverberne *maatte, skulle, ville* (. . .) Den lystige Siæl faar Overhaand, saa skal jeg ud i Byen (. . .)«.

Aage Hansen nævner konstruktionen i *Moderne Dansk III* (p. 78). Her hedder det at modalverber kan forekomme »I forbindelse med et adverbial der angiver en bevægelses retning eller mål eller angiver påbegyndelse af noget uden at der er nogen bevidsthed om en underforstået infinitiv: *jeg må hjem*.«

1. Omformningen perfektiv → imperfektiv (→ nul)

I denne afhandling vil jeg forsøge at løse problemet om det »forsvundne« bevægelsesverbum ved at sætte det ind i en sammenhæng af hidtil upåagtede fænomener i moderne dansk.

Der er i mange situationer brug for at sætte følgende verber i forbindelse med hinanden:

	1	2	3
A	have	være	være
B	få	blive	komme

Som man ser, er det kernen af det traditionelle inventar af hjælpeverber.

Kolonne 1 kan forbindes med objekt: *han har/får penge*.

Kolonne 2 kan forbindes med prædikativ: *han er/bliver minister*.

Kolonne 3 kan forbindes med stedsbetegnelse: *han er/kommer her*²

A-rækken har imperfektiv betydning, B-rækken har perfektiv betydning.

Modalverbet *ville* har som bekendt to grundvarianter: det kan være volitivt, altså betegne en viljesakt; og det kan være ikke-volitivt, især temporalt (fudurisk). En konstruktion som

han vil betale i morgen

er altså dobbelttydig og kan enten betyde 'det er hans vilje at betale i morgen' eller 'han betaler i morgen'.

Følgende sætninger er imidlertid entydigt futuriske:

han vil få 10 kr.

han vil blive minister

han vil komme hjem

han vil blive hentet

Skal det volitive *ville* forbindes med et verbum med betydningen 'få', kan verbet *få* altså ikke bruges. I stedet vælges verbet *have* der normalt har imperfektiv betydning:

han vil have 10 kr.

Her optræder *have* med perfektiv betydning. Udtrykket kan parafraseres til 'han ønsker at få 10 kr.'

Noget ganske tilsvarende sker når det volitive *ville* skal forbindes med et perfektivt verbum med samme betydning som *blive*. Løsningen

han vil blive student når han bliver stor

kan ikke bruges, idet *vil* her kun kan opfattes futurisk. I stedet vælges så *være*, som nu optræder med perfektiv betydning:

han vil være student når han bliver stor

Forbindelsen

han vil komme hjem

har som nævnt futurisk *vil*. Tænkte man sig at forholdet med verberne i kolonne 3 er helt analogt med de andre kolonner, måtte man vente en konstruktion med volitivt *vil* der ser således ud:

han vil være hjem

Denne konstruktion forekommer imidlertid ikke. I stedet for *være* har konstruktionen en tom plads:

han vil – hjem

Denne tomme plads har samme værdi som et *være* der har overtaget *komme*'s semantiske og syntaktiske funktioner.

Et næsten ganske tilsvarende skifte fra eksplicit verbum til »nul« har vi i forbindelser af *blive* + passivt orienteret præteritum participium (perifrastisk passiv):

han vil blive hentet

kan kun opfattes futurisk. Efter vore hidtidige erfaringer med verbet *blive*, kunne vi i stedet vente

han vil være hentet

men denne konstruktion kan ikke med rimelighed analyseres som *ville* + *han bliver hentet*. I stedet må vi som i kolonne 3 regne med et »nul«:

han vil – hentes

er den korrekte konstruktion med volitivt *vil*. Forskellen mellem *komme*-konstruktionen og denne, er naturligvis at elementet efter »nul« her skifter morfologisk form.

2. *Ville*

Det vi hermed har konstateret, synes at være en omformning fra perfektiv til imperfektiv form fremkaldt af volitivt *ville* i kolonnerne 1 og 2, og en omformning fra perfektiv til nul-form i kolonne 3 og i passivkonstruktion. Vi kan altså på den måde skelne mellem en volitiv (a) og en ikke-volitiv variant (b) af *ville*:

1. a. han vil (få →) have 10 kr.
b. han vil få 10 kr.
2. a. han vil (blive →) være minister³
b. han vil blive minister
3. a. han vil (komme →) – hjem
b. han vil komme hjem
4. a. han vil (blive hentet →) – hentes
b. han vil blive hentet

Ved en progres⁴ kan konstruktionens hovedverbum udvides med »hjelpeverbet« *have*:

1. han får bøf til middag + ville →
han ville have bøf til middag
han ville have bøf til middag + have →
han ville have haft bøf til middag
2. han bliver minister + ville →
han ville være minister
han ville være minister + have →
han ville have været minister

I den konstruktion der svarer til kolonne 3 får vi her det eksplicitte *være* som vi ud fra systemet skulle vente:

3. han kommer hjem + ville →
    han ville – hjem
    han ville – hjem + have →
    han ville have været hjem⁵

været har her efter reglen overtaget *kommet*'s semantiske og syntaktiske egenskaber. Dette er forklaringen på at *være* i denne kontekst kan forbindes med det motoriske adverbium *hjem*, hvilket er udelukket i andre kontekster:

*han er hjem (men: han er hjemme)

Tilsvarende i passivkonstruktionen (i det følgende kaldet 4):

4. han bliver hentet + ville →
    han ville – hentes
    han ville – hentes + have →
    han ville have været hentet

Vi ser altså at valget mellem *være* og *have* som hjælpeverbum⁶ afgøres af det verbum der optræder »på overfladen«, hvilket igen viser at omformningen *blive* → *være*, og i det hele taget fra perfektiv til imperfektiv, foregår inden tilordningen af hjælpeverbet.

Ved det ikke-volitve *ville* skal der efter reglen ikke finde nogen omformning sted, og vi kan derfor også i den udvidede konstruktion skelne mellem de to varianter af *ville*:

1. a. han ville have haft 10 kr.
    b. han ville have fået 10 kr.
2. a. han ville have været minister
    b. han ville være blevet minister
3. a. han ville have været hjem
    b. han ville være kommet hjem
4. a. han ville have været hentet
    b. han ville være blevet hentet

Adverbiet *gerne* (*hellere*, *helst*) fastlåser *ville* i den volitive betydning, således at den futuriske udelukkes:

han vil gerne betale i morgen
 han vil hellere hente sin lillesøster
 han vil helst se huset først

Man må imidlertid skelne mellem to varianter af *vil gerne*.

I. *vil gerne* er »aktivt« og betegner et ønske eller forlangende:

jeg vil gerne se på et par sko

min kone vil gerne tale med dig med det samme

De vil vel gerne se på huset, kan jeg tænke mig

Det aktive *vil gerne* udtrykker at subjektets vilje er rettet mod realisationen af subjekt-infinitivsprædikationens indhold.⁷

II. *vil gerne* er »passivt« og betegner at subjektets vilje ikke er rettet mod en ikke-realisation af subjekt-infinitivsprædikationens indhold.⁷ Det passive *vil gerne* er altså nærmest synonymt med 'har ikke noget imod':

jeg vil da gerne hjælpe dig

han vil gerne give dig penge med

du vil sikkert gerne tjene lidt mere, ikke?

I forbindelse med *vil gerne* finder vi både den omformede (a) og den ikke-omformede type (b):

1. a. jeg vil gerne have det at vide
b. jeg vil gerne få det at vide
2. a. jeg vil gerne være formand for Studienævnet
b. jeg vil gerne blive formand for Studienævnet
3. a. jeg vil gerne – hjem
b. jeg vil gerne komme hjem
4. a. jeg vil gerne – undersøges
b. jeg vil gerne blive undersøgt

Bestemmelsen af den semantiske modsætning kompliceres af at a-rækken er dobbelttydig. Det er enten det aktive eller det passive *vil gerne*.

jeg vil gerne have det at vide

betyder enten 'jeg ønsker at få det at vide' (aktivt), eller 'jeg har ikke noget imod at få det at vide' (passivt). Og tilsvarende med de andre a-rækker. b-rækkerne derimod, er entydigt passive; man kan ikke gå ind i en butik eller et rejsebureau og sige

jeg vil gerne få en pakke mørkt rugbrød

jeg vil gerne komme til Spanien

Det må nødvendigvis være

jeg vil gerne have en pakke mørkt rugbrød

jeg vil gerne – til Spanien

Det vil sige at vi har én modsætning mellem aktivt (a) og passivt *vil gerne* (b), og én mellem to varianter af det passive *vil gerne*.

Af de passive *vil gerne*-konstruktioner svarer a-rækken bedst til Gunnar Bechs definition⁷. b-rækken er af en lidt mere kompliceret art. Den betegner nok at »subjektets vilje ikke er rettet mod en ikke-realisation af subjekt-infinitivprædikationen« – men yderligere implicerer b-rækken forestillingen om en person der er forskellig fra den der betegnes med subjektet, og hvis vilje er rettet mod subjektets realisation af subjekt-infinitivprædikationen.

A vil gerne få det at vide
indebærer

1° B ønsker at A får det at vide

2° A har ikke noget imod at A får det at vide

De passive b-rækker er altså udtryk for at subjektet indvilliger i at fuldbyrde en andens ønske. Denne »anden« vil i det følgende blive omtalt som *interessenten*.

A vil gerne blive formand
indebærer således at nogen ønsker at A ikke modsætter sig at blive formand,

A vil gerne komme hjem
at A indvilliger i at opfylde interessentens ønske om at han kommer hjem,

A vil gerne blive undersøgt
at A bøjer sig for interessentens ønske om at han skal blive undersøgt.

Hvor *ville* optræder i en non-real kontekst⁸, er det muligt også i den ikke-omformede type (b) at fastholde en volitiv variant – der bliver homonym med den futuriske:

1. a. han vil ikke have benzin på
b. han vil ikke få benzin på
2. a. han vil ikke være formand
b. han vil ikke blive formand
3. a. han vil ikke – hjem
b. han vil ikke komme hjem
4. a. han vil ikke – undersøges
b. han vil ikke blive undersøgt

Det tilsvarende gælder for fx spørgende og betingende kontekster.

Modsætningen mellem a- og b-række er også her at b-rækkerne indebærer forestillingen om en interessant og altså markerer at en andens end subjektets vilje er impliceret:

A vil ikke komme hjem

betegner at A nægter at opfylde Bs ønske om at A kommer hjem. Og

A vil ikke blive undersøgt

betyder at A ikke ønsker at rette sig efter Bs ønske om at A bliver undersøgt.

A vil ikke – hjem

A vil ikke – undersøges

implicerer derimod ingen forestilling om interessant.

Det er ganske givet at b-typerne – bortset fra 3 b – meget sjældent realiseres, formentlig fordi de er homonyme med de futuriske konstruktioner. Som regel afløses de af udtryk som

han nægter at få benzin på

han vil ikke vælges til formand

han vil ikke lade sig undersøge

Eksempler på konstruktioner med *ville*:

1. a. (...) et par snedkermestre der kom og ville ha' noen penge han skyldte dem. SoyaLutter 22
Jeg kunne ikke se det selv, men ville netop derfor gerne have haft besked. Inf. 27.9.67
- b. I stedet vil han få et udenrigsministermøde i FN. Pol. 24.9.70
På hjemvejen gik Lundegård ind på Hovedbanegården og satte Annas navn under det ene af dem, hun ville jo alligevel aldrig få det at vide. KlitMand 17
2. a. folk gider simpelthen ikke mere. (...) af samme grund som stadig færre vil være soldater og betjente. Inf. 13.9.71
- b. af samme grund som stadig færre vil blive soldater og betjente.
3. a. Da Kongen saa, at Mikkel absolut vilde af med Besked, søgte han at hjælpe ham. JensKong 226
Du vil i Højheden; ... du vil til Fedtefadet ... du vil i Lag med de store, ikke sandt? PontSky 471
- b. og der er næppe tvivl om, at Palle gerne så en rask lille injuriegag, hvis reklamemæssige værdi velsagtens ville overgå, hvad

han kunne få af annoncer for de samme penge, som han muligvis ville komme af med i erstatning. Inf. 3.1.67

Det skal jeg forklare Dem hvis De vil komme her hen i måren eftermiddag – passer det dig kl. 3? SoyaLutter 253

4. a. Spørgsmålet, om Viggo Marker ville genvælges, stod åbent indtil valget fandt sted.
  - b. Spørgsmålet, om Viggo Marker ville blive genvalgt stod åbent indtil valget vandt sted. Pol. 24.9.71
- Der vil blive idømt Kirkestraffe for den Slags for Fremtiden. ThitStyg I 207

Hvad der i denne afhandling siges om forholdet mellem *s*-passiv og *blive*-passiv, beskriver en meget klar tendens i moderne dansk skrift- og talesprog. Men på grund af en vis stilistisk interferens finder man jævnlig eksempler der går imod denne tendens. De er dog altid stilistisk markante og vil vel ofte i en normativ fremstilling blive betegnet som dårligt eller gammeldags sprog:

Man kunne tro, at dette var en vanskelighed, der let kunne overvindes, og som i hvert fald vil overvindes i den generation, der nu er vokset op. Inf. 29.5.64

enhver Baad vil sønderlemmes til Spanter i Isens Malstrøm. Thit Styg I 231

3. To varianter af modalverberne

Af hensyn til denne undersøgelse er det ikke nødvendigt at skelne mellem mere end den volitive og den ikke-volitive variant af verbet *ville*.

Det volitive *ville* (variant (1)) betegner en mental virksomhed hos den der betegnes med subjektet. Det må altså være en animat størrelse. Det ikke-volitive *ville* (variant (2)) angiver nogle omstændigheder ved hele sætningen eller verbalkæden⁹, først og fremmest dens tid (»futurum«), men også dens »modus«:

hvis du ville sidde stille, ville jeg blive glad

på den måde ville han jo være kommet til skade

er glasset tyndere, vil det ikke kunne tåle belastningen

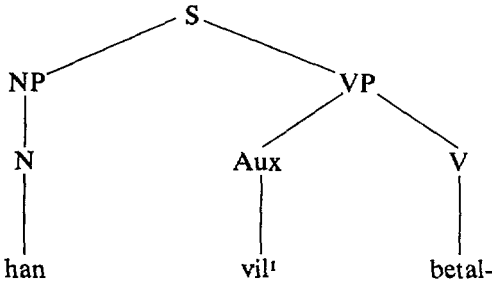
jeg havde nu troet det ville regne hele dagen

Variant (2) er altså snarere suprasegmental. Den karakteriserer ikke en enkelt del af sætningen, men et større afsnit. I den generative gram-

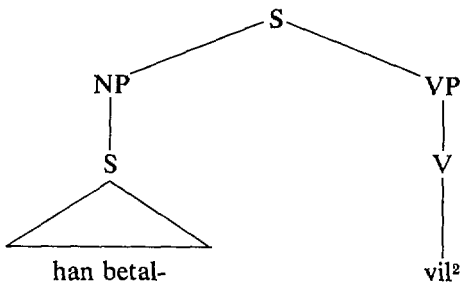
matik kan dette udtrykkes således at variant (1) er et verbum af typen Aux. Sætningen

han vil betale

skal altså markeres således hvis *vil* er volitivt:

Det suprasegmentale *vill* derimod, er et verbal med resten af sætningen som subjekt. Opfattes sætningen *han vil betale* som futurisk, skal den altså markeres således:

En tilsvarende skelnen mellem variant (1) og variant (2) er nødvendig i forbindelse med de øvrige modalverber som skal behandles i det følgende.

4. Skulle

Verbet *skulle* kan altså også deles i to grundvarianter: *skulle¹* betegner et krav eller en nødvendighed:

du skal skynde dig

han skal kun betale 1.500 i restskat

du skal sende mig en liste over deltagerne

skulle¹ synes at betegne at en vilje, der ikke er subjektets, er rettet imod realisationen af subjekt-infinitivprædikationens indhold.⁷

skulle² betegner mere suprasegmentale modifikationer til konstruk-

tionen. Denne variant foreligger fx når *skulle* angiver at sætningsindholdet formentlig er sandt:

han skal være særdeles velhavende

han skal have fornærmet ministeren ved den lejlighed

Endvidere når *skulle* fremstiller sætningsindholdet som non-realt:

hvis du skulle træffe ham, burde du sige det ligeud

han skulle være gået med det samme

eller futurisk (in præterito):

denne dag skulle forløbe helt anderledes end jeg havde ventet

hvorfor skulle jeg dog blive den heldige?

*skulle*² svarer ret nøje til *ville*², også i den henseende at *skulle*² ikke tillader omformningen perfektiv → imperfektiv (→ nul). Og da omformningen er mulig ved *skulle*¹, er en af de mulige modsætninger den mellem variant (1) og variant (2):

1. a. han skulle have en advarsel
b. han skulle få en advarsel
2. a. han skulle være lærer når han blev voksen
b. han skulle blive lærer når han blev voksen
3. a. han skulle – til kontrol
b. han skulle komme til kontrol
4. a. han skulle – vaccineres
b. han skulle blive vaccineret

Foretager man altså en udskiftning af perfektiv med imperfektiv, skifter konstruktionen fra *skulle*² til *skulle*¹:

han skal få penge for det

kan betyde 'han får efter sigende penge for det'.

han skal have penge for det

betyder 'det er nødvendigt at han får penge for det'.

Nu kan vi imidlertid inden for *skulle*¹ skelne mellem en omformet (a) og en ikke-omformet (b) konstruktion:

1. a. han skal have det at vide
b. han skal få det at vide
2. a. han skal være student til sommer
b. han skal blive student til sommer
3. a. han skal – ud
b. han skal komme ud

4. a. han skal – hentes
 b. han skal blive hentet

Det minder slående om forholdene ved ville¹. a-rækken svarer til grunddefinitionen af *skulle*¹, mens b-rækken – der jo er homonym med konstruktionen med *skulle*² – yderligere implicerer at den talendes (eller skrivendes) vilje er rettet mod realisationen af subjekt-infinitivprædikationen. Det er altså en interessent-konstruktion med den talende som interessent.

Hvis A siger

B skal få det at vide

indebærer det en forsikring om at A vil gøre en indsats for at B får det at vide. Tilsvarende har vi et udsagn om almindelig nødvendighed i jeg skal være student til sommer

mens den ikke-omformede type implicerer den talendes vilje:

jeg skal blive student til sommer, det lover jeg Dem

Tilsvarende:

skoene skal pudses

kan være hotelgæstens replik. Men portierens svar til gæsten må lyde skoene skal blive pudset

Og på samme måde:

han skal hjem

overfor

han skal komme hjem

Den sidste konstruktion indebærer at nogen ønsker at *han* indfinder sig i hjemmet.

Man kunne tænke sig en telefonsamtale som denne: en kone ringer til sin mand, der sidder med nogle bekendte på et værtshus. Hun: »Der er sprunget et vandrør og hele huset flyder med vand. Jeg aner ikke hvad jeg skal stille op!« Han:

»Jeg skal komme hjem med det samme«

men ikke

»Jeg skal hjem med det samme«

da dette udtryk ikke angiver at han forsikrer at han begiver sig hjem, men blot giver den nødstedte hustru indtrykket af at han er ganske ubekymret og bare tilfældigvis alligevel skulle hjem. Når han nu går ind til de andre for at give besked, kan han enten sige

»Jeg skal hjem med det samme«

– det er en meddelelse om at han går – eller han kan sige

»Jeg skal komme hjem med det samme«

Det er et referat af konens replik, og den angiver over for de andre at nogen ønsker hans tilstedeværelse hjemme.

Konen kan også – og nu regner vi med at det er mandens ædruelighed der ligger hende på sinde – ringe op og sige

»Du skal komme hjem«

og hermed angive sin egen interessens i sagen. Men hun kan naturligvis også sige

»Du skal hjem«

og på den måde, i al fald fiktivt, eliminere sin interessens. Nu er det et krav der så at sige er afledt direkte af verdensordenen, som man jo ikke kan diskutere med.

En ikke-omformet (b) *skulle*¹-konstruktion i spørgeform angiver, når subjektet er 1. person, at den talende spørger om sin egen interessens; dette kan give mening i »indre dialog«:

skal jeg få det ordnet med det samme?

skulle jeg blive student?

hvorfor skulle jeg egentlig komme hjem?

hvordan skal jeg blive hentet?

De tilsvarende omformede konstruktioner vil som regel blive opfattet som normale udadrettede spørgsmål:

skal jeg have det ordnet med det samme?

skulle jeg være student?

hvorfor skulle jeg egentlig hjem?

hvordan skal jeg hentes?

I overensstemmelse med spørgsmålets natur kan en spørgende ikke-omformet konstruktion (a) selvfølgelig også være et spørgsmål hvis formål er at skaffe oplysning om den tiltaltes interessens:

skal jeg få det ordnet (for dig)?

skal han blive officer (for din skyld)?

skal jeg komme hjem (til dig)?

skal hun blive vaccineret (så du ikke behøver at være bekymret)?

Eller der kan være tale om oratio tecta:

skal han få penge med?

skal jeg blive student?

skal de komme hjem?

skal vi blive underrettet?

Disse udtryk kan altså betyde 'sagde du: han skal få penge med?' osv.

Eksempler på *skulle*-konstruktioner:

1. a. Boel kommer klokken seks, så skal du have din mikstur, det hjælper. HjortøInd 26
Så er det kun fordi jeg syn's det er synd for Deres datter at hun ikke skal ha' det spøgelse hun er kommet til at syn's om. SoyaLutter 172
- b. Kom I om Bord med mig, saa skal I nok faa noget at æde. TangKrÆv 164
Dog også som distancesvømmer skulle jeg få mig en mindre forskrækkelse. KristAab 38
2. a. hun skal være cand.mag. med dansk som hovedfag.
- b. Hvis du skal blive verdensmester i skak, må du spille slutspillet bedre end Rubinstein. Pol. 24.7.67
Således begyndte det, der skulle blive det hidtil mest dramatiske sammenstød i København mellem betjente og demonstranter. Pol. 24.9.70
3. a. »Ja, nu må jeg af sted,« sagde fru konsulinden, der ikke i øjeblikket kunne huske mere, hun skulle af med. HjortøFolk 279
fjorten dage efter kom han kørende hjem med Skraldevognen og sku' ind paa Nordvestvej og ha' en lille Genstand. LarsVest 43
Men der var jo også så mange andre sager, der skulle for. KlitMand 84
- b. Jeg vil ønske, at den, der kommer paa min Skostol, den skal ikke komme derfra uden min Tilladelse. TangKrÆv 242
Da han er kommen hjem, sender han Bud efter de tre Piger, de skulde komme op til Kongen. TangKrÆv 171
4. a. Dybest set er det en mental og ikke blot en fysisk eller en juridisk revolution, der skal gennemføres. Inf. 24/25.8.63
Men en Strandvasker skal begraves i det Tøj, som han har paa. DrachSøm 92
- b. og der lå en uforstyrrelig halvfridag foran ham, som skulle blive udnyttet. SeebBip 49
Jeg lovede mig selv at han skulle blive tvunget til at se mig. Han skulle lære mig at kende. BranRyt 87

5. *Måtte*

I denne undersøgelse vil vi skelne mellem to homonyme modalverber *måtte*: ét der i betydning nogenlunde korresponderer med tysk *dürfen*, i det følgende noteret som *måtte^d*, og ét der groft svarer til *müssen*, noteret *måtte*.¹⁰

Måtte^d optræder hyppigst i non-realis kontekster:

han må ikke rejse

må du komme med?

hvis vi må se kvitteringen, . . .

de der må blive ude til klokken 22, . . .

osv.

Uden for non-realis forbindes *måtte^d* som regel med *gerne*:

han må gerne rejse

vi må gerne se kvitteringen

de må gerne blive ude til klokken 22

osv.

På den måde kan *måtte^d* i praksis skelnes fra *måtte*:

han må rejse allerede i morgen

vi må se den kvittering

de må være her inden klokken 22

I non-realis afløses *måtte* som regel af *behøve*:

han behøver ikke (at) rejse

behøver du (at) komme med?

hvis vi behøver (at) se den kvittering, . . .

de der behøver (at) blive ude til klokken 22, . . .

behøver det (at) blive snevejr i morgen?

I forbindelse med *måtte^d* indtræder ingen omformning fra perfektiv → imperfektiv form. Vi har fx ingen konstruktioner af typen

*du må gerne hjem nu

*hvis vi må have flaget op, . . .

Derimod kan omformningen finde sted i forbindelse med *måtte*:

1. a. han må have en reprimande
b. han må få en reprimande
2. a. han må være medlem snarest
b. han må blive medlem snarest
3. a. han må – af med mindst 10 kg
b. han må komme af med mindst 10 kg

4. a. han må – opstilles til formandsposten
 b. han må blive opstillet til formandsposten

måtte adskiller ligesom *ville* og *skulle* en variant (1) og en suprasegmental variant (2). *måtte*¹ betegner indholdet af subjekt-infinitivprædikationen som en kausal nødvendighed, altså som led i en kausalsammenhæng⁷:

nu må du skynde dig

det træ må snart vælte, sådan som det stormer

*måtte*² angiver modifikationer til hele den verbalkæde det styrer, og verbet betegner først og fremmest at sætningsindholdet fremsættes som en sikker formodning:

nu må han da være færdig

han må alligevel have været her i går

Endvidere det stilistisk særprægede non-reale *måtte* i forbindelser som de deltagere der måtte ønske det, kan få enkeltværelse mod erlægelse af kr. 150,00

Modsætningen mellem a- og b-række er først og fremmest modsætningen mellem *måtte*¹ (omformet) og *måtte*² (ikke omformet). Se eksemplerne ovenfor. I en valgannonce for Socialdemokratiet hedder det

Der må orden i økonomien. Nu må vi ha' den langsigtede og planmæssige politik, der kan lede udviklingen ind i de rigtige baner.
 Inf. 2.9.71

Det er *måtte*¹ der optræder her. Danner Socialdemokratiet regering efter valget, kan dets politikere udtale, med *måtte*²:

Der må komme orden i økonomien. Nu må vi få den langsigtede og planmæssige politik, der (. . .)

Formentlig kan der også skelnes mellem 2 betydninger inden for *måtte*¹ (jfr. *ville* og *skulle*): den ikke-omformede type (b) kan implicere den talendes, interessents, ønske om at subjektets vilje er rettet mod realisationen af subjekt-infinitivprædikationen. b-rækken indebærer altså et moralsk krav og kan således kun have animat subjekt:

han må få fuld kælder under huset

*huset må få fuld kælder

(Men opfatter man *må* i det sidste eksempel som *må*², er sætningen naturligvis uden videre mulig.)

b-rækkerne synes at være meget sjældne inden for *måtte*¹, for-

mentlig på grund af det mulige sammenfald med både *måtte*² og *måtte*^d-konstruktioner. Den afløses ikke sjældent af en synonym konstruktion med *se*:

- han må se at få tungen på gled
- han må se at blive medlem
- han må se at komme på afmagringskur
- han må se at blive opstillet til formandsposten

Dette kunne måske tyde på at *se* er et verbum der i sig selv indikerer intrasubjektivt interessant.

Eksempler på konstruktioner med *måtte*:

1. a. Han må have luft, og letter sit hjerte for Jensen. KlitMand 37
For hvis Dé ikke vil med så må jeg omgående have ringet til Kloen. SoyaLutter 173
- b. Den Røde Baron er set over Cambrai . . . Nu må jeg få ram på ham! Pol. 29.10.66
2. a. han må være oberst i løbet af de næste par år, ellers bliver han pensioneret
- b. han må blive oberst, sådan som han har gjort sig umage.
3. a. Jørgen Uldskov forstod han måtte helt til Rom og i audiens. DamMorf 260
Nej, han måtte ind og i seng. EKristKværn 145
Succes er historien om Electromatic, der har måttet af med sin bedste mand. Inf. 27.9.67
- b. Jeg havde nok paa Følelsen, at vi maatte komme ind under det høje Land, men se noget kunde jeg slet ikke. Drach Søm 26
Du må komme ud til os, så skal jeg vise dig noget meget mærkeligt ved de piller. BodSunset 35
4. a. Nok fortalte demonstrant-kolonnernes skilte og deres sorte og hvide talsmænd om krav, der maatte opfyldes og opfyldes nu, men anråbelsen var mere religiøs end oprørsk. Inf. 29.8.63
Jeg vil sige, at den menneskelige maalsætning maa og skal accepteres paa linje med kravet om effektivitet. Inf. 26/27. 10.63
- b. Antallet af danske bureauer må nødvendigvis blive formindsket i løbet af de nærmeste år, mener disse reklamefolk. Inf. 12.7.67

Hvad tror du, det bliver til? Vi må da blive fremstillet for en dommer engang? ScherfFryd 227

De sidste ord vil vi bede om må blive erindret under den debat, der muligvis vil rejse sig, når der nu skal løses endelig op for rømningssagen. Inf. 24.2.65

6. Burde

Forholdene i forbindelse med det lavfrekvente modalverb *burde* synes at være ret uklare i semantisk henseende. At omformningen perfektiv → imperfektiv (→ nul) kan finde sted, er utvivlsomt:

1. a. han bør have døren malet
b. han bør få døren malet
2. a. han bør være leder af projektet
b. han bør blive leder af projektet
3. a. han bør – i bestyrelsen
b. han bør komme i bestyrelsen
4. a. han bør – klippes
b. han bør blive klippet

Derimod er det hverken lykkedes mig ved excerperinger eller ved samtaler med *native informants* at konstatere en betydningsforskel mellem a- og b-konstruktioner der er så klar som ved de andre modalverber. Nogle vil slet ikke anerkende en semantisk modsætning mellem omformet og ikke-omformet konstruktion, andre mener at der – i al fald sommetider – kan være tale om at den omformede er neutral og den ikke-omformede er en interessant-konstruktion.

ODS registrerer ingen suprasegmental variant af *burde*. Men det er dog et spørgsmål om vi ikke har et *burde*² i forbindelser som
det bør blive regnvej i morgen

3 plus 4 bør give 7

når patienten har fået penicillin, bør feberen gå ned

Her kan *burde* ikke betegne »at en handling er påkrævet som billig, retfærdig, passende osv.« – som *burde* beskrives i ODS. I disse eksempler betegner *burde* noget i retning af 'efter hvad vi ved, er det sandsynligt at det bliver regnvej i morgen' osv.

Denne variant af *burde* svarer til variant (2) af *ville*, *skulle* og *måtte* ved kun at have ikke-omformet konstruktion (b), og det er

derfor muligt at man kan regne med at modsætningen mellem a- og b-konstruktion svarer til modsætningen mellem variant (1) og variant (2).

7. Repræsentation

Der er ikke hidtil offentliggjort grundigere redegørelser for verbalrepræsentation i moderne dansk. Jeg er derfor nødt til at nøjes med en knap og primitiv beskrivelse og terminologi i de følgende bemærkninger om repræsentation i forbindelse med omformede konstruktioner.

I eksempler som de følgende er det muligt at hævde at *gøre* + *det* repræsenterer et verbum eller et verbalfelt i konteksten:

han spiller skak – *det gør* jeg ikke (jfr. jeg *spiller* ikke skak)
taler De tysk? – ja, *det gør* jeg (jfr. ja, jeg *taler* tysk)

han kan stå på vandski – *det gør* jeg hver weekend (jfr. jeg *står på vandski* hver weekend)

Den imperfektive række *have*, *være*¹ og *være*² kan imidlertid ikke repræsenteres af *gøre* + *det*:

han har 10 kr.	–	* <i>det gør</i> jeg også
han var forkølet	–	* <i>det gjorde</i> jeg ikke
han var ikke hjemme	–	* <i>det gjorde</i> vi heller ikke

Ved disse verber skal vi have »identitetsrepræsentation«:

han har 10 kr.	–	det har jeg også
han var forkølet	–	det var jeg ikke
han var ikke hjemme	–	det var vi heller ikke

Den perfektive række *få*, *blive* og *komme* kan derimod have enten identitetsrepræsentation eller *gøre*-repræsentation:

han får 10 kr.	–	det får jeg også
		det gør jeg også
han blev forkølet	–	det blev jeg ikke
		det gjorde jeg ikke
han kom ikke hjem	–	det kom vi heller ikke
		det gjorde vi heller ikke

Om de omformede konstruktioner har jeg i det foregående hævdet at det imperfektive verbum har overtaget det perfektives syntaktiske og semantiske funktioner. Dette gælder imidlertid ikke repræsentations-konstruktionerne, idet et imperfektivt verbum der skal betragtes som et omformet perfektivt, ikke tillader *gøre*-repræsentation:

han vil have 10 kr.	– det får han bare ikke – *det gør han bare ikke
han skal være teolog	– det bliver han nok også – *det gør han nok også
han må hjem straks	– det kommer han jo hver uge – *det gør han jo hver uge

8. Nogle specielle fænomener

Ifølge denne beskrivelse har pladsen mellem modalverbet og det motoriske adverbial altså værdien *komme*.

Dette bekræftes af den omstændighed at udtryk der indeholder *komme* kan indgå i konstruktionen med »nul«, mens udtryk der ikke indeholder *komme* – men nok andre bevægelsesverber – ikke har denne mulighed.

Man har således *komme i gang* og *gå i gang*, og konstruktioner som

nu vil vi snart i gang

er uden videre mulige. Derimod kan udtrykket *gå i stå* ikke indgå i konstruktionen:

*vi vil ikke i stå igen

idet udtrykket *komme i stå* ikke kan forekomme. Og tilsvarende, finder man konstruktionen

han vil ikke på akkord,

svarer den til *han kommer på akkord* og ikke til *han går på akkord*.

Udtryk uden mulighed for omformningen perfektiv → »nul« er altså fx

gå i døden

gå af

gå i stykker

gå til bekendelse

gå i hundenc

Udtryk med mulighed for omformning er fx
 komme af med livet
 komme af
 komme i uorden
 komme ud med sproget
 komme på finansloven

Ud fra den analyse jeg har foreslået her, kan man nu forklare en række syntaktiske fænomener som ganske vist ikke har voldt kvaler hidtil, idet man ikke har været opmærksom på dem.

A. I de fleste forbindelser kan *have* og *få* alternere:

han har 10 kr. / han får 10 kr. osv.

Men i visse faste udtryk forekommer kun *få*:

jeg fik det at vide

han fik tæv

du får en advarsel

og ikke

*jeg har det at vide

*han har tæv

*du har en advarsel

Efter *ville*, *skulle*, *måtte* og *burde* kan *have* imidlertid også bruges i den slags forbindelser:

jeg vil have det at vide

han skal have tæv

du bør have en advarsel

Hvis det forholder sig som jeg har foreslået ovenfor, er disse udtryk ikke specielt problematiske: *have* har blot efter reglerne overtaget *få*'s syntaktiske og semantiske funktioner.

Andre faste udtryk af tilsvarende karakter er fx

få ørenlyd

få tungen på gled

få noget til livs

få læst og påskrevet

få ram på

få sin vilje

få en overraskelse

få en reprimande

få bøf til middag

få noget af én

Eksempler:

Nå, du skal hjem til din mo'r og ha' vasket? HjortøInd 65

Å undskyld, fru Rasmussen – undskyld jeg gør Dem ulejlighed, men vi skal ha' hakkebøf til middag, og jeg har glemt og købe løg, og nu er butikkerne lukkede. SoyaLutter 21

Danskerne skal have tak for, at de markerede os så løst og at de løb bolden op ad banen i stedet for at aflevere den, så vi altid kunne nå hjem og dække op. Pol. 24.9.70

Et par anonyme blev også hørt – anonyme fordi de var eller havde været *kriminelle*. De ville hellere have haft et da-da straks, et par uger i almindeligt fængsel, første gang de satte sig bag rattet i en anden mands vogn. Inf. 7.9.67

Hvor er der meget mere, man gerne ville have haft at vide om ham, end hvad der står i det ene essay, som er helliget ham. Inf. 21.8.67

Ja, han var lidt uregerlig og vilde gerne ha' sin villie, men han blev mere skikkelig med årene. HjortøInd 27

Vist så, men det kan af og til være lidt svært at finde ud af, hvad man skal tro om dem, der taler, når de det ene øjeblik siger det ene og det næste øjeblik vil have os til at tro, at det, de ikke sagde, faktisk var det, de alvorligst mente. Inf. 30.9./1.10.67

Smeden burde dog have haft noget for sin ulejlighed. TangKrÆv 242

Han havde slet ikke råd til så meget og ville helst have haft handelen til at gå tilbage. SøebHer 66

B. Et præteritum participium som er styret af *have*, vil normalt være orienteret sådan at dets logiske subjekt er lig med det logiske subjekt for *have*:

vi har tapetseret

jeg har smurt og skiftet olje på vognen

Det er *vi* og *jeg* der har *tapetseret* og *smurt* osv. Et præteritum part. der er styret af *få* har imidlertid mulighed for to orienteringer. Enten er partiets logiske subjekt lig med det logiske subjekt for *få*, eller det er forskelligt fra det logiske subjekt for *få*:

vi fik tapetseret

jeg fik smurt og skiftet olje på vognen

Det er enten *vi* og *jeg* der har *tapetseret* og *smurt* osv., eller det er en anden der har gjort det for *vi* og *jeg*.

I forbindelse med *ville*, *skulle*, *måtte* og *burde* kan *have* som bekendt overtage *få*'s syntaktiske og semantiske funktioner, således at konstruktionen bliver dobbelttydig mht. orientering:

vi skal have tapetseret

jeg må have smurt og skiftet olje på vognen

C. Når et præteritum participium er styret af *få*, kan et objekt for participiet stå enten foran eller efter dette:

man fik ham bibragt   nogen forståelse af sagen

man fik   bibragt ham nogen forståelse af sagen

En tilsvarende permutation er ikke mulig når det styrende verbum er *have*:

man har   bibragt ham nogen forståelse af sagen

*man har ham bibragt   nogen forståelse af sagen

Undtagen hvor *have* er styret af *ville*, *skulle*, *måtte* eller *burde*, og kan opfattes som en omformning fra *få*:

vi skal have   bibragt ham nogen forståelse for sagen

vi skal have ham bibragt   nogen forståelse for sagen¹¹

I en sådan konstruktion er det altså også muligt at skelne mellem to varianter af modalverbet. I

de vil have ham udnævnt til minister

kan *vil* ikke være futurisk, da den futuriske variant jo ikke muliggør omformningen *få* → *have* og dermed udelukker permutationen af objektet. I

de vil have udnævnt ham til minister

kan *vil* derimod være både futurisk og volitivt. Tilsvarende ved *måtte*:

de må have ham underrettet

Her kan *må* kun være *måtte*¹ for objektet er permuteret. I

de må have underrettet ham.

kan vi både have *måtte*¹ og *måtte*².

Eksempler:

Men det gør nederdrægtig ondt, og jeg skal på skadestuen nu og have knæet røntgengraferet. Pol. 24.9.70

Vi har stadig væk, trods fuld beskæftigelse og velstandsstigning, store grupper af lavtlønnede, der ud fra en enkel retfærdighedsbetragtning nødvendigvis må have deres forhold forbedret. Inf. 9.12.66

Men nu hænger mit tapet der altså, og med tiden lærer jeg vel at

indse, at tapetmanden havde ret i sit valg af mit tapet. Jeg skal i hvert fald ikke have det udskiftet foreløbig. Inf. 13.9.67

Resultatet er, at man har nogle vældig gode billeder med gode optøjer på. Men lad os nu se, når vi skal have den anden film forevist. Pol. 29.8.67

Nu skal jeg have tasken prøvet, om det passer, hvad Petrus der siger. DaFolk 187

D. I forbindelsen *have* + objekt + fast adverbial har det faste adverbial statisk form:

han havde pistolen fremme

vi havde flaget oppe

Ved *få* er der i den tilsvarende forbindelse motorisk adverbial:

han fik pistolen frem

vi fik flaget op

Men, som man kunne vente det, kan *have* + objekt + motorisk adverbial forekomme i forbindelse med *ville*, *skulle*, *måtte* og *burde*:

han ville have pistolen frem

vi skal have flaget op

Nogle eksempler:

Vi burde egentlig have haft ham herud for længe siden, sagde fru Andersen. SøebHer 39

Beduinerne har ry for ikke at have hæmnings, når de skal have sandheden ud af folk. Pol. 24.9.70

Ud ad Natten kommer Bitte-Jørgen jo op og skal have Soen ud. TangKrÆv 137

Hvorfor gik I til Køkkendøren, da I ville have Håndskrifterne hjem? (husk – – »hjemme«, det er her). Inf. 21.11.66

Vi vil have 10–15 vietconger, der er deserteret, herop for at fortælle, hvad de f.eks. havde af ordrer fra højere sted. Inf. 3.8.67

Lillesøster strakte hænderne op mod ham og ville løftes op. – Næ jeg vil ikke have dig op. SøebSådan 12

Herremændene holdt Kongen indespærret paa Sønderborg, Kong Christiern, men nu vilde Bønderne i hele Landet have ham ud igen. JensKong 179

Være forbindes ligesom *have* med statisk adverbial:

han var henne ved hesten

og ikke

*han var hen til hesten

hvad der naturlivis er muligt ved det perfekte *komme*:

han kom hen til hesten

Men hvor *være* kan betragtes som et omformet *komme*, kan det forbindes med motorisk adverbial:

Prins Karl kom i Tanker om, at han skulle have været hen til Hesten og fortalt den, hvordan det var gået. TangKrÆv 195

Konstruktionen er beskrevet ovenfor (p. 10). Andre eksempler:

Jeg skulle have været til København, men det har jeg opgivet nu. Pol. 11.8.67

og det er ikke fordi jeg ønskede partiet, så skulle Flora jo have været til udlandet. RungPar 125

Den gamle kejser kaldte omgaaende Bikila hjem, men nøjedes med at skælde ham ud. Han skulle ellers have været op at hænge, men fordi han nu løb saa godt, fik han lov at leve. Inf. 25./26.8.62 og vi skulle have været hjem samme aften. SøndGen 52

De ville ha været ud og taet imod os med Buketter og Dannebrogssløjfer. LarsRangkl 146

Shea ville med sin trylleformular have været til Irland på Cuchulinnns og dronning Maevs tid. Inf. 29.11.66

Men endelig havde hun da forklaret, hvem hun var, og at hun vilde have været ind til Købstaden for at søge sig en Tjeneste. Pont Sand 20

Jeg havde danset med hende, fordi jeg gerne ville have haft hende med hjem eller været hjem til hende. SøndTo 36

9. Andre styrende verber

Også efter andet end de omtalte modalverber kan en omformet konstruktion forekomme. Det drejer sig om nogle udpræget talesproglige udtryk som sjældent forekommer på tryk. Det er derfor vanskeligt at skaffe sig et pålideligt materiale.

Visse af forbindelserne synes slet ikke at optræde i rigsmålet og må derfor henvises til dialektologiske undersøgelser. Det gælder et eksempel som

Da hun havde sagt det, rejste hun af igen, og saa skulde de jo til at tænke paa at til Sengs. TangKrÆv 331

Og det gælder hvor *få* fungerer som modalverbum:

Ja, han fik da have hans Vilje, sagde Faderen. Tang KrÆv 3
(Jfr. *han havde hans (sin) vilje).

Saa faar vi vel ind og malk'. BeckTog I 187

Vi faar hjem nu, sagde Ane Mette. JensKong 68

Andre typer synes at være produktive i mundtligt rigsmål, dog udelukkende eller fortrinsvis mht. omformningen *komme* → »nul«.

Denne omformning kan konstateres efter *være/blive nødt til*:

- a. vi bliver nødt til at – tilbage snart
- b. vi bliver nødt til at komme tilbage snart
- a. du er nødt til at – til generalforsamling i år
- b. du er nødt til at komme til generalforsamling i år

Forskellen synes at være at b-konstruktionen implicerer interessant. *være/blive nødt til* ligner altså i denne henseende det næsten synonyme *skulle*.

Verbalforbindelsen *komme til* kan styre infinitiv. I denne sammenhæng er det væsentligt at skelne mellem to varianter af *komme til*. Variant (1) er modal og nærmest synonym med *skulle*:

Du kommer til at sætte nogle Trappetrin ud over Siden. DrachSøm 121

Variant (2) er suprasegmental og nærmest synonym med det futuriske *ville*:

En socialdemokratisk-fri demokratisk regering i Bonn vil betyde, at vi kommer til at opleve en aktiv tysk afspændingspolitik, og hvis denne regering bliver dannet, vil vi opleve, at den danske udenrigsminister Per Hækkerup pludselig tydeligt og klart siger, at Danmark anerkender Oder-Neisse-grænsen. Inf. 17.11.66

Forskellen mellem a- og b-type kan markere modsætningen mellem variant (1) og variant (2):

1. a. de kommer til at have udsættelse
- b. de kommer til at få udsættelse
3. a. overskuddet kommer til at – op på 10.000 kr.
- b. overskuddet kommer til at komme op på 10.000 kr.

Yderligere kan vi inden for variant (1) have modsætningen mellem neutral (a) og interessant-konstruktion (b):

1. a. vi kommer til at have flere bevillinger igennem
b. vi kommer til at få flere bevillinger igennem
3. a. du kommer til at – ud med sproget
b. du kommer til at komme ud med sproget
3. a. der kommer til at – én ud at se efter
b. der kommer til at komme én ud at se efter

Hvor *komme til* er styret af *ville*, *skulle*, *måtte* eller *burde*, indtræder omformningen *komme* → nul efter de regler og med de semantiske implikationer som er beskrevet ovenfor i forbindelse med de enkelte modalverber. Vi får altså

- a. han vil – til at arbejde
- b. han vil komme til at arbejde

- a. de skal – til at flytte
- b. de skal komme til at flytte

- a. de må – til at bestemme sig
- b. de må komme til at bestemme sig

- a. han bør – til at betale for sit ophold
- b. han bør komme til at betale for sit ophold

Nogle eksempler:

- (1) Efter dette maatte jeg til at passe paa. HansLøgn 119

Nu skulle hun til at sy for alvor. KristMand 30

Henrik rejste sig da pladen var færdig, han skulle til at gå. Vad Nøjs 14

Det betyder, at skal man til at fremstille specielle bacondåser til eksport, vil det fordyre det danske bacon så meget i USA, at det ikke længere er konkurrencedygtigt. Inf. 17.11.66

Forfatteren Palle Lauring siger, at det ikke kan lade sig gøre af mange grunde, men først og fremmest fordi, *hvis* forfatterforeningen selv ville til at udgive bøger, skulle foreningen raade over midler i et saadant størrelsesforhold, at man skulle ofre et sted mellem 15 og 20 millioner – og det har foreningen ikke. Inf. 1.11.63

- (2) (...) og atter skulle jeg for en tid komme til at hade marchen fra skolen til badeanstalten. KristAab 35

Palle Fogtdal understregede, at nyhedsmagasinet underskud ikke vil komme til at berøre de øvrige publikationer som Bo Bedre (. . .) Pol. 24.9.70

(. . .) og hun tænkte, at forretningen sikkert ville komme til at gå godt og åbne adgang til alt det, hun drømte om. KlitMand 43

du er den eneste jeg har elsket . . . og jeg vil aldrig, aldrig, aldrig komme til og elske andre. SoyaLutter 249

Hvis det verbum der styres af *komme til*, er *komme*, kan også dette efter de normale regler omformes til nul:

- a. han vil – til at – hjem lidt tiere
- b. han vil – til at komme hjem lidt tiere

- a. vi skal – til at – til byen igen
- b. vi skal – til at komme til byen igen

- a. han må – til at – igang med arbejdet
- b. han må – til at komme igang med arbejdet

Eksempler:

Skal vi ikke til og hjem, hvad er Klokken? BeckerTog I 97

Men som de skal til og afsted, er der noget, der piner Mikkelsen. HjortFolk 73

Lidt efter skulde Kongen til selv at af Sted. TangKrÆv 79

Da Kongen og Pigen var blevne bundne sammen som andre Ægtefolk, skulde de jo til at hjem igjen. TangKrÆv 71

Da han saa skal til at hjem, vinder der en lille sort Mand op af Havet. TangKrÆv 26

Men lige som jeg saa vil til at op igjen, ser jeg, at Højen er faldet sammen. TangKrÆv 264.

Omformningen finder som ventet også sted i de konstruktioner som er beskrevet ovenfor side 10:

vi skulle have *været* til at – til byen

jeg stod ellers og ville have *været* til at – hjem

Verbet *se* kan, når det er styret af et modalverbum eller står i imperativ, selv styre en infinitiv:

Vi må se at spise noget, ellers bliver maden helt kold. SeebFugl 67

jeg må hellere se og komme i seng inden det blir helt galt. SoyaTo 97

saa vilde jeg med det samme over til den gamle og se at hugge mig
Resten af Maanedslønnen med. LarsRangkl 33

Nu er du vist færdig, Mikkell, raabte Kongen og lo misfornøjet, se
nu at komme op! JensKong 207

Se så at ta' dig sammen. AbDron 228

Omformningen *komme* → nul forekommer i forbindelse med dette *se*,
men det er uklart om der egentlig er en semantisk modsætning mellem
de to konstruktioner der på denne måde opstår:

- a. vi må hellere se at – tilbage
- b. vi må hellere se at komme tilbage

- a. du skal vel se at – hjem
- b. du skal vel se at komme hjem

- a. jeg bør nok se at – i gang snart
- b. jeg bør nok se at komme i gang snart

Som vi har set ovenfor, synes *se* i forbindelse med modalverbum i sig
selv at angive en interessent-konstruktion (p. 22). Dette kunne være
en art forklaring på at den semantiske modsætning mellem a- og b-
konstruktion er ophævet.

Men i al fald er det tydeligt at *komme* ikke kan omformes til nul i
en kontekst der klart implicerer forestillingen om en interessent. Det
gælder således når *se* er imperativisk; interessenten er den der udta-
ler imperativen:

se så at komme i gang!

Det samme gælder udtryk som er synonyme med imperativ:

kan I så se at komme i gang!

– og tilsvarende når der svares på en opfordring:

ja, nu skal vi nok se at komme i gang.

10. Slutning

Den mest iøjnefaldende mangel ved min fremstilling forekommer
mig at være den ringe præcision i den almindelige beskrivelse af mo-
dalverbernes funktion og semantik. Når jeg alligevel ikke har ventet
på monografien om de danske modalverber, er grunden dels at jeg
har ment det var muligt at skitsere omformningsmekanismen på
grundlag af hvad man indtil nu ved, dels at jeg er sikker på at de

hidtil oversete syntaktiske træk jeg har skrevet om, kan være en hjælp for den forsker der vil koncentrere sig om modalvernerne¹³. Et sted skal man jo begynde.

Det bekymrer mig mindre at min fremstilling savner den elegance og formelle konsekvens der er karakteristisk for så mange af disse års især amerikanske afhandlinger: dette er ikke ment som en metodisk demonstration, det er en værkstedsrapport om en teknisk detalje, en *discovery*. Når vi ved noget mere om dansk – og om svensk og norsk der med hensyn til omformningsfænomenerne synes afgørende forskellige fra dansk – så kan vi også begynde at formalisere¹⁴.

September 1971

Forkortelser

AbDron	<i>Kjeld Abell: Dronning går igen. Thanning og Appel 1955</i>
BangLudv	<i>Herman Bang: Ludvigsbakke. Mindeudg. IV</i>
BeckTog I	<i>Knut Becker: Naar Toget kører I. Gyldendal 1951</i>
BlixSkæb	<i>Karen Blixen: Skæbnecanedoter. Gyldendal 1958</i>
BodSunset	<i>Anders Bodelsen: Villa Sunset. Thanning og Appel 1964</i>
BranRyt	<i>H. C. Branner: Rytteren. Gyldendal (Tranebog) 1964</i>
DaFolk	<i>Danske Folkeeventyr v. Laurits Bødker. Rosenkilde og Bagger 1960</i>
DamMorf	<i>Albert Dam: Morfars by. Gyldendal (Tranebog) 1963</i>
DrachSøm	<i>Holger Drachmann: Sømandshistorier. Gyldendal 1927</i>
EKrist Kværn	<i>Erling Kristensen: Kværnen maler. Borgen 1963</i>
HansLøgn	<i>Martin A. Hansen: Løgneren. Gyldendal 1950</i>
HjortøFolk	<i>Knud Hjortø: Folk. Fremad 1954</i>
HjortøInd	<i>Knud Hjortø: Indensogns og udensogns. Gyldendal 1919</i>
Inf.	<i>Dagbladet Information</i>
JensKong	<i>Johannes V. Jensen: Kongens Fald. Gyldendal 1947</i>
KlitMand	<i>Mogens Klitgaard: Der sidder en mand i en spurvogn. Gyldendal (Tranebog) 1969</i>
KristAab	<i>Tom Kristensen: Aabenhjertige Fortællelser. Gyldendal 1966</i>
LarsRangkl	<i>Karl Larsen: Udenfor Rangklasserne. M. P. Madsens Bogh. 1922</i>
LarsVest	<i>Karl Larsen: Kresjan Vesterbro. Det nordiske Forlag 1897</i>
PalMark	<i>Jacob Paludan: Markerne modnes. Hasselbalch 1946</i>
Pol.	<i>Dagbladet Politiken</i>
PontSky	<i>Henrik Pontoppidan: Skyer. Noveller og Skitser I. Gyldendal 1950</i>
PontSand	<i>Henrik Pontoppidan: Sandinge Menighed. Noveller og Skitser I. Gyldendal 1950</i>
RifWeek	<i>Klaus Rifbjerg: Weekend. Kosmorama nr. 60, 1962</i>

RungPar	<i>Otto Rung: Paradisfuglen. Fremad 1967</i>
ScherfFryd	<i>Hans Scherfjig: Frydenholm. Gyldendal (Tranebog) 1966</i>
SeebBip	<i>Peter Seeberg: Bipersonerne. Gyldendal (Bekkasinbog) 1963</i>
SeebFugl	<i>Peter Seeberg: Fugls føde. Gyldendal (Tranebog) 1963</i>
SoyaLutter	<i>Soya: Lutter øre. Borgen 1968</i>
SoyaTo	<i>Soya: To tråde. Borgen 1957</i>
SøebAlfred	<i>Finn Søeborg: Alfred og andre historier. Naver 1970</i>
SøebHer	<i>Finn Søeborg: Her går det godt. Naver 1967</i>
SøebSådan	<i>Finn Søeborg: Sådan er der så meget. Naver 1966</i>
SøndGen	<i>Knud Sønderby: Gensyn med havet. Gyldendal 1957</i>
SøndTo	<i>Knud Sønderby: To mennesker mødes. Gyldendal 1964</i>
TangKrÆv	<i>Evald Tang Kristensen: Æventyr fra Jylland I. Schønbergs Bogh. 1881</i>
ThitStyg	<i>Thit Jensen: Stygge Krumpen. Gyldendal 1936</i>
VadNøjs	<i>Poul Vad: De nøjsomme. Gyldendal 1960</i>

NOTER

- (1) Se også Otto Jespersen: *Tanker og Studier* p. 205–6. – (2) I denne fremstilling behandler jeg mod bedre vidende *være*¹ og *være*² som homonymer for at undgå at komplicere beskrivelsen med en diskussion af forholdet mellem prædikatív og adverbial. Se Erik Hansen: *Prædikatív og Adverbial*, i *Förhandlingar vid Sammenkomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning II* (Lund 1964). – (3) De omformede konstruktioner er overalt homonyme med de konstruktioner der er »født« med imperfektivt verbum. – (4) Se Gunnar Bech: *Zur Technik der syntaktischen Analyse, Lingua* vol. XI (1962). – (5) Fænomenet er iagttaget af Jespersen og omtalt i *Tanker og Studier* p. 206. – (6) Se fx Paul Diderichsen: *Elementær dansk Grammatik* § 51. – (7) Formuleringen bygger på Gunnar Bech: *Das semantische System der deutschen Modalverba, Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague IV* (1949). – (8) Se Erik Hansen og Peter Harms Larsen: *Bidrag til beskrivelsen af »non-realis« i dansk, Nydanske Studier I* (1970). – (9) Se Erik Hansen: *Sætningsskema eller verbalskemaer, Nydanske Studier II* (1970). – (10) Dette er en udpræget ad hoc distinktion som jeg ikke er sikker på jeg vil stå inde for i anden sammenhæng! (11) Dette fænomen er iagttaget af H. G. Wiwel. Se *Synspunkter for Dansk Sproglære* (1901) p. 180. – (12) Flere eksempler hos Otto Jespersen: *Tanker og Studier* p. 205. – (13) Jeg takker stud. mag. Peder Skyum Nielsen for udveksling af excerpter og synspunkter. – (14) Hovedpunkterne i denne fremstilling blev forelagt som foredrag i Selskab for Nordisk Filologi i november 1966, jfr. *Årsberetning for Selskab f.N.Fil. 1965–66* p. 18–19.

Venus Urania in der Konventionsehe

Kritische Betrachtungen Jens Baggesens zu einer bürgerlichen
Gesellschaftsstruktur aristokratischer Prägung

VON HORST NÄGELE

Um das Werk des sehr späten Jens Baggesen hat sich die bisherige Forschung nur sehr wenig gekümmert. Hierdurch erklärt sich auch die noch heute oft getroffene Feststellung, Jens Baggesen habe nichts Bedeutendes mehr in der dänischen Sprache, seiner ursprünglichen Muttersprache, geschrieben, nachdem er im Oktober 1820 Dänemark zum letzten Male, und in diesem Sinne endgültig verlassen hatte.

Aus den Mitteilungen der Söhne Jens Baggesens (S. insbesondere August Baggesen, *Jens Baggesens Biographie. Udarbejdet fornemmeligen efter hans egne Haandskrifter og efterladte litteraire Arbejder*, IV, Kjøbenhavn, 1856, wie auch Jens Baggesen, *Philosophischer Nachlaß*, hg. von Carl A. R. Baggesen, I–II, Kopenhagen und Zürich, 1858–63, »Vorwort«) ist zu schließen, daß sich Jens Baggesens letzte Lebensjahre durch ein intensives Schaffen in der deutschen Sprache auszeichnen, und zwar in erster Linie auf dem Felde der Philosophie, welche auch das poetische Oeuvre jenes Lebensabschnittes prägt. Für diesen Zusammenhang außerordentlich relevant hat sich Jens Baggesens humoristischkritische Epos *Adam und Eva* erwiesen, das den Prozeß einer Auseinandersetzung mit richtungweisenden Strömungen des Deutschen Idealismus in einer poetisch prägnanten Sprechweise zum Tragen bringt. Die Bedeutung dieser Dichtung, welche (im letzten Jahrhundert) insgesamt drei Auflagen erlebt hat, dürfte sich erst in unseren Tagen, im Zeichen ideologiekritischer Parameter, schärfer abzeichnen. In diesem Sinne erscheint mir auch eine Neuauflage des Epos dringlich. Zum Versuch einer von der Verwendung der Sprache bestimmten geistesgeschichtlich wertenden Werkanalyse siehe Horst Nägele, *Der Deutsche Idealismus in der existentiellen Kategorie des Humors. Eine Studie zu Jens Baggesens ideolinguistischem Epos »Adam und Eva«* (Neumünster, 1971), sowie vom selben Verfasser, »Das Phänomen 'kontextualer Interferenz' als literaturwissenschaftlicher Ansatz.

Ein Versuch am Beispiel des bilinguistischen Dichterphilosophen Jens Baggesen«, *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, Jahrgang 1971.

Für ein in der neuesten Zeit gesteigertes Interesse an Jens Baggesens Epos vom Sündenfall spricht vielleicht auch die Tatsache, daß das Werk gerade in diesen Tagen, und nicht vordem, ins Dänische übersetzt worden ist, und zwar gleich zweimal, zunächst durch den dänischen Gelehrten Viggo Bredsdorff und völlig unabhängig hiervon dann auch durch die dänische Dichterin Frau Valborg Volsing Johansen. Der zuerst Genannte hat einige Proben seiner Übertragung in seiner Abhandlung »Jens Baggesen som tysk Digter« (*Edda*, LIV. 1954, p. 317 ff) veröffentlicht. Weniger akademisch und poetisch reicher erscheint mir die Nachdichtung im zweiten Falle, diese hätte ein baldiges Erscheinen in Form eines Buches durchaus verdient (Näheres zu den beiden Übertragungen siehe H. Nägele *op.cit.*, »Nachwort«).

Als Beispiel eines diskursiven Corpus in dänischer Prosa aus jenen letzten Lebensjahren Jens Baggesens möge das in der Königlichen Bibliothek in Kopenhagen (*Kgl. Saml. 1467, 2°, VI*) befindliche Manuskript einer (unveröffentlichten) Abhandlung dienen, das wie folgt überschrieben ist: *Om Forholdet imellem begge Kjøn. Betraget i Bern, fra en fremmed Iagttagers Standpunkt. Marts 1825* ('Über das Verhältnis zwischen beiden Geschlechtern. In Bern angestellte Betrachtungen aus dem Blickwinkel eines fremden Beobachters. März 1825'). Der Text erscheint geeignet, einzelne Seiten im Werke Jens Baggesens in ein helleres Licht zu rücken.

In der Abhandlung finden sich verschiedentlich Anspielungen auf Baggesens auf deutsch geschriebenes Hexameterepos *Parthenais* (nebst einem Zitat daraus), das 1803 erstmals erschien und seitdem zahlreiche Auflagen (zum Teil in vom Dichter überarbeiteter Gestalt), auch Raubdrucke, erlebt hat. Jenes Epos besingt die jungfräuliche Reinheit dreier Berner Schönheiten sowie die Standhaftigkeit eines nordländischen Führers namens *Nordfrank* (gegenüber den verführerischen Mächten des Abgrunds) auf einer Bergwanderung, den Blick unablässig auf die schneebedeckten, das bedeutet reinen Gipfel des Jungfraumassivs gerichtet, welches den Wandernden zugleich Symbol und Ermahnung ist, Widerschein einer himmlischen *Venus Urania* (Siehe hierzu auch Otto Zürcher, *Jens Baggesens Parthenais. Eine literarhistorische Untersuchung*, Leipzig, 1912; daneben Leif Ludwig

Albertsen, »Baggesens 'Parthenais' und 'Faust'«, *Nerthus. Nordisch-deutsche Beiträge* I, 1964, p. 106 ff).

Die reinen Schneegipfel der erhabenen Jungfrau hat Jens Baggesen verschiedentlich mit dem zeitgenössischen, (wie er selber) philosophischen Dichter Friedrich Schiller (in einem Brief vom 26. november 1791 an den befreundeten Kantianer Karl Leonhard Reinhold bezeichnet Baggesen Schiller als »diesen echt philosophischen Dichter«) assoziiert, dessen *idealistische* Höhen ihm selber niemals erreichbar erscheinen. Die eigene Poesi versteht Baggesen innerhalb einer Spannweite, die sich einerseits bis hinauf in die höchsten Höhen einer *Venus Urania* und andererseits bis hinab in die tiefsten Abgründe einer *Venus Vulgivaga* erstreckt (die Verwendung der Chiffre *Venus Vulgivaga* ist in Baggesens eigenem Werk belegt, und zwar in seiner Streitschrift *Oran-Utang ved Foden af Parnasset. Gienspeilet i de fornærmede Gratiers Skiold* ['Oran-Utang am Fuße des Parnaß. Als Spiegelung im Schild der tief verletzten Grazien'], Kjøbenhavn, 1814, p. 5 f).

Die traditionelle Jens-Baggesen-Forschung hat hier mit besonderer Vorliebe mit Begriffen wie *gespaltene Persönlichkeit* oder *Dualismus* operiert. Wenn man schon vom Schaffensprozeß eines Dichters ausgehen will, so müßte man doch viel eher mit einem dynamischen Vorgang rechnen, der sich bei Baggesen in einer für diesen spezifischen Weise abspielt, man könnte hier auch von einer *Dialektik* sprechen. Eine solche in bezug auf Jens Baggesen zu definieren, mit Hilfe von Text- und Kontextanalysen im weitesten Sinne, das bedeutet unter Einbeziehung synchroner Querschnitte sowohl durch den gesellschaftspolitischen als auch ideengeschichtlichen Verlauf, gerade das gehört ja mit zu den Aufgaben der Literaturwissenschaft.

In diesem Sinne hat nun bereits Aage Henriksen (in seinem Buch *Den rejsende. Otte kapitler om Baggesen og hans tid*, Kjøbenhavn, 1961) mit verschiedenerlei, sich gegenseitig bedingenden Strukturen gerechnet (hierunter auch solche, die sich leicht im Zusammenhang sogenannter Substraterscheinungen betrachten lassen), welche sich in dialektischem Spiel kundtun. Dies, nebst Henriksens Ausführungen über Baggesens freimaurerische Verbindungen, scheint in nachstehender Abhandlung einige Bestätigung zu erfahren.

Im Mittelpunkt der Abhandlung jedoch stehen in einer recht unverblünten Weise gesellschaftskritische Momente. Als Zielscheibe dient das Phänomen einer Konventionsehe, wie sie in Friedrich Heinrich Jacobis Roman *Woldemar* literarisch bezeugt ist (Siehe hierzu auch

Paul Kluckhohn, *Die Auffassung der Liebe in der Literatur des 18. Jahrhunderts und in der deutschen Romantik*, Halle/Saale 1922). In der (impliziten) Darstellung einer Kluft zwischen erhabenen (erklärten) Idealen und den bestehenden Verhältnissen in einer sogenannten bürgerlichen Gesellschaft verrät sich der vorliegende Text zugleich als in einem gewissen Sinne sprach- und ideologiekritisch.

Im Anschluß an Albrecht von Haller und ähnlich wie Friedrich Schiller hat unser Dichter verschiedentlich die höher gelegenen Landschaften auf Kosten der flächigen Niederungen besungen; im *Labyrinth* ist ausdrücklich *Holland* als ein Beispiel für das ebene Land erwähnt. Hingegen verweisen die Chiffren *Schweiz* und *Holland* in nachstehender Abhandlung auf eine sehr weitgehend bürgerlich geprägte Gesellschaftsstruktur zweier Regionalstaaten, die der idealistischen Hochburg deutscher Konvenienz unmittelbar benachbart sind. Als gebürtiger Däne und zugleich als Europäer im besten Sinne muß Baggese ein gutes Auge gehabt haben für den entscheidend sich auswirkenden Kontrast zwischen der gesellschaftlichen Realität eines sich selber genügenden Nationalstaates auf der einen und einer mehr ideologisch markierten Universalromantik auf der anderen Seite; von einem Baggese Feststellungen analogen Verhältnis scheint in unseren Tagen, zum Beispiel, als Däne, der Literaturforscher Erik Lunding auszugehen mit seiner spezifischen These von einem schlechthinigen Dominieren von Biedermeierzügen in den verschiedenen Kunstgattungen in den Deutschland (als Einheit?) benachbarten Regionalstaaten Dänemark, Holland, in der Schweiz und schließlich und auch in Österreich (Siehe Erik Lunding, »Muligheden for konstituering af nye 'epokale' enheder i det 19. aarhundredes litteratur«, i [*Rapport fra*] *Den fjerde internationale studiekonference i nordisk litteratur*, Aarhus Universitet 14.–19. august 1962 [stencileret, uden årstal] pp. 52–71; vergleiche auch derselbe »Biedermeier og romantismen«, *Kritik*. VII/1968, pp. 32–67).

Für die Wiedergabe des nachstehenden Textes habe ich es nicht für angebracht gehalten, eine orthographische Vereinheitlichung oder gar Normalisierung vorzunehmen. Schließlich sei noch darauf hingewiesen, daß eine Übersetzung der Abhandlung ins Deutsche geplant ist, um das in literaturhistorischer wie soziologischer Hinsicht nicht so ganz zu vernachlässigende Dokument einer noch größeren Öffentlichkeit zugänglich zu machen.

Om Forholdet imellem begge Kjön

Betragtet i Bern, fra en fremmed Iagttagers Standpunkt
Marts 1825

Af JENS BAGGESEN (1764–1826)

En meget karakteristisk Eiendommelighed ved det foryngede gamle Rom, er det i Bern, og maaskee her allene, fremdeles skjönne Blomstren af hiins Vestalinder. Ingensteds i det mig bekjendte Europa har jeg fundet saa mange elskværdige gamle Jomfruer, som frivillig eller tvungen (i Almindelighed samtidigen begge Dele) have helliget sig Opbevarelsen og Vedligeholdelsen af Uskyldighedens skjulte hellige Ild, og i Sandhed föle sig derved mere muntre og tilfredse end selv de lykkeligste ibland de gifte Koner. I andre Lande og Stæder synes det kvindelige Célibat at forsure de oprindelig söde Sjæle; men her omvendt. Unge Piger, hvis Ansigt bærer i det 15e til 17e Aar et temmelig surt Præg og som ikke under nogen Forbigaaende et Øiekast, og mindst et venligt, hvis hele, iövrigt himmelske Physiognomie ikke forraader nogen anden Fölelse end gnaven Utilfredshed – lærer i Almindelighed först rigtig at lee i deres 25^e til 30^e, og blive huldigere med hvert Aarti. Ikkun Enkerne gjøre de ældste Berner-Jomfruer Rangen stridig med Hensyn til et glad og tilfreds Ansigt. Muntre, livsglade, selskabelig-Ynde udfoldende Koner ere utrolig sjeldne, – jeg skulle maaskee snarere sige, som meget trolig. Og det gjælder ikke blot om Beboerinderne i Staden Bern (Patricierinderne og Borgerkonerne), men ogsaa om Qvindekjönnet i hele Kanton Bern, med Undtagelse af Höilandet («das Oberland») og særdeles Hasli-Dalen i samme. Det er som om det smukke Kjön her var, det være nu af Natur eller ved Kunst, *udvalgt* til at være Vestalinder, kun en Bernerherre vilde det kunde falde ind, at sige dertil *fordömt*. Thi misunde nogensinde de herværende Jomfruer, selv de allerældste, de herværende gifte Koner, selv de alleryngste, er det vist ikke paa Grund af deres respectable Ægtemænd, men paa Grund af deres hulde Börn – hvoraf mange, selv iblandt de smaa Dreng, ofte ere særdeles elskværdige, idetmindste saalænge indtil de lære at tale Bernisk.

Jeg negter ikke, at dette forunderlige Phänomen, som aldeles strider

imod Kjønnes naturlige Livsbetingelser, har været mig det mest paafaldende af alle denne Stads selskabelige Forhold, og at jeg netop derfor har alvorligt og flittigt iagttaget samme, samt grundigt efterforsket dets Aarsag og Følger.

Den Bemærkning kan ikke let undgaae nogen fremmed, fri og uparisk Iagttager, som har længe nok nydt den sjeldne Lykke, at leve i Bern, til at kunde fuldstændig kjende og bedømme, hvad der karakteriserer denne Alpestad, at dette væsentligen er de tvende Pole, hvorom Alt i samme dreier sig. Disse Pole ere nemlig det reneste *Ophøiede* og den raaeste *Kraftfylde*, som jeg derfor kalder: *Jomfrupolen* og *Björnepolen*, – hiin er det kvindelige, denne det mandlige Ideal, – begge tilsammen Stadens egentlige Vaaben. Thi, at Landets Natur-Stolthed (den snehvide, himmelhøie Jomfru) mangler i Stadens oprindelige Vaaben, hidrører allene derfra, at kun det ene Kjøn har bestemt og forordnet dette, uden at tage det andet med til Raads; dette andet havde vist sat Jomfruen med ind i Vaabenet. Hvis Ur-Bernerinderne fEx. havde været Ur-Züricherinder, vilde de maaskee have sat deres Ønske igjennem, men de förstnævnte spillede aldrig nogen militairisk Rolle i Stadens Historic, eller satte sig op imod deres Mænd. Mændene havde derfor ogsaa her ingensinde saa megen Respect for deres Hustruer og Döttre, som i Zürich og paa mange andre Stæder, selv ikke i Riddertiden, da Qvinden blev holdt høit i Ære. De fandt det kvindelige Kjøn, at være for kvindeligt, barnligt og frygtsoomt – det var det vel ogsaa til en Tid hvori den Evne at kunne prygle dygtig blev agtet høiest. I Sandhed troer jeg, at de første Bernere have erholdt deres Koner paa en lignende Maade som de første Romere, at de nemlig have rövet disse, og at de senere og nuværende Bernerinder (jeg taler her kun om dem i Staden) have arvet deres mildere Blod og finere Organisation af deres fra en blidere Egn rövede Mödre. De forbleve derfor under Støvlerne, som Mændene paa andre Steder under Töflerne, og de Svageres skjønne Rettigheder have af denne Grund aldrig kunnet hæve sig op mod de Stærkeres hæsleige Ret. De stakkels Koner maatte altsaa finde sig i deres nye Opholdssteds paa ingen Maade smukke og nette Vaaben; og efter oprindelingen at have været bestemte til Hyrdinder, maatte de tage til Takke med Titeln af Björnerinder.

Saaledes forklarer jeg mig idetmindste det *historiske* i det endnu bestaaende Forhold, og Grunden til den omtalte, stedse blomstrende Jomfru-Orden, der virkeligen er at betragte som et kvindeligt Frimu-

rer. Ligesom der forinden den franske Revolution i Europa næsten ikke fandtes noget andet Tilflugtssted imod hellig og profan Despotisme, end hiint hemmelige Broderskab, saaledes fandtes her i Sandhed ogsaa ingen anden Redning imod gifte og ugifte Mænds Herredømme, end et aldeles jomfrueligt, altsaa ogsaa meget hemmeligt Søsterskab; og hvad var naturligere, end at, da Herrerne havde udkaaret kun den mørkebrune Björn til deres heraldiske Skytspatron, end at, Damerne valgte sig den snehvide, yndigrødmende Jomfru til deres Skytspatroninde!

Jeg forstaaer meget vel, at dette omvendte uselskabelige Kjønnsforhold maae forkomme mangen Iagttager og Bedømmer ligesaa ubehagelig og galt, som uretfærdigt; mig derimod er det ikke blot et meget taaleligt, men endog i flere Tilfælde yderst behageligt og ofte henrykkende. Ikke fordi jeg nogensinde har haft mindste Anlæg til at være Pebersvend – jeg har næsten tilstrækkelig bevist, at Celibat er mig meget modbydelig – og gaves der nogensinde paa Jorden et ret giftsygt Menneske var og er jeg vistnok dette, og det i den Grad, at jeg, for at sige Sandhed, netop derfor har staaet under Töffelen; – ikke fordi jeg jo af Hjertet ønsker alle unge Piger en elskværdig Ægte mand (om og ikke alle unge Mænd en elskværdig Kone) – jeg troer ikke paa nogen fuldkommen Salighed her paa Jorden uden i den hellige Ægtestand; men, for det Første, finder min Phantasie intet skjønnere, mere helligt og ophøiet, samt tillige intet mere yndigt og elskværdigt, end en schweizerisk Jomfru (det være nu under de levende en vandrende eller under de livløse en stillestaaende) – min eneste Tilbedelse i det gamle Hedendom vilde have været Vestas – for det Andet, ere alle Ægteskaber, efter min Mening, langtfra alle hellige og besluttede i Himlen, om de ogsaa blive helligholdte og afsluttede paa Jorden. I Bern nu fremfor alt, hvor man, som bekjendt, i denne Henscende sædvanligviis kun bekymrer sig lidet eller slet ikke om Himmelen, – hvor man oftere gaaer, kryber, skydes eller slæbes ind i dette borgerlige Jordfængsel igjennem enhver anden Port end den til Kjærlighedens Himmel, – hvor Ynglingen og den unge Mö, som enten kjender hverandre for nöie eller slet ikke, gifte sig, mindre af fölt Lyst end af formeentlig Pligt, – hvor derfor ogsaa ved de selskabelige Indretninger sørges for: at naar endelig en Slags Kjærlighed nødvendig maa finde Sted, denne bliver kun en muligst broderlig og søsterlig – altsaa modstridende enhver nærmere Forbindelse, – i Bern, hvor derforuden af mange andre Grunde nødvendigvis Forholdet imel-

lem Konen og Manden, inden man seer sig om, er bleven det imellem et adlydende Tyende og en befalende Herre, – i Bern endelig, hvor ifølge de eiendommelige Indretninger, det at gaae med hverandre tilbords og tilsengs, iøvrigt har i næsten al anden Gjerning en fuldkommen Adskillelse til Følge, da den ene Halvdeel aldeles ikke tør tage Deel i den anden Halvdeels Underholdninger og Belystigelser, og den ægteskabelige Forbindelse langtfra at lette en selskabelig Forening, omvendt fører til en saa fuldstændig selskabelig Adskillelse, at det langt mere lösbundne end forbundne Par dagligen og aarligen bliver mere og mere fremmed for hverandre – sandeligen! naar Ægtebaandet knyttes under slige Betingelser og Omstændigheder er det ikke at undre sig over, at en varm elskende og sand giftelystig Betragter finder dette, iøvrigt med Hensyn til Ind- og Udkommen sikkrede Paradiis, langt mere at ligne et Helvede end en Himmel.

Vel vil jeg ikke negte, at der maaskee ikke i hele Europa gives mere rolige, uforstyrrede, paa en vis Maade endog mere tilfredse og efterlignelsesværdigere Ægteskaber end her i Bern, hvad der til Deels skyldes Mændenes huusfaderlige og Konernes huusmoderlige Sands, men hovedsageligen Begges Mangel paa Lidenskab. Hertil kommer i Almindelighed og efter Regelen – en unægtelig herlig Sag, som den gjensidige Klogskab med Omhu anordner ved Forbindelsen – og fremfor Alt: den totale Fraværelse fra al Sværmeri og ynkelig Forelskelse i hverandre. Ulykkeligt er altsaa egentlig intet virkelig bernerisk Ægteskab, og endnu mindre ulyksalig; thi *Kjedsommelighed*, hvis Pine skyes af andre Dödelige, plager paa ingen Maade den her-værende Bys Beboere, tvertimod synes at være dem ret kjær, – især Mændene, som slet ikke kunne undvære en saadan Stemning; hvorfor de ogsaa, naar de ret vilde fornöie sig, eller saasart de ikke finde den dem behagelige Kjedsomhed i tilstrækkelig Grad hjemme hos dem selv, gaae i deres Klub.

Denne lykkelige Nationalsmag har jeg kun fundet endnu mere almindelig og fuldkommen uddannet i Holland; og det er mærkelig nok, at det høieste og det laveste Byland i Europa have denne, ved Fedme, Daarskhed, Orden og Bekvommelighed fremkomne Egenhed tilfælles med hverandre. Det synes som om det animaliske Liv ligesaa godt kan sove ind i en anseelig Höide som i en anseelig Dybde; hvorfor der ogsaa gives ligesaavel Murmeldyr i høie, som Østers i lave Regioner. Lykkelig – idetmindste negativ betragtet – kan man vistnok prise begge disse Skabningers Lod hernede paa Jorden; men

om en saadan halv levende, halv livlös Lykke, som kun er fri for al egentlig Smerte, er en saa ønskelig og herlig, og det menneskelige Selskab saa værdig og gavnlig Tilstand, som de antage, der ikke kjende nogen anden, vover jeg at betvivle. Naar der ogsaa virkelig findes Rolighed, Bekvemmelighed, Orden, Lykke, ja endog Lyksalighed i et klassisk Berner-Ægteskab – hvilket jeg gjerne, med enhver upartisk Tilskuer indrømmer – saa kan der i samme dog ikke være Tale om nogen *Salighed*, – og jeg er nu engang en Nar, ikke blot efter himmelsk, men ogsaa efter jordisk Salighed, selv om og kun i Momenter.

Vestalinderne, om hvem jeg begyndte at tale og til hvis ophøiede Orden jeg nu vender tilbage, synes med Hensyn til dette Punkt, om og ikke at have været af min Mening, dog at have havt min Følelse – idet de vistnok alle have sagt sig selv: »vi ville hellere undvære en Konelyksalighed, som den nylig beskrevne.« Ogsaa nærer jeg det Haab, at de ville finde denne min lille Afhandling over det selskabelige Liv i deres elskede Moderstad mindre urimelig og oprørende, end de gifte Koner, ugifte Brude, og især de gifte og ugifte Mænd. Til Vestalinderne ville maaskee ogsaa de fleste Enker slutte sig – idetmindste de iblandt disse, som ikke have været al for længe vandt til hiin kjedsommelige Ægteskabslykke. De sidste vide i Almindelighed – hvad de Förstnævnte ligesaa rigtig som kun fiint have anet – at vi Mandfolk overhoved ikke due til meget andet end til saliggjøre os selv. Sagen er nemlig den, at naar der til *Lykke* unægteligen hörer *Material* (og herpaa mangler det sjældent en Berner som gifter sig), saa er *Ideal* fornöden til egen eller fremmed, og især til gjensidig *Salighed*. Men om et Ideal har her i Bern neppe noget andet Væsen end netop en Jomfru den mindste Idee. Selv den mest begeistrede og uskyldigste Digter, – selv den ædleste og viseste Philosoph har det overhoved ikke, naar han ikke har funden et saadant ved Synet af en Jomfru. Jeg ønskede, at turde sige herom Alt hvad jeg tænker og föler. Dette vilde idetmindste ikke misfalde nogen uskyldig Pige, nogen skyldfri Enke og nogen Mand- og Börnesalig Kone; thi de vilde læse deres egne hemmelige Bemærkninger i et aabent, mandligt Speil. Hvad jeg deraf tör meddele, vil jeg her bringe paa Papiret. For deres Skyld turde jeg meddele Alt; men jeg ynder ikke, at blive stenet af mit eget Kjön.

Altsaa for det Förste: Ikke blot i Bern, men overalt paa Jorden, saavidt jeg kjender denne, ere Mændene ikke Qvinderne værd;

idetmindste ere Undtagelserne fra denne almindelige Regel saa sjeldne, at de egentlig ere for Intet at regne. For det Andet, naar ogsaa Enkelte ere dette, vedblive de ikke at være det; deels fordi de ikke ville og deels fordi de ikke kunne. Hovedgrunden hertil er Indretningen, ikke blot specielt af et Berner Selskab, men af det menneskelige Selskab overhoved, da dette fra Begyndelsen af var anlagt paa Undertrykkelsen af dets kvindelige Halvdeel, deels ved Magt og deels ved List, en Plan, som efterhaanden er bleven gennemført, maaskee mere til Ulykke for Selskabet selv end for dets Deeltagerinder. Fra den materielle Side betragtet var denne Indretning ganske rigtig, men fra den ideale aldeles forfeilet. At mit Kjøn har bemægtiget sig den Stærkeres Ret er begrundet i Legemets Naturel, og herimod kan jeg intet have, – det skulde og kunde ikke være anderledens – men at det tillige har tilranet sig den Svageres Ret, ikke blot i China, men og i Grækenland, – ikke blot ved Moses, men og ved Paulus, endskjøndt den Svageres Ret bör hærskes i Siælenes Rige, det var ubilligt, og det kunde og skulde have været anderledens. Forgjæves føles denne Ubillighed af Nutidens christlige Yngling, i hans første Ungdom og ved hans første Kjærlighed, – forgjæves aner han hos Kvinden noget Renere, Höiere og mere Himmelsk end hos sit eget Kjøn, idet Sjælens Overlegenhed netop er i den legemlige Svaghed end mere paafaldende, – forgjæves gaar hans Beundring af det Skjønne og Yndige over i Tilbedelse, – thi alt for snart bemærker han Modsigelsen imellem sin Opførsel og den hele øvrige Verdens Sæder og Skikke, og tilgiver sig tilsidst i det höieste sit eneste gode Sindelag, nemlig sin, sig forglemmende og, hvis det gjaldt, gjerne opoffrende Kjærlighed. Har han ikke det yderst sjeldne Mod, at trodse sine Ungdomsvenners Spot og alt hvad der aabenbares ham som menneskelig Lov, saa bliver han, tidligere eller sildigere, liig Een af de Andre, og fra en romantisk Thimniter en klassisk Philister. Han siger da: god Nat! til ethvert sandt Ideal for Kjærlighedsbaandet mellem begge Kjøn. Et virkeligt Ideal er stedse objektivt, – aldrig subjektivt. Et subjektivt er intet, – höiestens en Idol. Den Mand har aldrig fuldkommen æret og elsket en enkel elskværdig Qvinde, der ikke har følt en dybere, saa at sige religiøsere Beundring for hele hendes Kjøn, end for hans eget. Man vil ikke kunde indbilde mig, at Natvandrerens skulde falde paa Knæ for en enkelt Stjerne, der ikke böiede Knæ for hele Sterneshimmelen. Om en politisk og filosofisk Sammenligning og Vurde-

ring af begge Kjøn er her lige saa lidet Talen som om en fysisk. Kun den æsthetiske, moralske og religiöse »Rangordning« i den ubesmittede Phantasie hos den rene Yngling, der elsker mere med sit Hjerte end med sine Sandser, – mere med Sjælens end med Legemets Følelser – har jeg for Øie, – naar jeg paastaar, at hos en saadan staaer intet Ideal høiere, synes Intet at være saa værdig hans Tilbedelse, Intet som i hans bange Længsels mystiske Nat straalere ham mere himmelsk, formørkende alle Andre, som selv og hans eget Kjøn, end Billedet af den ham smilende Jomfru, som han kun skjælvende vover at nærme sig. Hærsker et andet, mandligt Ideal i hans Indbildningskraft, kan han forestille sig noget væsentligt mere fuldkomment i sit eget Kjøn, – kan han føle for noget andet Væsen en inderligere Kjærlighed, en høiere Beundring – og vi tilføie dristigt: en høiere Agtelse, saa vogte han sig vel for, at han med alle sine Dyder ikke strander paa den mandlige Hovmod's Klippe og nedsynker i Egenkjærlighedens bundløse Afgrund. Denne Klippes skjulte Sirene lokker Ynglingen ikke blot ved stolt Tiltro paa egen Kraft, paa egen Frihed og paa egne Evner, men tillige ved Stolthed af at tilhøre det mandlige Kjøn; og enhver Stolthed, selv Kjønnet's, det være i Rummet eller i Tiden, er farlig. Hvis det ogsaa kun var en kjærlig Feiltagelse, at hæve det smukke Kjøn op over det stærke, saa er det dog bedre at forfeile Sandheden med Ydmyghed, end at træffe den med Stolthed. Kjærlighed er stedse beskeden, og dyb, inderlig Elskov er stedse ydmyg. At antage, at Manden skulde staae i nogen væsentlig Henseende, d. v. s. i noget evigt Hensyn, over Qvinden, kan – naar og hvor saadant skeer – kun være Følgen af en kold Reflexion – og Vec den Elskov, som formaaer at hengive sig til kolde Reflexioner i Tilbedelses Momenter. Men skal da Ynglingens Kjærlighed til den Elskede være Tilbedelse? Nei! Den *skal* ikke være det; thi her ophører enhver Forpligtelse, men den enten *er* det, eller, ogsaa den er ikke Sjælens inderligste, første Kjærlighed. Det karakteristiske ved denne ædle, rene, alt opoffrende Kjærlighed, er en fuldstændig Forflytning, ikke saa meget ud, som op over det eget Jeg og Alt hvad der ligner os selv. Ikke, som om der jo ogsaa gaves en nedadstigende Kjærlighed, og navnlig en meget hellig – men denne er Faderens Kjærlighed til Sønnen, Moderens til hendes Børn. Ynglingens Kjærlighed til den unge Qvinde er en opadstigende – hvorved han, som under Vandringen op til Foden af det hellige Snebjerg, mindre seer

sig selv at hæve sig end den ophöiede Gjenstand, der rager stedse höiere og höiere op over ham jo mere han nærmer sig samme.

Dette er hvad jeg *veed* om Ynglingen – som være tyve eller tredsindstyve Aar gammel – med Hensyn til det oprindelige Naturforhold, ved hvilket Mennesket hernede bliver indviet i en Saligheds Mysterium, og stundom atter finder det tabte Paradiis. Det som jeg, med Hensyn til samme Forhold, *drømmer* om Jomfruen – hun være femten eller halvtredsindstyve Aar gammel – er: Det Modsatte, mener I? Omvendt – og netop defor væsentlig *det samme*. Den eeneste Forskjel af Betydning turde letteligen være den, at saa höit som Mandens Ideal af Qvinden ogsaa straalere ham under hans første Kjærlighed (enhver første Kjærlighed er ikke stedse den höieste, men enhver höieste er den første), saa funkler Qvindens Ideal af Manden dog, Himlen veed hvor meget mere himmelsk og höiere. Ligesom den Elskedes Billede viser sig for ham som en mod den solbelyste Himmel svævende Gudinde, viser det sig for hende, som en i den stjerneklare Nat nedstigende Guddom. Det forstaaer sig af sig selv, at en Tredie som med sin kolde Reflexion staaer udenfor Kjærlighedens Tryllekreds, kun ved at betragte de tvende Elskende idethöieste skuer *Engle*; er imidlertid en saadan Betragter ikke ganske blind for alt Idealbilledligt, vil han dog vist bemærke Forskjellen imellem Cheruben og Seraphen, Engelen og Erkeengelen. Saa ophöiet Jomfruen ogsaa foresvæver Ynglingen, saa staaer dog Ynglingen Jomfruen endnu höiere – selv om begge, Skjönhedens Originaler, fuldkommen lignede hverandre. I Hedenskabet var og er denne Forskjel imellem det mandlige og qvindelige Ideal maaskee en anden, eller slet ingen – men i Christendommen er den sikkert den angivne; thi i denne er den höieste Menneske-Guddom mandlig. Den qvindelige Kjærlighed er derfor ikke blot overhoved, men tillige positiv mere religios, og i Phantasien en mere bestemt end den mandlige. Den er afgjort monotheistisk, og löber ikke Fare for at adsplitte eller at udstrække sig i Polytheismus, end sige i Pantheismus. En Jomfrues Ideal er *den Eeneste* saavel i *Rummet* som i *Tiden*, medens en Ynglings Ideal vel ogsaa er *den Eeneste*, men kun i *Rummet*. Derfor er ogsaa den qvindelige Kjærlighed ligefrem mere udelukkende, troere, uforanderligere, og, om ikke saa fuldstændig og ubetinget, saa dog mere varig i Opoffrelsen af sig selv. Hun er istand til, at stige med den Eeneste, ikke blot op i den höieste Himmel, men og, naar han vil fordømme sig, ned i det dybeste Helvede. Den mandlige Elskende slagter med Glæde den hele

Verden til Offer for sin udvalgte Brud; denne opoffer den udkaarne Brudgom med Fryd endnu langt mere, nemlig foruden hele Verden, *sig selv*.

Dog hvad vover jeg at drømme om den rene, uskyldige, kyesk tilbedende, over al mandlig Phantasie ophøiede Kjærlighed, som føles af en i Christendom til Fornuft dannet ung qvindelig Sjæl! Jeg gjentager hvad jeg har sunget i min Parthenaïs:

»Sie, die Lieblichen selbst, umgaukelten Träume der Unschuld,
 Athergewebe, dem Mond entflatterte, himmelentsprossen,
 Die sich von weitem noch nie dem reinsten Jünglinge nahten.
 Selber der feinste Gedank' erdrückte der Feineren Zartblau,
 Ach! und das reinste Gefühl versengte der Heiligen Fittig,
 Wenn ein Mann sich erkühnte, die Namenlosen zu nennen.
 Erst am krönenden Abend des Redlichen, dem die Erlösung
 Nach den Kämpfen der Pflicht nun winkt im Blicke des Engels
 Welcher die Fackel der Erd' ihm löscht, eröffnend den Himmel,
 Träumt ein sterbender Greis den Traum der schlafenden Jungfrau.«

For nu atter at stige fra Himmelen ned paa Jorden, og navnlig komme ind i Berns kolde og mørke Arkader, hvor der hverken flagre Sommerfugle om Dagen eller om Natten – og hvor man langt lettere kan tilspadsere sig en uvenlig Hoste end en venlig Hilsen –, springer jeg fra mit Hjertes sværmeriske og drømmende Betænkning af Idealet til min Forstands vaagne og ædrue Betragtning af Virkeligheden – og jeg erfarer da mere og mere, jo mere jeg kommer til Besindelse, at af alt hiint er ikke at finde mindste Spor – idetmindste offentlig intet, selskabelig intet, om Dagen og om Aftenen intet – i det synlige Liv overhoved intet!

Desuagtet synes – mig i det mindste – de herværende Qvinder, fra Barnet med sin Dukke til Bedstemoderen med hendes Bibel, at være oprindeligen mere idealisk formede og til Engler mere uddannede, end paa de fleste andre Steder hvor jeg har været. Thi jeg kan med Sandhed sige – hvad jeg ogsaa har saa temmeligen beviist i Gjerningen –, at Ingensteds har, selv ved et længere Ophold, jomfrueligen tiltalt mig saamange ædle Qvinder som her, – ikke blot Börn, Jomfruer, Enker og Bedstemödre, men ogsaa gifte Koner. Vel er det aldrig lykkedes mig at blive hilset venligen af mere end tre iblandt disse; men dette har ikke idetallermindste forandret min

Hyldest – omvendt, dette har langt mere gydet Olie end Vand i denne – det kolde, stolte, fremmede, stundom høiest uvenlige Øiekast har vel kunnet smerte, men aldrig udslukke denne. Thi med Hensyn til os Mænd kan en Qvinde, og især en ung, i sin ydre Adfærd, førstegang ved det første Möde ikke let være for stolt – jeg har endog Intet imod en vis Fornemhed, hvis Charakteristiske, efter Kjenderes Dom, skal være en Afslaaen. Det Uopnaaelige har overhoved for mig en uimodstaaelig Tiltrækning; jeg er imod enhver Qvinde, som gjør Indtryk paa mig (kun bör Indtrykket være et aldeles qvindeligt) fuldstændig beskeden og ydmyg. Dog jeg röber her maaskee for meget af mine skjulteste Hemmeligheder. Nok, – jeg har Ingensteds fölt mig tiltalt af saa mange Qvinder, der nærmede sig mit Ideal, som her – og at föle sig tiltrukken og i en vis Grad henrykt, er for mig eens. Naar himmelske Straaler aabenbare sig for mig, fænger jeg let, maaskee for let, om ikke Ild, saa dog Lys, om ikke Lys, så dog Ild, stundom begge Dele – og jo ældre jeg bliver, om saa lettere; om der ogsaa hörer uendelig mere til at fortrylle mig nu end i min Ungdom. Til den Tid fandt jeg oftere en Qvinde skjønnere end hun var, nu finder jeg ikke sjelden hende mindre skjön end hun virkelig er; men det sjeldnere Indtryk er om så stærkere.

Jeg haaber, at dette, mit Skriftemaal vil udsone det smukke Kjön i Bern med mig – hvad *mit* Forhold til dette vedkommer – om jeg og har vovet at dadle meget i dets Stilling, Forhold og Omgivelse, og aabenhjertet tilstaaer, at jeg langtfra ikke er bleven saa fortryllet af det herværende stærke Kjön – ligemeget hvormange Idealer Bernerinderne maatte have drömt sig ibland dette.

Og endskjönt jeg fra den omtalte Side finder meget at udsætte paa de mandlige Bernere, finder jeg dog fra mange andre Sider mere at udsætte paa mig selv. Det er, let muligt, siger jeg mig ofte, at alle Bernerherrer kommer langt för og langt höiere i Himlen end jeg – om det ogsaa kun var af den Grund, at de endnu aldrig have været der – og der maae dog være noget ganske overordentlig fortjenstfuldt ved disse Herrer, da den kjære Gud har skjænket dem saa hulde Koner og Döttre!

Balzac i Danmark i det nittende århundrede

Af CHRISTIAN JACKSON

1° Oversættelserne

Honoré de Balzac skrev henimod hundrede romaner og noveller i årene mellem 1830 og 1850, hvor han døde. Men kun to af dem blev oversat til dansk i løbet af denne tid, mens to andre dannede grundlag for en fortælling fra 1834 ved A. F. Bergsøe og en opbyggelig traktat fra et ubestemt tidspunkt i slutningen af trediverne ved Søren Chr. Salling (jf. bibliografien, nr. 1 og 2). Efter 1850 forbedrede stillingen sig betydeligt, omend det samlede antal fordanskninger fra sidste halvdel af århundredet kun beløber sig til i alt femten numre. Heraf kom de seks – altså godt en trediedel – før 1871, og disse stammer alle fra halvtredserne, der i det hele taget er det tiår, hvor Balzac blev hyppigst oversat, muligvis fordi hans nylige død har stimuleret interessen for ham; de næste oversættelser kom først i halvfjerdserne, og trods det moderne gennembrud i 1871 nåede de kun op på to; firserne bragte heller ikke flere, halvfemserne derimod fem, og denne udvikling fortsatte ind i det nye århundrede, således at Balzac omsider var blevet en kurant forfatter. Virkningerne af det moderne gennembrud indfandt sig med andre ord først i de sidste år af det nittende århundrede, skønt Balzac var en af de vigtigste repræsentanter for den litteratur, der kom til Danmark i 1871.

Oversættelserne tæller flere af hans hovedværker, men omfatter dog kun ni forskellige romaner i alt. *Le Père Goriot* (1835) kom allerede på dansk i 1837 i *Nyt Novelle-Bibliothek* ved J. P. Grüne og senere, i 1842, i en selvstændig udgave. *Albert Savarus* (1842) blev oversat med en lignende hurtighed, men for så vidt disse to romaner er de eneste, der kom på dansk før 1850, har deres hurtige oversættelse alligevel ingen definitiv betydning. De to første af de i alt fire dele af *Splendeurs et misères des courtisanes* (1844) blev fordansket i 1853 og *Le Contrat de mariage* (1835) i 1857, *Eugénie Grandet* (1834) derimod først i 1878 og *La Peau de chagrin* (1831), *Illusions perdues* (1843) og *Les Chouans* (1829) så sent som i henholdsvis 1896, 1898 og 1900. Blandt de hovedværker, der ikke blev oversat, kan nævnes *Les Contes drolatiques*, *Le Lys dans la vallée*, *César Birot-*

teau, La Rabouilleuse, La Cousine Bette og mange flere, ikke mindst *La Femme de trente ans*, hvoraf visse kapitler dog blev optaget i to novelleudvalg fra 1858 og 1880.

Oversættelserne før og efter 1871 er væsentligt forskellige. De sidste er i det store og hele tro mod originalerne, og kritikken tog godt imod dem. Men de første er alle mere eller mindre forkortede, og det samme gælder dem, der i den tilsvarende periode fremkom i tidsskriftform; forkortelserne rammer altid Balzacs detaljerede milieu- og personfremstilling, hans minutiøse redegørelse for virkelighedens mangfoldige bestanddele, og idet de således tilslører hans realistiske form, fremhæver de så meget desto mere det romantiske indhold, der i reglen gemmer sig under den – de melodramatiske begivenheder, de altbeherskende lidenskaber og de maleriske skikkelser af alle mulige arter, lige fra dæmoniske forbrydere til strålende fyrster og fyrstinder. Romantikeren Balzac blev med andre ord favoriseret på bekostning af realisten, og karakteristisk nok er de fleste af de fortællinger, der blev oversat, fra begyndelsen af hans forfatterskab, dvs. de første år af trediverne, hvor hans tilknytning til romantikken var stærkest. De blev tilmed oversat meget hurtigt (i tidsskriftform), et par af de mest populære – *El Verdugo* og *La Vendetta* – inden for samme år, som de kom på fransk (1830), og den første endda to gange.

Men tredivernes oversættelser er som alle andre, der kom før 1871, betydeligt forkortede, og forkortelserne sætter som altid ind mod den realisme, der allerede omkring 1830 gav sig tydeligt til kende i Balzacs forfatterskab.

2° Kritikken

Ingen af de romaner og noveller, der blev oversat før 1871, er tilsyneladende blevet anmeldt. Kritikken beskæftigede sig i det hele taget kun undtagelsesvis med Balzac i de mange år, der gik, inden det moderne gennembrud indtraf, og de foreliggende vidnesbyrd er gennemgående alle af negativ karakter, hvis de da overhovedet tager stilling til ham og ikke blot består i en intetsigende notits.

8.-10.9.1845 indeholdt *Fædrelandet* en artikel med titlen »George Sand og Balzac betragtede fra det sædelige Synspunct«, hvor Balzac forkastes med den begrundelse, at han er usædelig og uanstændig. Forfatteren bebrejder ham først, at han fremstiller lasten uden at fordømme den, som om han snarere ville forherlige den:

»der [er] faa af Balzacs Værker, som ikke ere afgjort umoraliske i deres Tendens. [. . .] Han skildrer de største Skurkestreger, uden en eneste Yttring af Harme. Hans unge Lapse: *de Morsay*, *Rastignac*, *Ajuda Pinto* og *Vandenesse*, mangle aldeles moralske Principer, men alligevel ytrer han ikke nogen Foragt for dem. Det er ikke nogen Undskyldning at komme frem med, at han, fordi han skildrer Samfundet, er nødt til at fremstille Folk som de ere. Jago er fremstillet tydelig nok, uden at der opstaaer nogen Mistanke i Læserens Sind om, at Shakespeare beundrer eller undskylder hans Opførsel. George Sand har skildret Nutidens Mænd: *Raymon*, *Horace*, *de Lansac* og *Leoni*, og dog tvivler Ingen noget Øieblik om, at disse Mænd ere Gjenstand for Foragt og moralsk Fordømmelse. Balzac derimod ifører sine polerede Skurke saadanne glimrende Farver og aabenbarer en saa overdreven Ligegyldighed for deres Laster, at Resultatet er i højeste Grad umoralisk.«

Derpå anklager forfatteren ham for at være »smudsig«:

»han holder af at opstille ækle Billeder. Han er tilbøielig til, paa det Nøiagtigste at skildre Følelser, der ikke burde beskrives, at omtale Uanstændigheder hos sine Personer, som meget godt kunde undgaaes. I »*la vieille fille*« har han beskrevet Kjønsdriften som virkende paa en gammel Pige; i »*Le menage de garcon*« de physiske Virkninger af Afholdenhed og Ukydskhed. Der er mange andre Tilfælde, som vi ville afholde os fra at omtale.«

Artiklen konkluderer således:

»Balzac er i det Hele taget en meget farlig Forfatter. Der er nogle faa af hans Værker, saasom *Eugenie Grandet*, *La recherche de l'absolu*, *Le curé de Tours*, *Le médecin de campagne*, *César Birotteau* og nogle korte Fortællinger, der med Hensyn til Moraliteten danne en fuldkommen Undtagelse[.] Alle de øvrige ere farlige og indeholde en skjult Gift. De mangle baade fin Følelse og fin Smag. [. . .] Han burde strængelig forbydes alle unge Damer«¹.

Artiklen er oversat efter *The foreign quarterly Review*, men vi har ingen grund til at tro, at den ikke dækkede den almindelige mening om Balzac herhjemme, for så vidt man overhovedet havde en mening om ham. De aviser, der noterede hans dødsfald i 1850, havde i hvert

fald ingen – *Fædrelandet* indeholdt blot denne lakoniske meddelelse d. 24.8.: »Efter en langvarig Sygdom er den bekjendte Romanforfatter *de Balzac* død i Paris den 19de August«, og de øvrige aviser udtrykte sig med samme knaphed. Lidt senere oplyste man, at han var blevet begravet, og *Berlingske Tidende* og *Morgenposten* anførte i den forbindelse de mest elementære træk af hans biografi, bl. a. hans bekendtskab med Mme Hanska, der foranledigede M. A. Goldschmidt til nogle enkelte linier i *Nord og Syd*².

Den gældende opfattelse af Balzac blev muligvis bedre i løbet af halvtredserne. Fra 1858 foreligger i alt fald en artikel, der har en mere ambivalent karakter end den foregående, vi citerede; den stammer fra *Nordisk Conversations-Lexicon*, og den går ud på bl. a. følgende:

»fra [1829] hørte [Balzac] til de meest yndede Romanforfattere baade i Frankrig og udenfor samme, skjøndt hans Værkers virkelige Værd neppe berettiger ham dertil. Kritiken har erkjendt hans Indbildningskrafts og Opfindelsesevnes uudtømmelige Rigdom, som har lagt sig for Dagen i hans forbausende Productivitet, saavel som den Skarpsindighed, hvormed han vidste at trænge ind i og udfolde Menneskehjertets lønlige Hemmeligheder. Men den har vistnok med Rettebebreidet ham Unaturlighed, Overdrivelse og altfor stor Brede, den har dadlet ham for Misbrug af sit Talent til at beskrive, idet han standser ved altfor smaalige Enkeltheder og især dvæler ved Skildringer, som en renere Smag vilde have afholdt ham fra at udmale og fremstille. [. . .] Af hans [. . .] Skrifter ere hans »*Histoire intellectuelle de Louis Lambert*« og »*Eugene* [sic!] *Grandet*« udarbejdede med størst Omhu«³.

Forfatteren afviser ham altså ikke helt og aldeles, og han har tilsyneladende ingen moralske indvendinger; men han forstår ikke hans realisme, og betegnende nok finder han mest behag i to af hans mindre udfordrende værker, *Louis Lambert* og *Eugénie Grandet*. To år senere – i 1860 – kom imidlertid det første positivt imødekomende vidnesbyrd på dansk om Balzac. Det hidrører ligesom den nys citerede artikel fra *Nordisk Conversations-Lexicon*, hvor det forekommer i forbindelse med en udsigt over *Frankrigs Litteratur*, skrevet (ifl. en antagelse af Hans Hertel) af P. L. Møller, der her røber en sans, vi ikke før har set, for Balzacs realisme, omend han ligesom den forrige kritiker hæfter sig ved hans upoetiske omstændelighed:

»Efter 1830 dominerede især Romanlitteraturen, og fornemmelig ved Balzac (1799–1850) og George Sand (f. 1805), som tilligemed Hugo og Lamartine ere Samtidens største litterære Genier. Balzac, den dybsindigste Tænker og rigeste Skaberkraft, der nogensinde er fremtraadt i Romanform, hyldede *Realismen* eller den naturtroe Gjengivelse af Virkeligheden, der kan betragtes som fremkaldt ved Romantikernes Stræben efter psykologisk Sandhed og Localcolorit. Om han end, for at afsløre alle Sjælens Hemmeligheder, stundom gik for meget i Detail, maa det indrømmes, at Illusionen ikke kan drives videre, og hans Værker give det fuldstændigste Billede af Samtidens Sæder i Paris og Frankrig«⁴.

P. L. Møller havde ikke altid haft sympati for Balzac. I 1845 karakteriserede han ham som en andenrangsforfatter, der kun skrev for at tjene penge, og henregnede ham ved samme lejlighed til underholdnings- og levebrødsforfattere som Alexandre Dumas, Alphonse Karr, Frédéric Soulié, Émile Souvestre og Eugène Sue⁵. I årene mellem 1845 og 1860 har hans vurdering af Balzac altså gennemgået en afgørende udvikling, der for øvrigt gav sig til kende allerede i 1858, hvor han i sit skrift om *Det nyere Lystspil i Frankrig og Danmark* udnævnte ham til »Virkelighedens geniale Fortolker«⁶. P. L. Møller er sandsynligvis den første dansker, der har vist principiel forståelse for Balzac og offentligt ytret sin anerkendelse af ham, og før 1871 synes han tillige at være den eneste. Det er i hvert fald givet, at tresserne gik, uden at Balzac kom i nævneværdig betragtning, og de vidnesbyrd, der fremkom, svarer i deres ambivalens til artiklen i *Nordisk Conversations-Lexicon* fra 1858. Det ene af dem findes i *Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer*, der udkom i 1868 ved K. Sick, som bedømte Balzac således:

»Han besad en ualmindelig skarp og omfattende Iagttagelsesevne, og en dertil svarende Evne til træffende at male Personer og Forhold f. Ex. ogsaa i det provindielle Livs Smaalighed. Den udpenslede Nøiagtighed, hvormed han anatomerer og beskriver baade aandelige Tilstande og materielle Gjenstande og Omstændigheder, er imidlertid ofte pinlig. Hans moralske og æsthetiske Anskuelse er ofte forskruede, og han har, som Hugo, Tilbøielighed til at søge Dyden netop hos den Lastefulde. Til hans bedste Arbejder hører »*La recherche de l'absolu*«, en Guldmagers Historie, og »*David Séchard*«, det opfindsomme Genie i Kamp med Capitalen«⁷.

Her møder vi med andre ord ligesom tidligere en indrømmelse på den ene side til Balzacs præcise virkelighedsskildring og en misbilligelse på den anden side af dens »pinlige« omstændelighed og af hans moralske nihilisme, og igen bliver et par af hans mindre anstødelige værker fremhævet på bekostning af andre og mere repræsentative. Denne holdning turde være betegnende for årene op til 1871.

Den endegyldige anerkendelse af Balzac blev ikke mulig, før det moderne gennembrud kom. Georg Brandes karakteriserede ham allerede i 1870 i *Kritiker og Portraiter*, men kun rent en passant i forbindelse med det store Mérimée-essay, der forekommer heri; først i 1881 publicerede han i *Morgenbladet* en længere skildring, som han havde skrevet året i forvejen til *Hovedstrømningernes* femte bind, *Den romantiske Skole i Frankrig*, der udkom i 1882⁸. Brandes' fremstilling af Balzac er en fremstilling af virkelighedsromanens, den moderne samfundsskildrings og den moderne menneskeskildrings epokegørende stifter, der på videnskabelig vis forklarede individet med milieuet og således forberedte naturalismen. Brandes' karakteristik er imidlertid ikke ukritisk; at han ærer og beundrer Balzac for hans dybe virkelighedstroskab og hans psykologiske mesterskab, for hans mægtige fantasi og hans digteriske suverænitet, det er givet, men hans ærbødighed og beundring ville have været endnu stærkere, hvis ikke Balzac havde haft to mangler, som han nødvendigvis måtte beklage. Den ene er ikke ukendt:

»Hans Stil var usikker, undertiden plat, undertiden svulstig, og Manglen paa Stil vejer altid tungt, fordi det, der adskiller Kunsten fra Ikke-Kunst, netop er den Udelukkelse og Banlysning af alt Omtrentligt, hvilken man kalder Stil. [...] I Tidernes Løb bestaar intet Formløst eller kun delvis Formet. Den uhyre »Comédie humaine« vil [...] af Eftertiden ikke blive opfattet som et enkelt Digterværk, og Brudstykkerne af dette Hele ville kun opnaa Varighed i Verdenslitteraturen i samme Forhold som de ere kunstnerisk fuldendte. Som blot kulturhistorisk Materiale vil man efter Aarhundreders Forløb næppe opsøge dem«⁹.

Den anden mangel har andre kunnet tilgive – Brandes kunne ikke:

»Til Formens Mangler kom hos Balzac det rene Idé-Indholds langt større Svaghed. Han kunde ikke i levende Live blive fuldt aner-

kjendt, fordi han kun som Digter var stor; man havde vænnet sig til i Digteren at se en aandelig Fører, og Balzac var ingen. Hans blivende Mangel paa Forstaaelse af sin Tids religiøse og sociale Frigjørelsesideer, der saa tidligt grebe George Sand, saa stærkt Victor Hugo og Lamartine og mange andre, formørkede Indtrykket af hans store Evne som Menneskesjælens Naturforsker. Hans politiske og religiøse Doktriner, der vare af rent absolutistisk Beskafenhed, virkede afskrækkende paa mange«¹⁰.

Balzac var legitimist og klerikalist, og derfor kunne Brandes umuligt skænke ham den hengivenhed, han nærrede for hans idealistiske jævnaldrende. At Balzac i tilgift var spiritualist måtte selvsagt bringe ham på endnu længere afstand af Brandes, der i den forbindelse bl. a. bemærkede:

»Balzac var til Trods for sin Aands moderne Karakter, Romantiker nok til at tro paa Clairvoyance og til overhovedet at helde til »de hemmelige Videnskaber«¹¹.

Brandes var altså ingenlunde blind for hans slægtskab med den supranaturalistiske romantik, og dette slægtskab generede ham så meget desto mere, som Balzac i og for sig var (præ)naturalist. Men efter al sandsynlighed følte han sig navnlig utilpas ved den forvirring, der herskede i hans begreber, ved modsigelsen mellem hans »sanselige Instinkter og asketiske Tendenser« og mellem hans »filosofiske Grundanskuelser og klerikale Tendenser«¹², og med henblik på disse modsigelser konkluderede han sine kritiske indvendinger således:

»Med alle hans store og glimrende Fortrin fattedes der ham et Noget, for hvilket de Franske nærmest have Ordet *culture*, men som vi kalde Dannelse; det skortede ham paa rolig Dannelse, eller nøjagtigere: den Ro, som betinger Dannelsen, havde hans rastløse, bestandig fantastisk frembringende Aand aldrig nydt«¹³.

Her taler Brandes i virkeligheden i den samme ånd som den, der havde hersket herhjemme siden trediverne – Heibergs ånd – og som havde været medvirkende til at gøre Danmark til et lukket land for Balzac. Men – slutter Brandes –

»han besad hvad der for Digteren er vigtigere, et sandhedselskende,

i Dybet gaaende Geni. [. . .] Hullerne i hans formelle og ideelle Dannelse kunne ikke hindre Efterverdenen i at anerkjende [det] «¹⁴.

Heller ikke Brandes, der ikke blot anerkendte, men beundrede det. Til gengæld kunne de øjensynligt hindre ham i at indtræde i et mere hjerteligt forhold til Balzac, der i det hele taget mindede romantikerne Brandes for lidt om hans store kærlighed – de franske romantister – til at et forhold af denne art var muligt. Det eneste lyspunkt, Brandes fandt i *La Comédie humaine*, var i virkeligheden kvinden. Han skrev med henblik på den unge desillusionerede forfatter til *La Peau de chagrin*, at

»ogsaa hans, saa tidligt vintervante Digttersjæl havde sit Foraar; ogsaa han følte Kald til at gjøre Kjærligheden og Kvinden til Midtpunktet i en Række Romaner. Han behandlede det gamle Thema med en Oprindelighed, der lod det klinge helt nyt«¹⁵.

For det første, mente Brandes, gjorde han kvinden til genstand for en realistisk og naturalistisk betragtning i en tid, der foretrak at anskue hende enten æstetisk eller idealistisk; og for det andet opdagede han *la femme de trente ans*, en type, der fængslede Brandes stærkt, og som han viede flere sider i *Emigrantlitteraturen*, før han i *Den romantiske Skole i Frankrig* skrev således:

»Balzac fremstiller som Kjærlighedens Gjenstand ikke den unge Pige, ikke en Gang den ganske unge Kone; Hovedtypen for hans Kvindeskikkelse er den, som man efter en af hans Romaners Titel har kaldt den trediveaarige Kvinde. [. . .] Han skildrede Kvinden, som allerede har den første Ungdom bag sig, føler dybere, tænker modnere, allerede har lidt Skuffelser og endnu er i Stand til en hel Følelse. [. . .] Og ejendommeligt nok: hun er ikke betragtet fra den jævnaldrende Mands Standpunkt; nej hun er opfattet og skildret, som en yngre, i Livet endnu uprøvet Mand fra sit Synspunkt maa opfatte hende. Den foraarsagte Følelse, den brændende Attraa, den naive Begejstring, en ungdommelig Erotiks ubevidste Idealiseren lægger en Glorie om den ikke mere ganske friske Pande, forskjønner, forynger, forguder denne med al Finhedens, den kvindelige Alvors og den ægte Lidenskabs Gratie udstyrede Kvinde«¹⁶.

Men efterhånden som den unge Balzac blev ældre, formørkedes hans syn på kvinden på tredive år:

»man kan temmelig gennemgaaende gjøre den Iagttagelse, at han [. . .] med de modnere Aar ser mere strængt og mere sort. Foraarspustet er forsvundet. I mange Bøger er endnu bestandig Kvinden og Elskoven Midtpunktet. Men Tilbøjeligheden er bleven Lidenskab og Lidenskaben er bleven Last«¹⁷.

»Foraarspustet er forsvundet«, det er sagen. Balzac har mistet sin ungdom og dermed sin tro på kvinden, hendes skønhed og godhed, og Brandes kan ikke skjule sin fortrydelse. I øvrigt måtte han beklage, at Balzac gav sig af med at skildre kvinden uden at tale hendes sag over for samfundet, således som George Sand gjorde:

»det er fra hendes Bøger« – skriver Brandes i *Kritiker og Portraiter* – »endnu mere end fra enkelte af Balzacs Studier, at den nyere Tids aandelige Bevægelser til Fordel for Kvindernes Samfundsstilling kan dateres. Thi Balzac har seet paa Kvindens Lidelser som konstforstandig Iagttaget, men hendes Hjerter har blødt«¹⁸.

Derfor blev hun en af de husguder, Brandes tilbad, og blandt hvilke han aldrig optog Balzac.

Det første tiår efter det moderne gennembrud bragte tre forskellige Balzac-oversættelser: *Fa'er Goriot* (1875), *Eugénie Grandet* (1878) og et novelleudvalg ved Herman Bang med titlen *Kvindetyper* (1880). Anmeldelserne af disse bøger bevidner i påfaldende grad, at den almindelige holdning til Balzac var præget af den samme ambivalens i halvferdserne som i det foregående tiår: man anerkendte realisten, men fornægtede materialisten og pessimisten – man godtog, at han skildrede virkeligheden, og man beundrede den nøjagtighed, hvormed han gengav den, omend man fremdeles lastede ham for hans detaillerede; men man hævdede, at virkeligheden var renere og smukkere, end den synede i hans fremstilling, og derfor hverken ville eller kunne man underskrive hans livsfortolkning. Man reagerede kort sagt i fuld overensstemmelse med sin idealistiske realisme, med det ønske, der lå i tiden om at forene idé og virkelighed. Da *Fa'er Goriot* udkom i 1875, skrev *Fædrelandet*:

»det [er] just ingen Nyhed, der bringes tiltorvs, tvertimod. Imidlertid se vi heri ikke nogen Hindring for Bogens Udgivelse, forudsat, at man overhovedet anser Balzac, med hans Fortrin og hans Mangler, for skikket til at føres frem. Paa at drøfte Lys- og Skyggesiderne hos en saa bekjendt Forfatter skal Anm. ikke indlade sig.« (17.12.1875).

Anmelderen var identisk med overlærer Sick, som vi tidligere har truffet i anledning af den lærebog, han udsendte i 1868 (s. 55), og hans holdning til Balzac er tilsyneladende den samme som dengang. A. Falkman bemærkede i *Illustreret Tidende*:

»Billedet er saaledes udført, at man næsten tvinges til at maatte kalde det sandt. Deri bestaaer Værkets – og alt Balzacs Forfatter-skabs – Betydning; han er en Mester i den detaillerede Skildring, saavel af Staffagen som fornemlig af Charakteerskildringen, og han er lige stærk i Villie og i Evne, naar det gjelder om at blotte Slet-heden. Men han hæver sig ikke digterisk derover, og Forargelsen bliver derfor blandet med Fortvivelse; »Fa'er Goriot« er meget interessant, men den virker antipathisk.« (5.12.1875).

I 1878, hvor *Eugénie Grandet* blev oversat, skrev *Berlingske Tidende*:

»[Balzacs] største Mangel er [. . .] den, at der, til Trods for hans rige og glimrende Talent, aldeles fattes ham poetisk Ungdom og Friskhed. Han er afgjort Pessimist, og Menneskeslægten er i hans Øine i Bund og Grund fordærvet. [. . .] *Eugénie Grandet* er maaske af alle Balzacs Værker det, der bærer Præg af den fineste kunstneriske Behandling.« (26.9.1878).

Vi har tidligere set, at *Eugénie Grandet* tiltalte kritikken (s. 53 og 54 forneden), og i *Jyllands-Posten* skrev Sophus Bauditz:

»»Eugénie Grandet« [er] et af hans aller fortrinligste og mest tiltalende Værker. Hans vidunderlig fine psykologiske Blik og mærkværdige Evne til næsten fotografisk Gjengivelse, der jo imidlertid saa hyppig udarter til frastødende og upoetisk Dissektion af Sjælsrørelser og trættende Opregning af Enkeltheder, vise sig her i deres fulde Glans og fra den bedste Side.« (1878, nr. 229).

I *Nær og Fjern* bemærkede Otto Borchsenius:

»vel er »Eugénie Grandet« mørk og trøstesløs, tung og knugende, men alligevel forunderlig fængslende ved sin psykologiske Skarphed og den Fremstillingens Energi, der i det Hele udmærker Balzacs Karaktertegning.« (13.10.1878).

I samme tidsskrift blev endelig den sidste af tiårets Balzac-oversættelser – *Kvindetyper* fra 1880 – modtaget på en måde, der klart bevidner, at den franske forfatter stadig ikke var anerkendt til gavn herhjemme:

»Vi tro [. . .] ikke, at Balzac nogensinde vil formaa at vinde noget synderlig stort Publikum for sig her under vore nordlige Bredegrader, hvor fin og skarp en psykologisk Iagttagelse han saa end uimodsigelig er, og vi tro, at det havde været tilstrækkeligt at lade det bero ved Oversættelsen af de to af hans Hovedværker, som i de sidste Aaringer have set Lyset her, »Pere Goriot« og »Eugenie Grandet«.« (20.6.1880).

Den tendens, der karakteriserer halvfjerdsernes Balzac-kritik, bekræftede sig endnu en gang, da Det kgl. Teater 18.1.1880 havde haft premiere på *Mercadet*, Balzacs bekendte komedie. Og for så vidt tendensen var negativ, ytrede den sig denne gang med en tydelighed, vi ikke før har set, idet samtlige anmeldere (med undtagelse af Edvard Brandes) tog kraftigt anstød af komediens kyniske moral. Stykket drejer sig om en børsspekulant, der befinder sig på fallittens rand og udtænker alle mulige kneb for at narre sine kreditorer, og kritikerne kunne ikke tilgive Balzac, at han tilsyneladende snarere beundrede end fordømte hans snedighed. Men på den anden side var de fulde af lovord over hans fremstilling af ham og over stykkets vittige, pointerede dialog. Det »frisindede« *Morgenbladet* skrev således:

»Balzac har [. . .] flere Gange gjort sig skyldig i at fremstille tvivlsomme Karakterer i et altfor sympathetisk Lys. Ogsaa heri har Balzac lagt sit ikke højt nok skattede Mesterskab i Karaktertegning for Dagen. [. . .] *Mercadet* staar, som Tjælde i Bjørnsons »Fallit«, paa Ruinens Rand [. . .] Bjørnson har set paa sin Hovedperson fra Moralens Standpunkt [. . .] Balzac har aldeles ingen moralsk Hensigt haft ved Skildringen af *Mercadet* [. . .] Kan der saaledes rejses mange og vægtige Indvendinger mod »*Mercadet*«, maa det

paa den anden Side fremhæves, at man i Hovedpersonen faar en saa interessant og mærkelig Figur, at Komediens Opførelse ene og alene herfor er fuldstændig forsvarlig, selv om man hellere kunde have ønsket, at Theatret havde bragt os et af de for Scenen bedre anlagte Arbejder af Alexandre Dumas *fils* eller Augier.« (20.1.1880).

Tendensen i Balzac-kritikken som helhed var altså oplagt: på den ene side sagde man ja til Balzac, på den anden side nej. Det viser sig imidlertid, at selv om han på sin vis stadig var for ny for kritikken, gjorde han alligevel indtryk af at være en gammel nyhed, og den omstændighed, at han havde været død i godt en menneskealder, lagde øjensynligt en alvorlig afstand mellem ham og hans læsere. De foretrak de nyere realistiske forfattere, dels fordi de var nyere og skrev om nutiden, hvor Balzac skrev om en tid, der forlængst var gået over i historien, dels fordi de blev anset for at være bedre skribenter, om ikke bedre digtere. De mange år, Balzac havde måttet vente på det moderne gennembrud, gjorde ham således forældet i det øjeblik, hvor det kom, og kritikken bemærkede i overensstemmelse hermed, at han blev dårligt afsat, for så vidt han overhovedet var blevet oversat. *Dags-Telegraf* skrev i anledning af *Fa'er Goriot* fra 1875:

»Det er bekjendt nok, at *Honoré de Balzac* var en høist mærkelig og særdeles betydelig Forfatter, og at »*Le Pere Goriot*« hører til hans mest karakteristiske og gjenarbejdede Værker. Disse Fakta ere imidlertid saa gamle, at de næsten ere forældede, og vi kunne derfor ikke Andet end finde det noget forunderligt, at den nævnte Fortælling – paa Dansk kaldet »*Fa'er Goriot*« – netop nu er bleven udgiven [. . .] Det er jo nemlig over 25 Aar, siden Balzac døde, og dengang laa hans Kulmination allerede en halv eller hel Snes Aar tilbage i Tiden; ældre Folk kunne have læst ham i Frederik den Sjettes Dage, vi yngre have vel studeret ham forlængst, paa vore første Udflugter i Literaturen, og vi have tillige seet, at han har faaet Eftermænd, der i det Mindste i nogle Retninger stode over ham, netop i den Realismens Poesi, som han væsentlig inaugurerede. [. . .] Om man end ikke vil indrømme, at de nyere Realister i Frankrige og andensteds skrive bedre end Balzac, kan det dog ikke negtes, at de skrive paa en til vor Tid mere svarende Maade. Derfor forekommer det os, at en Oversættelse af denne Forfatter nu er lidet betimelig, skjøndt hans Værker ganske vist ville vedblive at have kultur- og literærhistorisk Værdi.« (20.11.1875).

Otto Borchsenius skrev i samme anledning således i *Nær og Fjern*:

»Betingelserne for (bogens) rette Opfattelse ere [. . .] noget ugunstige. Det vil gaa »Fa'er Goriot«, som det ifjor gik Émile Augiers »Gabrielle« paa det kgl. Theater. Det er, som dette Blad den Gang sagde, at faae Ouverturen *efter* Operaen. Vi ere saa hjemmevante paa »Parisercivilisationens Valplads«, at det nu næsten smager os lidt af Eugene Sue, naar Balzac lægger Protesten mod »de slappe Medlemmer af et raaddent Samfund« i en Galejslaves Mund, og de Forfattere, der staa paa Balzac Skuldre, have unægtelig lært at anbringe mere troværdige Disciple af Rousseau.« (2.1.1876).

Da *Eugénie Grandet* udkom i 1878, hed det i *Nationaltidende*:

»Det er just ingen absolut Nyhed, som Hr. Carl Michelsen har oversat [. . .], thi Originalen er omtrent 50 Aar gammel, og allerede i 1836 blev Bayards og Duponts Dramatisering af denne Roman under Titlen »Den Gjerriges Datter« spillet paa det kgl. Theater. Men ligesom »Den Gjerriges Datter« ingen Lykke gjorde og hurtig blev henlagt, saaledes er selve »Eugenie Grandet« næppe nogensinde trængt synderlig langt ind i det fransklæsende Publikum herhjemme; Realismen i Skjønllitteraturen har jo først langsomt og silde vundet Fodfæste hertilands. Man kunde nu ogsaa sige, at der i denne Retning fra senere Aar foreligger saa mange og tildels saa fortrinlige Værker, at Balzac i visse Henseender er overtruffen og for saa vidt næsten noget forældet; men paa den anden Side ere denne Forfatters Roman-Cykler altfor klassiske i deres Art til ikke at burde holdes i Ære og læses af ethvert intelligent Publikum endnu i lange Tider. [. . .] Og have Skolens Disciple end i adskilligt overfløiet Mesteren, er Balzac dog den første, den mest originale.« (16.10.1878).

Samme dagblad skrev i anledning af *Kvindetyper* fra 1880:

»det er [. . .] tvivlsomt, hvor vidt [Balzac], der i ikke ringe Grad var Veibryder [. . .], virkelig kan interessere den store Kreds af Læsere i samme Grad som de Skribenter, der gaa i hans Spor. Den Side af Sagen, som man kort og godt kan kalde Formen, er ikke hos ham umiddelbart tiltalende, og Indholdet er derfor ofte mindre let

tilgængeligt, ja stundom mindre let forstaaeligt. [. . .] man [kan] betegne Balzac som et af disse Genier, hos hvem Talentet, den tekniske Færdighed i videre Forstand, endnu ikke har naaet den Udvikling, som det ofte kan vinde hos Mesterens Disciple og Disciples Disciple, selv om disse staa langt lavere i primitiv Begavelse. Kommer hertil Vanskeligheden ved hans Sprogs Gjengivelse paa et naturligt Dansk, bliver Resultatet, at Oversættelser af ham vanskelig kunne vinde almindelig Indgang. Hans »Eugenie Grandet« og en eller flere af hans bedste, i mange Maader høist fortræffelige Bøger har vort Publikum da ogsaa modtaget temmelig koldt, efterhaanden som Oversættelser deraf i de senere Aar ere fremkomne.« (26.5.1880).

Vilhelm Møller, der anmeldte *Kvindetyper* i *Nutiden*, mente rent ud, at Balzac var en uforbederlig romantiker og en ikke altfor overbevisende psykolog, og han har næppe været alene om denne mening:

»Det Meste [dvs. af *Kvindetyper*] er meget romantisk eller – om man heller vil – meget fantastisk. [. . .] skjøndt Balzacs Iagttagelsesevne flittigt gjennemsøgte det daglige Livs Verden, og skjøndt hans Instinkter higede efter det Haandgribelige, var og blev hans Fantasi dog et Stykke af en Melodrama-Fabrikant; og saa ofte *den* fik Lov at raade, det vil sige: naar en Figur skulde tegnes med *ubetinget* Sympathi, kom der som næsten overalt i »Kvindetyper« temmelig uvirkelige og upaalidelige Personligheder for Dagen.« (13.6.1880).

Endelig skrev *Dags-Avisen* efter premieren på *Mercadet* i 1880:

»Naar Publikum [. . .] morede sig i Søndags, var det ikke fordi det er overbærende lige overfor det umoralske [. . .] Grunden var en hel anden: en Fejl, som Stykket har, men som Forfatteren rigtignok ikke kan gøre for: *det er forældet*. [. . .] Man har ved at se *Mercadet* en bestemt Følelse af, at de Folk, der snydes og narres, ere døde for længe siden.« (20.1.1880).

Stykket blev da heller ikke opført mere end ni gange, en omstændighed, der dog måske snarere skyldes kvaliteten af selve forestillingen, der fik en meget blandet modtagelse, således også Olaf Poulsens udførelse af hovedrollen¹⁹.

Halvfjerdsernes Balzac-kritik indeholder sidst, men ikke mindst den oplysning, at den franske forfatter i virkeligheden var et ret ukendt navn herhjemme, sandsynligvis fordi det moderne gennembrud ikke indtraf, før udviklingen havde gjort ham forældet. *Berlingske Tidende* bemærkede således 26.9.1878 i anmeldelsen af *Eugénie Grandet*, at »af de nyere franske Belletrister ere maaske ingen mindre almindelig bekjendt hos os end Balzac«. I alle tilfælde var han ikke mere udbredt, end at Herman Bang følte sig foranlediget til at starte en kampagne for ham i 1879, hvor han skrev en artikel i *Dagbladet* med overskriften »Et Mellemlid, vi have sprunget over.« Han tager heri sit udgangspunkt i Zola, idet han hævder, at hvis publikum ikke forstår denne forfatter, er forklaringen den, at det ikke kender hans historiske forudsætninger:

»vi har sprunget et Mellemlid over, og vi kjender paa den ene Side for lidt til den literære Bevægelse, hvoraf Zolaismen er fremgaaet, og paa den anden Side for lidt til det Samfund, der har forberedt og skabt Zola. Hverken i Literaturen eller i Livet har vi fulgt de Brydninger, Omvæltninger og Kampe, der har muliggjort eller vel næsten nødvendiggjort en Zola, og vi staar derfor ofte uden Forudsætninger og uden Forstaaelse. Vi har – det er Tingen – uheldigvis glemt Balzac – Balzac, der paa samme Tid rummer Fortiden, Brydningen og Fremtiden, har vi aldrig læst«²⁰.

Med den artikel, Bang indledte således, ønskede han altså at udbrede kendskabet til Balzac, dels for hans egen skyld, dels for at fremme forståelsen af den nye litteratur i almindelighed og Zola i særdeleshed. Senere, i januar 1880, skrev han endnu en artikel om Balzac i anledning af premieren på *Mercadet*, og i maj samme år kom hans novelleudvalg *Kvindetyper*²¹. Han gjorde med andre ord en energisk indsats for Balzac, og som alt, hvad Bang foretog sig, vakte den betydelig opsigt. Oversætteren Oscar Madsen kunne næsten tyve år senere huske, at »Hr. Herman Bang [...] i sine unge Dage arbejdede flittigt paa at slaa til Lyd for den store Franskmand, ja, gik saa vidt i sin Begejstring for ham, at det skæmtevis paastodes, at han agtede at tage Magisterkonferens i Balzac«²². Bang blev med andre ord til nar for hans skyld, en omstændighed, der tydeligt fremgår af *Morgenbladet* d. 2.6.1880, hvor det hed i en anmeldelse af *Kvindetyper*:

»Der gives en bekjendt Selskabsleg, hvori enhver af Selskabet paa en Seddel skal opskrive sin Yndlingsfarve, sit Yndlingstemperament, sin Yndlingsdigter osv. Hvis man nu turde forudsætte, at Herman Bang med sin melankolske Digternatur gav sig af med at gaa i Selskab og med at lege, da vilde man halvt om halvt kunne forudsige, at han ved det første Spørgsmaal vilde have skrevet »Graat«, ved det andet »Mørk Menneskeforagt«, men ved det tredie Spørgsmaal vilde han have tøvet og først efter nogen Tvivl have skrevet Honoré de Balzac. Det er Skade, at Tvivlen er til Stede, og det er endnu mere Skade, at den Mand, for hvem Balzac maaske havde maattet vige Pladsen, ikke er andre end Forfatteren af »Jason« – den bekjendte Journalist-Romanforfatter.«

Bang fik i det hele taget mere skam end ære ud af *Kvindetyper*. Kristoffer Nyrop brugte en hel anmeldelse i *Berlingske Tidende* (27.5. 1880) til at demonstrere alle de mere eller mindre pinlige fejl, han havde fundet i Bangs oversættelse af Balzac, og i *Nær og Fjern* skrev man:

»Den moderne Realismes Fader«, *Balzac*, har i Hr. *Herman Bang* fundet en meget begejstret Profet, der har udgivet en Oversættelse af nogle af »denne Nutidens største Forfatters?« Noveller. [...] [Men] Hr. Herman Bang har i ethvert Fald ikke gjort den berømte Forfatter nogen videre Tjeneste ved at sende ud i Verden en saa uheldig og sjudsket Fordanskning af nogle af hans bedste Noveller som det Bind, der bærer den selvlavede Titel »*Kvindetyper*«.« (20.6.1880).

Endelig gav Bangs Balzac-kampagne anledning til et udfald fra Edvard Brandes, der blev synligt irriteret over at se sin yngre kollega fremstille Balzac og de moderne franske forfattere, som om han var den første, der havde bemærket dem her i landet. Da Bangs *Kritiske Studier og Udkast* (1880) udkom, skrev Brandes i *Morgenbladet*:

»Hr. Bang skriver [stadig] om de moderne franske Forfattere, som om han havde opdaget dem og indført dem hos det vrangvillige danske Publicum. Han fordrer Tak herfor, han betragter det som et Vovestykke at have gjort opmærksom paa Skribenter som Flau-

bert, Dumas den yngre, Feuillet, ja endog Balzac. Denne besynderlige Tankegang kan man skaansomst udlede af et mærkeligt Ukjendtskab med, hvad dansk Æsthetik har ydet paa dette Omraade.« (9.1.1881).

Bangs aktion til fordel for Balzac blev således ikke mødt med decideret velvilje. Men udover Georg Brandes har ingen gjort sig mere fortjent for den franske forfatters skyld i Danmark i forrige århundrede end Herman Bang, og han talte endda ivrigere for hans sag end Brandes, men næppe vægtigere. Bang havde sine egne specielle grunde til at kalde Balzac for »Nutidens største Forfatter«²³, og den vigtigste var, at »han for første Gang [overførte] Livets hele forvirrede Apparat i sine Bøger«²⁴, idet han skildrede en verden, hvor alle kæmpede med hinanden, fortumlet og fortvivlet, for at erobre lykken. En lignende opfattelse nærede Bang af Balzacs personlige liv, »dette besynderlige Liv, der var bizart og forvirret som en Fantasi af Berlioz, og som undertiden kan synes os et saa mægtigt Bevis for Digterens egen Paa-stand, at Geniet er den frygteligste af alle Sygdomme. Alvorlig talt, hvem vil vel kunne sige, hvor Fornuften hørte op i dette Liv, og hvor Sygdommen begyndte?«²⁵ Bangs interesse for Balzac var ikke mindst en interesse for hans person, specielt hans psykiske person, og som man ser, fortolkede han den uden videre i sit eget billede; i en anden forbindelse skrev han, at Balzacs liv var »vaagne Nætter, forceret Arbejde, udpinende Tænkning, potenserede Bekymringer og raffinerede Nydelser«²⁶ – en karakteristik, der danner en slående, men oplysende modsætning til Brandes' mere ordinære opfattelse af Balzac: »en sprudlende rig, fuldblodig, varmblodig Natur, et Hjerte- og Hjernemenneske«²⁷. Bang og Brandes var kun fælles om at beundre Balzac for hans kvindeskildringer; den ene oversatte en række af dem i *Kvindetyper*, den anden en enkelt i *Illustreret Tidende* (6.3.1870), og begge har skildret dem med stor hengivenhed; Bang bemærkede i øvrigt her, hvad Brandes tilsyneladende har oversat, at »Balzac ikke alene [erobrede] de skjønne Kvinder for sig, det var ikke alene Mad. de Beauséant han gav et Hjerte; ogsaa de Vanføre, de Forknytte og de Fortrykte skjænkede han en Historie han havde læst i deres Tanke, han forstod deres Lidelser, fattede deres hemmelige Kampe«²⁸.

Herman Bang og Georg Brandes blev Balzacs to betydeligste kritikere herhjemme i det nittende århundrede, ud fra hver deres forud-

sætninger. I løbet af firserne og halvfemserne gav han kun anledning til to større behandlinger; Poul Levin gjorde rede for hans teknik i en artikel i sin essaysamling *Egne og Stæder* (1899), mens Erik Lie skrev hans livshistorie i en bog fra 1893 (*Honoré de Balzac/ Menne-sket og Kunstneren/ En Kildestudie*), der sammen med et lille udvalg af hans breve (*Breve til Louise* (1886)) synes at bekræfte, at Bang havde ret, da han bemærkede, at Balzacs person havde mere interesse end hans værk: »Saare Faa har læst hans »Tabte Illusioner«, Alle kjender hans Gjæld, hans Extravagance, hans Sorger, hans forunderlige Fantasier«²⁹.

3° Påvirkningerne

Da H. C. Andersen i 1843 var i Paris, mødte han blandt flere andre berømte franske digtere Balzac, og dette møde har han skildret således i *Mit Livs Eventyr*:

»Balzac [...] saae jeg i Grevinde Bocarmés Salon, som elegant, fiinklædt Herre, de forreste Tænder skinnede hvide frem mellem de røde Læber, han syntes jovial, men kun lidet talende, i det mindste i denne Kreds; en Dame, der skrev Vers, hang sig fast ved ham og mig, idet hun balancerende i Beskedenhed talte om, hvor lille hun blev mellem os To, jeg vendte Hovedet tilbage og mødte nu bag hendes Ryg Balzacs satiriske, leende Ansigt, med halv aaben Mund, som han kunstigt fordreiede mod mig, det var egentligt vort første Møde.

En Dag gaar jeg igjennem *Louvre* og møder her en Mand, der i Figur, Gang og Ansigtstræk ganske er *Balzac*, men Manden er i aldeles daarlige, forslidte Klæder, ja disse ere endogsaa ganske skidne, Støvlerne ubørstede, Beenklæderne med tørt Gadesnavs neden om, og Hatten bulet og slidt, jeg studsede, Manden smilede til mig, jeg gik forbi, men det var mig altfor utrolig en Lighed, jeg vendte om, løb efter ham og sagde: »De er dog ikke *Balzac!*« han loe, viste de hvide Tænder, og sagde blot: »imorgen reiser Monsieur *Balzac* til Petersborg!« han trykkede min Haand, hans var blød og fiin, han nikkede og gik. Det maatte være *Balzac*, maaskee havde han i denne Klædning været paa Forfatter-Opdagelser i Paris' Mysterier, eller var Manden, jeg saae, en ganske anden, der da han i saa høi Grad lignede Balzac, oftere var bleven antagen for ham og

nu morede sig ved denne Mystification for den Fremmede. Da jeg et Par Dage efter talte med Grevinde *Bocarmé*, bragte hun mig en Hilsen fra *Balzac* – han var reist til Petersborg«³⁰.

H. C. Andersen er den eneste danske digter, der har truffet Balzac, som for øvrigt skrev nogle ord i hans stambog. Men hverken han eller nogen anden i samtiden har modtaget indflydelse fra ham, i hvert fald ikke så vidt forskningen kan oplyse. I halvtredserne har Balzac måske påvirket en af sine oversættere, Peter Mariager, der i 1853 udgav en »original Fortælling«, som han selv kaldte den, med titlen *Frøkenen paa tredivte Aar. Studie af Mellemlklassens Liv*. Om Mariager skylder Balzac mere end titlen på sin bog (formentlig hentet fra *La Femme de trente ans*) er uvist, men eftersom fortællingen kun er en ren kuriositet, turde spørgsmålet være uden betydning. Forfatteren kan imidlertid have haft den samme interesse for *la femme de trente ans*, som Goldschmidt og P. L. Møller bevidnede i deres korrespondance fra midten af århundredet, og som de muligvis har delt med flere af de hjemlige romantister³¹. I tresserne hævdes Balzac at have gjort sin indflydelse gældende i Goldschmidts to romaner, *Arvingen* (1865) og *Ravnen* (1867), der repræsenterer hans udvikling henimod realismen. Spørgsmålet er undersøgt af Knud Wentzel i hans afhandling om *Fremmed Indflydelse på M. Goldschmidts Forfatterskab*, og han vil besvare det positivt; indflydelsen skulle være særlig tydelig i *Ravnen*, idet Wentzel skriver:

»Balzacs indflydelse viser sig, ud over den generelle tendens mod realisme, mest i *Ravnen*. Det gælder *Ravnen* som kriminalistisk intrigeroman, det gælder parvenu- og kommissærtyper som Krog og Simon Levi, beskrivelserne fra mange af samfundets »scener«. G. genoptager som Balzac visse skikkelser fra en roman i nye fortællinger. Endelig formodes det, at *La peau de Chagrin* er forbillede for *Ravnen* med sin sammenkædning af realistisk samtidsskildring og et romantisk eventyrmotiv«³².

Men ellers var Balzac og Goldschmidt to vidt forskellige forfattere, og Paul V. Rubow har derfor ret, når han i sin bedømmelse af Knud Wentzels guldmedaljeafhandling ytrer, at den franske forfatter ikke »morede« den danske³³. Til bevis for hans opfattelse kan tjene følgende, som Goldschmidt skrev i *Nord og Syd* nogle måneder efter Balzacs død:

»Balzacs Værd og Betydning for Literaturen er stadig Gjenstand for den franske Presses Betragtninger og Strid. Alvorligst og dybest bliver Sagen undersøgt af *Revue des deux mondes*, der bringer Spørgsmaalet i Forbindelse med den hele politiske og sociale Tilstand i den Tid, da Balzac var »Løve«. Ved Siden af at anerkjende hans Talent, navnlig hans skarpe Iagttagelsesevne, og udhæve ganske enkelte Værker med Ros, især Eugénie Grandet, bebreider Forf., Ch. de Mazade, ham at have været kunstlet, søgt, unaturlig, at have bidraget væsenlig til at paatrykke Tiden et nervøst, feberagtigt Præg, og indlader sig i denne Anledning paa en interessant Undersøgelse af den kunstige Literatur, i Modsætning til Geniernes uvilkaarlige, næsten naive poetiske Værker. Men hvad Forf. især bebreider B., det er Grundlaget for hans Feil, det er hans Mangel paa ethisk Bestemthed, paa Begeistring for et ophøiet Ideal, saa at de af ham skildrede Characterer ophøre at være menneskelig sande og blive uskjønne, hæslige Undtagelser, der gaae og gjælde for den almindelige Menneskeheds Repræsentanter«³⁴.

Goldschmidt, der tydeligt sympatiserer med Charles de Mazade, skrev ganske vist disse ord i 1850, altså adskillige år før *Ravnen* og *Arvingen* kom; men Goldschmidt var som bekendt til sine dages ende idealist.

Balzac fik i virkeligheden ikke mere betydning for halvfjerdsernes og firsernes digtere, end han havde haft for de foregående årtiers, antagelig fordi han, som vi har set, på sin vis var forældet i 1871. Den interesse, som Herman Bang viede ham, kunne muligvis godt give grund til at tro, at han havde modtaget afgørende indtryk af ham, ikke mindst i betragtning af denne udtalelse: »Balzac kjender i sin Karaktertegning Intet til bratte Overgange, han manøvrerer bestandig med Smaating, med Ubetydeligheder, med disse »Intet«, hvoraf det Uendelige er sammensat«³⁵; et andet sted bemærker han, at »Balzac i et eneste Nu [formaaede] at læse ud af en eneste Gestus, en enkelt Ytring, et ufrivilligt Udraab og et flygtigt Blik et Hjertes Historie eller en Sjæls Sygdom«³⁶. Men forskningen peger altid på Zola, Bangs alfa og omega i de unge år, og har sat ham i forbindelse med andre moderne franskmænd som bdr. Goncourt, Octave Feuillet og Alphonse Daudet; senere kom Flaubert og Maupassant til.

Den franske litteraturforsker Maurice Gravier, der er specialist i dansk litteratur, har hævdet, at Balzac skulle have haft en vidtgående indflydelse på Sophus Schandorphs forfatterskab, idet han bemærker, at den danske forfatter i lighed med den franske har skildret en række

forskellige provinsstænder med stor omhu³⁷. Men Schandorph er en digter, der i alt væsentligt blev skabt af Georg Brandes. Han havde læst og beundret Balzac længe før det moderne gennembrud, men først efter 1871 tog han fat på sine realistiske skildringer af den midt-sjællandske provins, idet han fulgte Brandes' opfordring til at gøre den erfarede og oplevede virkelighed til digtningens grundlag.

4° Slutning

Det turde nu stå klart, at Balzacs betydning i Danmark i det nittende århundrede alt i alt var stærkt begrænset, og før 1871 nåede den ikke op over det absolutte minimum. Det gælder ikke mindst trediverne og fyrrerne, og vi kan således med sindsro slå fast, at den danske romantisme gik uden om den franske i det omfang, hvor den sidste foregreb realismen og naturalismen. Balzac manglede to forudsætninger for at kunne gøre sig gældende før 1871: »idé« og »smag«, og derfor blev den banebrydende virkelighedsforfatter faktisk ikke regnet for andet end underholdningsforfatter. P. L. Møller betegnede ham som nævnt i 1845 som en digter af anden rang, der kun skrev for vinding, og anbragte ham ved siden af typiske underholdnings- og levebrødsskribenter som Alexandre Dumas, Émile Souvestre, Alphonse Karr m. fl. En lignende opfattelse røber sig i en notits som denne i *Figaro*: »De franske Digtere for Øieblikket have ikke Grund til at beklage sig over den Fordeel, de drage af deres Værker. Saaledes har Scribe 100,000 Fr. i Renter; Balzac 40,000 Fr. og Jules Janin omtrent ligesaa meget« (13.3.1842). Det er ligeledes oplysende, at Peter Mariager foruden Balzac havde oversat Scribe, Soulié, Souvestre og Alphonse Karr³⁸, og at den ene af de to romaner, der kom på dansk af Balzac før 1850, indgik i en serie med titlen *Provindsernes Mysterier* (formentlig afledt af *Scènes de la vie de province* af Balzac og *Les Mystères de Paris* af Eugène Sue), hvor den figurerede sammen med romaner af Ch. Ballard, Soulié og Alphonse Brot, alle udprægede underholdningsforfattere. Men Balzac kunne ikke klare sig i konkurrencen med de professionelle franske industriskribenter, der havde erobret sig en popularitet af næsten frygtindgydende dimensioner over det meste af Europa og således også i Danmark. Dumas blev oversat 80 gange mellem 1830 og 1870 og Sue 52 gange; men Balzac kun 8. Styrkeforholdet fremgår med samme utvetydighed af de kataloger, som datidens læseforeninger udsendte over deres bogsamlinger, f. eks. *Katalog over Kongens Klubs Bogsamling* (Kbh. 1847), der anfører 13

numre af Balzac, 47 af Dumas og 30 af Sue. Endelig kan man notere den omstændighed, at Georg Carstensens blade fra begyndelsen af fyrrerne nærede en levende interesse for de franske underholdningsforfattere, der ellers var dybt foragtede, skønt en mængde læste dem, men åbenbart ikke for Balzac, der kun er repræsenteret med sit portræt og en enkelt fortælling⁸⁹.

Situationen var med andre ord den, at han på den ene side kun havde navn af underholdningsforfatter, men på den anden side ikke havde det alligevel, fordi han blev overskygget af genrens professionelle udøvere. Sådan tegnede Balzacs litterære skæbne sig i Danmark før 1871. Men i princippet blev den ikke stort bedre efter dette år, hvor han nok blev anerkendt, men hvor anerkendelsen ikke gavnede ham videre, fordi den kom for sent. Og trods den indsats, som Herman Bang gjorde for ham omkring 1880, blev hans vilkår næppe bedre i firserne, hvor han overhovedet ikke blev oversat med undtagelse af den ene gang, hvor Bang selv fordanskede ham i *Kvindetyper*. En af bogens anmeldere fik derfor ret, da han skrev således i *Dags-Avisen*: »Enhver, der staar i nærmere Forhold til vor Literatur, vil vide, at mislykkes dette nye Forsøg paa at indføre Balzac hos os, vil det for lang Tid blive det sidste. Hvis de, der ikke evne at læse Balzac paa Originalsproget men dog ønske at lære ham at kjende, ikke kjøber denne Bog, er det sikkert, at de ikke oftere faa noget at læse af denne Forfatter.« (1880, nr. 546).

Så galt gik det dog heller ikke. Han blev oversat 5 gange i halvfemserne og 31 i de næste halvtreds år. Det moderne gennembrud var omsider blevet Balzacs.

Oversættelser i bogform

- [1: 1834: *Den hjerteløse Skjønne. En novelle. Udgivet og forlagt af A. F. Bergsøe*. Frit efter *La Peau de chagrin* (1831).]
- [2: ? : *Banderens Bøn eller Forklaring over hans Banden og Sværgeren*. U. å. og titelblad. Opf. i *Bibliotheca Danica* 1831–40. Frit efter *La Messe de l'athée* fra 1837 ved Søren Chr. Salling, må m. a. o. stamme fra et tidspunkt mellem 1837 og 1840].
- 3: 1842: *Fader Goriot (Le Père Goriot* (1835)).
- 4: 1845: *Rosalie (Albert Savarus* (1842)). Overs. af J. H. Halvorsen.
- 5: 1853: *Esther* (I–II af *Splendeurs et misères des courtisanes* I–IV (1844)). Overs. af Peter Mariager.
- 6: 1855: *Den standhaftige Elsker (Jean-Louis, ou la fille trouvée* (1822)).
- 7: 1855: *Luftkastellerne og Verden* (indeh.: *Ballet i Sceaux (Le Bal de Sceaux* (1833)) *Hæder og Ulykke (Gloire et malheur* (1830)) *En Fest i Keisertiden*

- (*La Paix du ménage* (1830)) *Hevnen (La Vendetta)* (1830)). Overs. af Peter Mariager.
- 8: 1857: *Ærteblomsten (La Fleur-des-pois (= Le Contrat de mariage)* (1835)). Overs. af K. Rasmussen.
- 9: 1858: *Tre Noveller (Stevnemødet (Le Rendez-vous (= Premières Fautes, 1. kap. af La Femme de trente ans (1842)) (1832)) De to Møder (Les Deux Rencontres (= 5. kap. af La Femme de trente ans) (1832)) Blodhævnen (La Vendetta)* (1830)). Overs. af K. Rasmussen.
- 10: 1859: *Ballet i Sceaux og Anoucska. To Fortællinger efter det Franske (Le Bal de Sceaux* (1830)) og (?). Overs. af K. Rasmussen.
- 11: 1875: *Fa'er Goriot* (jfr. nr. 3). Overs. af N. J. Berendsen.
- 12: 1878: *Eugénie Grandet (Eugénie Grandet* (1834)). Overs. af Carl Michelsen.
- 13: 1880: *Kvindetyper (Vildfarelser og Lidelser (= de to første kapitler af La Femme de trente ans: Premières Fautes og Souffrances inconnues) Forladt (La Femme abandonnée* (1833)) *En Moder (La Grenadière* (1833)) *Et Sorgens Bud (Le Message* (1832))). Overs. af Herman Bang.
- 14: 1880: *Mercadet (Le Faiseur* (1853), bearbejdet af d'Ennery). Overs. af William Bloch.
- 15: 1890: *To Fortællinger (Den Indkaldte (Le Réquisitionnaire* (1831)) *Farvel (Adieu* (1835))).
- 16: 1896: *Chagrinskindet (La Peau de chagrin* (1831)). Overs. af F. Olsen.
- 17: 1898: *Skuffelser (Illusions perdues* (1843)). Overs. af Oscar Madsen.
- 18: 1899: *Esther* (jf. nr. 5). Overs. af Oscar Madsen.
- 19: 1900: *Chouanerne (Les Chouans* (1829)). Overs. af Knud V. Rosenstand.

Oversættelser i tidsskriftform

- 1: 1830: *Skarpretteren. Episode af den spanske Krig 1809 (El Verdugo* (1830)). *Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark af A. F. Elmquist*, 48. bd., 1830.
- 2: 1830: *El Verdugo. En Episode fra den spanske Krig 1809* (jf. nr. 1). *Nyeste Morgenpost* (udg. af A. P. Liunge) 19.–21.4.1830.
- 3: 1830: *Korsikaneren (La Vendetta* (1830)). *Nyeste Morgenpost* 29.–30.7.1830.
- 4: 1831: *Blodhævnen* (jf. nr. 3). *Nyt Repertorium for Morskabslæsning* (udg. af A. P. Liunge) 6. + 13.4.1831.
- 5: 1831: *Glimmer og Elendighed (Gloire et malheur (= La Maison du chat qui pelote)* (1830)). *Nyt Repertorium for Morskabslæsning* 8.6.1831.
- 6: 1833: *Capuzineren (Une Conversation entre onze heures et minuit (= Échantillon de causeries françaises)* (1832 (*Contes bruns*))). *Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark af A. F. Elmquist*, 57. bd., 1833.
- 7: 1834: *Et forliebt Eventyr* (jf. nr. 6). *Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark af et Selskab* (red. af A. Rasmussen) okt. 1834.
- 8: 1835: *Sara, Dandserinden* (?). *Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark af et Selskab* april 1835.
- 9: 1837: *Fader Goriot (Le Père Goriot* (1835)). *Nyt Novelle-Bibliothek* (udg. af J. P. Grüne) 4. bd., 1837. Overs. af J(acob) D(avidsen).

- 10: 1837: *De tre Søstre* (?). *Nyt Novelle-Bibliothek*, 5. bd., 1837. Overs. af L. J(ordan).
- 11: 1837: *Ægtefællens Hævn* (*Autre Étude de femme* (1842)). *Lys og Skygge* 17. + 24.6.1837.
- 12: 1840: *Farvel* (*Adieu* (1835)). *Portefeuillen* 1840, 1. bd. nr. 1 ff.
- 13: 1841: *Pierre Grassou* (*Pierre Grassou* (1840)). In antologien: *Babylon. Efter den af en literair Forening udgivne Original* (*Babel*, Paris 1840). Overs. af J. Davidsen. 2. bd., 1841.
- 14: 1866: *Paris. Betragtninger, samlede i Balzac's Skrifter. Figaro* (red. af Robert Watt) 18.11.1866. Sandsynligvis oversat af P. L. Møller (mener H. Hertel).
- 15: 1868: *Eventyret i Ørkenen* (*Une Passion dans le désert* (1837)). *Lolland-Falsters Stifts-Tidende* 20.12.1868. Overs. af Sophus Schandorph.
- 16: 1870: *En Dag af en Moders Liv* (*Mémoires de deux jeunes mariées* (1842) kap. 20). *Illustreret Tidende* 6.3.1870. Overs. af Georg Brandes.

NOTER

(1) *Fædrelandet* 9.9.1845. – (2) 5. bd. (1850), s. 336. – (3) *Nordisk Conversations-Lexicon*, 1. bd. (1858), s. 388–89. – (4) *ibid.*, 3. bd. (1860), s. 161. Jeg skylder H. Hertel denne henvisning. – (5) *Gæa* 1845, s. 313. – (6) s. 177. – (7) *Franske Læsestykker . . . Andet Hefte*, s. XXXVII. – (8) *Morgenbladet* 1.–14. jan. 1881. Art. fremkom samtidig i *Deutsche Rundschau*, jan. 1881 (vol. XXVI, s. 55–87). – (9) *Den romantiske Skole i Frankrig* (1882), 2. udg. (1892) s. 286–87. – (10) *ibid.*, s. 287.

(11) *ibid.*, s. 288. – (12) *ibid.*, s. 289. – (13) *ibid.*, s. 290. – (14) *ibid.*, s. 290. (15) *ibid.*, s. 249. – (16) *ibid.*, s. 251–52. – (17) *ibid.*, s. 256. – (18) *Kritiker og Portraiter* (1870), 2. udg. (1885) s. 493–94. – (19) *Den danske Skueplads/ Illustreret Theaterhistorie* af P. Hansen. U. å. 3. bd., s. 398. – (20) art. er optrykt i *Realisme og Realister* (1879); 2. udg. (1966) s. 117–18.

(21) art. fremkom i *Nationaltidende* d. 18.1.1880 og blev optrykt i *Kritiske Studier og Udkast* (1880); i 1909 blev den offentliggjort i *Neue Revue*, Berlin (nr. 8 og 9). – (22) Honoré de Balzac: *Skuffelser*, 1898, overs. af Oscar Madsen; forordet, s. 7–8. – (23) forordet til *Kvindetyper* (1880). – (24) *Kritiske Studier og Udkast* (1880), s. 102. – (25) *Realisme og Realister* (1879), 2. udg. (1966) s. 118. – (26) *Kritiske Studier og Udkast* (1880), s. 108. – (27) *Den romantiske Skole i Frankrig* (1882), 2. udg. (1892) s. 225. – (28) *Realisme og Realister* (1879), 2. udg. (1966) s. 122. – (29) *ibid.*, s. 118. – (30) *Mit Livs Eventyr* (1855), 2. udg. (1859), optr. 1926, 1. bd., s. 243–44. Se også Paul Høybyes arbejder om Andersen og Frankrig: *Anderseniana* 1950, s. 285–332, sst. 1952, s. 136–206, og bogen *Andersen et la France* (1960).

(31) Det er H. Hertel, der har henvist mig til Goldschmidts og P. L. Møllers brevveksling. – (32) utrykt s. 85. – (33) *Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Universitetets Arsfest November 1966*, 1966, s. 235. – (34) *Nord og Syd*, 5. bd., s. 629. – (35) *Realisme og Realister* (1879), 2. udg. (1966) s. 125. – (36) *Kritiske Studier og Udkast* (1880), s. 101. – (37) *Revue de littérature comparée*, XXIV, 1950, nr. 2., s. 264–67. – (38) Peter Mariager: *Fragment af en Selvbiografi*. Collinske Samling nr. 323 i quarto. – (39) portrættet forekommer i *Figaro* 1842, 3. bd. nr. 4; fortællingen (*Farvel*, efter *Adieu* (1835)) i *Portefeuillen* 1840, 1. bd. nr. 1 ff.

K. L. Aastrup: »Herrens kirke er på jord«

(Den danske Salmebog nr. 307.)

En salmefortolkning på grundlag af genrekarakteristik

Af JØRGEN SCHULTZ

K. L. Aastrup er født i Ulfborg 1899. Han blev præst, først i Husby-Sdr. Nissum, senere i Ulfborg-Hind og sluttelig i næsten 20 år i Odense, hvor han virkede som domprovst. Han har en omfangsrig produktion af salmer bag sig – og det skulle måske også nævnes, at der foreligger en digtsamling *Lyng*, 1920, og en fortælling »Treveje«, 1932 desuden *Fra Kammer, Klit og Kirke* 1925 og *Ellen Linde* 1933. Seks mindre samlinger af salmer kom 1939–1962, senere fulgt op af et hefte Katekismusviser, en lidt større samling med 129 Epistlesalmer og en anden med 133 Evangeliesalmer. Samfundet Dansk Kirkesang udgav i 1966 *Udvalgte Salmer af K. L. Aastrup*. Udvalget har 52 numre og er trykt med melodier, af hvilke flere er nykomponerede specielt til den pågældende udgivelse.

Ved autorisationen af *Den danske Salmebog* (DS) i 1953 forelå de fire første samlinger af Aastrups salmer med omkr. 140 originale salmer og ca 30 oversat fra svensk. Fire originale og én oversættelse blev taget med blandt salmebogens 754 numre. Fra tiden efter Grundtvigs død i 1872 er der i DS medtaget ca 70 salmer, af hvilke godt halvdelen er oversættelser af tildels ældre, tildels nyere salmer og resten originale. Ved hjælp af salmebogens registre er det ikke vanskeligt – som indledning til fortolkningen – at danne sig et indtryk af den forskelligartede karakter, materialet fra denne periode har, og få en fornemmelse af Aastrups salmers præg mellem de andre.

1. Herrens kirke er på jord
nu og indtil verdens ende
overalt, hvor Gud vil sende
kraftens Ånd med nådens ord.
Overalt, hvor ordet lyder,
må og Åndens gerning ske,
så at blinde selv sig fryder
ved Guds klare dag at se.

2. Og det sker, hvor Gud det vil.
Ingen djævel kan det hemme,
ingen helgen kan det fremme,
ingen gør et gran dertil.
Og når kirkens Herre tier,
er den selv kun jord af jord,
er en tomhed kun, der bier
efter fylden af hans ord.

3. Er det efter Himlens råd,
kommer de, de onde dage,
holder Gud sit ord tilbage,
uden gavn er suk og gråd;
pintes hjertet end af hunger,
søgte der fra hav til hav,
råbtes der af fulde lunger,
– nytteløst, når Herren tav.

4. Herre, se, din kirke vil
i sin fattigdom bekende:
Når du ej dit ord vil sende,
er din kirke ikke til.
Den må leve af din nåde,
altid bie på din Ånd,
til din tid og på din måde
løser du dens tungebånd.

5. Da skal korsets ord med fynd
slægten frem for dommen råbe,
flænge hver en hellig kåbe,
alt indslutte under synd,
åbenbare så sin gåde,
at alene Gud er god;
slægtens syndeskyld i nåde
soned han i Jesu blod.

Den bærende tanke er, at »Herrens kirke«, hvor Gud sender sin ånd og sit ord, er det sted, hvor »blinde« kan se »Guds klare dag« (v.1), men mennesker kan ikke selv hidføre den situation; bortset fra Guds ord er deres kirke i sig selv kun tomhed (v.2), og Gud kan holde sit ord tilbage, hvis han vil (v.3). På den baggrund fremføres indrømmelsen af egen fattigdom og forventningen til Guds handlen (v.4), som vil åbenbare hans gådefulde godhed, der soner slægtens skyld (v.5).

I hvilken sproglig kategori fremsættes denne tanke? Med udtrykket »sproglig kategori« tænkes på de mange sproglige holdninger en bestemt tanke kan fremføres under, f. eks. som ønske (oh, gid . . . , måtte dog . . .), indbyrdes opfordring (lad os . . .), befaling (du skal . . . , gør dette . . .), bekendelse (jeg tror . . . , vi bekender . . .), bøn (Herre! . . .), beslutning (jeg vil . . .), forkyndelse (jeg tilsiger dig, at . . . = udsagnet ud fra den ukontrollable forudsætning, at sådan er det, sådan sker det nu!), belæring (vor tro er ej på hvad som helst . . .), forventning (da vil . . .) og så fremdeles. I dette tilfælde fremsættes salmens bærende tanke enten som belæring eller som forkyndelse (Herrens kirke er . . .), hvortil knytter sig bekendelse (v.4) – formelt fremført som bøn (Herre, se . . .) og forventning (v.5).

En beskrivelse af denne art skal tjene til på passende sted under den senere fortolkning at finde svaret på, om salmens tankemæssige struktur er fuldført i en konsekvent holdning, eller den sproglige kategori står i tilfældigt eller ulogisk forhold til det tankemæssige indhold.

1.º En salme er et foreliggende litterært, dogmatisk og kirkehistorisk dokument, og kan fortolkes som et sådant.

I sin formelle opbygning adskiller Aastrups »Herrens kirke« sig ikke fra den traditionelle salmestil. Den deler sit versemål, 8-liniet trochæisk med stavelsestal pr. linie: 7.8.8.7.8.7.8.7 med syv andre salmer i DS. Det springer i øjnene, at sproget er rigt på formler, hvor der spilles på udtryk fra Skriften eller bruges vendinger, der blot klinger i bibelsk stil, og der er gengivelser af enkelte hele skriftsteder. Dette er imidlertid et fælles træk for hele salmegenren – og unægtelig et forvirrende træk, fordi det formelagtige sprog kan være udtryk for et personligt, »rituelt« engagement af særegen type, men også være udtryk for digterisk uformuenhed og udslag af det officielle udhulethed.

v.1: Sætningskonstruktionerne med »Herrens« (kirke) og »Guds« (dag) er meget sædvanlige, de beskrivende genitiver i »kraftens Ånd« og »nådens ord« ligeledes. Udtryk som »ordet lyder« og »Åndens gerning« er helt faste vendinger. Versets slutlinier: »så at blinde selv sig fryder / ved Guds klare dag at se.« er en kombination af flere udtryk. Der er dels en hentydning til det i Lk.4,18 citerede ord fra Es.42,7 om de blinde, der får synet igen, men dels er så dette udtryk ved en meget nærliggende association (se – dagens lys) fulgt op af »Guds klare dag«. Det i GT og NT hyppige udtryk »Herrens dag« betyder næsten overalt »dommedag«, dagen, der gør det klart (1.Kor.3,13); det kan dog også betyde søndag, både i bibel og salmebog, jvf. DS 371. Hvad betyder udtrykket hos Aastrup? Er det en efterklang af Jakob Knudsens morgenlyse dag (DS 700), eller spiller det på Peter Palladius' »Evangelii klare Dag«? At det kan betyde så meget, uden at det egentlig føles at gøre nogen forskel hvilket, viser, at det er »en vending«. – I v.2 mærkes udtrykket »hvor Gud det vil«. Det er en hentydning til den meget bekendte og hyppigt citerede sætning i Den augsburgske Bekendelse, art. V, om troen, der gennem Helligånden gives »hvor og når Gud vil«. »Jord af jord« hentyder til Joh.3,21 om at være af jorden og tale af jorden – og begravelsesritualets »af jord er du kommet, til jord skal du blive« klinger lidt i baggrunden. Sammenstillingen »tomhed – fylde« har ikke blot bibelsk baggrund

(Ef.3,19; 1.Kor.3,20), men også en meget lang tradition i religiøs digtning, ikke mindst i Pietismens sprog. – v.3 er en gengivelse af Amos 8,11–12, suppleret med ordparret »suk – gråd«. Sådanne fordoblinger er særdeles hyppige i salmesproget. – I v.4 er »løse dens tungebånd« (jvf. Mk.7,35), »fattigdom« i åndelig betydning og (om Gud) »sender sit ord« bibelske udtryk. – v. 5: »korsets ord« er en helt fast vending, »hellig kåbe« har mindelser om Mt.23,5 om farisæerne, der gør kvasterne på deres kappe store . . . , og de sidste fem verslinier er en gengivelse af Rom.11,32.

Man kan altså sige, at sproget er fyldt med bibelske og bibelsk lydende vendinger. Deri var dog på forhånd intet usædvanligt. Det karakteristiske må søges i, på hvilken måde sådanne bibelvendinger anvendes. Her står de side om side og bidrager til at give stilen et fyndord-agtigt præg, som den iøvrigt også søger uden anvendelse af bibelallusioner (jvf. »Ingen djævel kan det hemme, / ingen helgen kan det fremme«, v.2). Til sammenligning kan blandt mange eksempler peges på, hvilken mangfoldig anvendelse Kingo gør af »mørket« i DS 160 om Judas' forræderi, hvor »mørket« vers efter vers som gennemgående udtryk knyttes til de forhold, salmen drager frem, således at ordets betydning vokser i salmens løb. Eller man tænke på den måde, hvorpå nattens mørke mulm og lyset fra Jakobs stjerne ledsager hinanden gennem DS 708; eller på den udvidelse i betydning ordet »lys« får igennem DS 700. Hos Aastrup er der ingen fortgående bevægelse i eller udfoldelse af billederne – men det svarer til, at der heller ingen bevægelse er i tankegangen. Det drejer sig om en færdig, dogmatisk-kirkelig tilkendegivelse, som bare står.

Imidlertid viser det sig, at det dogmatiske standpunkt i »Herrens kirke« slet ikke er så enkelt, som første øjekast kunne give indtryk af.

Efter hvad man kunne kalde almindelig luthersk tankegang er kirken – jvf. den metafor, de paulinske breve anvender om den (f. eks. Ef.5,23) – Kristi legeme med Kristus som sit hoved, et åndeligt, usynligt legeme, som består fra verdens begyndelse til tidernes ende. Kirken er der før os, fordi den er evig. Den lever dér, hvor Guds ord mødes med tro. Man må sondre mellem den kirke – og den synlige kirke, der lever i det verdslige samfund og har mer eller mindre kulturel og politisk indflydelse. Aastrups salme handler om den usynlige kirke, men adskiller sig fra det ovennævnte skitserede kirkebegreb ved – trods udtrykket i v.1: »nu og indtil verdens ende« – at have taget »det evige« ud af kirkebegrebet. I stedet er kirken blevet

en situation, vel at mærke ikke den situation, hvor troen – hvor og når troen gives – modtager det ord, som Gud helt sikkert har talt, men den situation, hvor Gud taler, *hvis* han taler. For Gud kunne jo tie og holde sit ord tilbage. Forandringen i begrebet er øjensynligt sket ved, at forvisningen om *at* Gud *har* talt, og at Guds ord findes i kirken i Skrift eller i dåb og nadver, er blevet erstattet af et – principielt stedsevarende (v.4: »altid«) – *håb* om, at Gud *vil* tale »på den tid og på den måde«, »når og hvor Gud vil«. Og hvis så Gud taler, så er kirken der! Og så er den der vel at mærke for alle, fordi Guds ord (jvf. v.5) sætter alle lige som syndere – og dernæst benåder alle. Denne opfattelse fører Aastrup imidlertid frem ved hjælp af de to citerede bibelsteder i v.3 og v.5. Derved siger han så alligevel – uden at sige det direkte, men ved at forudsætte det – at Gud *har* talt, d.v.s. at der ér åbenbaret ord, som Gud har givet kirken, således at den skal bøje sig for dem, men som bare henviser den til at være kirke uden *at have* ordet, men i forventning om den situation, hvor ordet kommer, hvis det kommer, hvad det gør, hvis Gud vil. Ved at flytte eftertrykket i begrebsparret »ord – tro« fra troens under til ordets underfulde – men uberegnelige – komme impliceres et kirkebegreb, som helt og holdent er situationsbetinget i den forstand, at der er tale om en situation, der er udenfor menneskelig rækkevidde, ikke troens – men ordets situation. Herefter er enhver prisgivet usikkerhed såvel som nåde helt på lige fod simpelthen med hvem som helst, og det må menneskers kirkelighed tage til efterretning.

Men i mere end én forstand er Aastrups kirkeforståelse situationsbestemt. Den må nemlig ses i kirkehistorisk sammenhæng med Tidehvervs polemiske holdning siden begyndelsen af 20'erne overfor den stemningsprægede omvendelseskristendom i Danmarks kristelige Studenterforbund og videre ud imod den KFUM'ske og IM'ske kristendomsforståelse. Man sammenligne eksempelvis stemningsleje og kristendomssyn i DS 329 og 307! I øvrigt blev opgøret mellem sådanne to kristendomssyn væsentligt for en hel generations kirkelige debat. Til yderligere belysning af Aastrups del i opgøret citerer jeg *Salmer*, 2. samling, 1941, nr. 11, v.5–8

Guds Menighed er ej en Flok
der ville ret og gjorde nok,
hvis Tro og Haab og Kærlighed
Gud i sin Dom kan vendes ved.

Guds Menighed er ikke der,
 hvor Hjertet tror sig Naade værd,
 hvor Hovmod sætter om sig Skel
 og tror sig selv forvaret vel.

Guds Menighed er kun paa Jord
 en Bærer af sin Herres Ord;
 selv dømt deraf den taler Dom,
 selv kaldt derved den siger: Kom!

Guds Menighed skal kendes paa,
 at den er rede til at staa
 i de fortabtes Samfund der,
 hvor ingen mer end andre er.

Er kirken nu »en Bærer af sin Herres Ord« (jvf. udtrykket i det tredie af de citerede vers), eller er kirken stadig en tomhed, der kun har håbet om, at Guds ord måtte komme til den? Man skal ikke lægge betydningsnuancer ind i sådanne formelagtige udtryk. Men jævnsides med selve opgøret måtte unægtelig formuleringen af den nyvundne evangeliske indsigt trænge sig på. Og da gled salmerne fra denne tid tilbage i en grundtvigsk efterklang, der gjorde det muligt at tale i mere fortrøstningsfulde toner – der med tiden skulle vinde mere frem blandt Aastrups salmer – om den kirke, der står, når verden forgår:

Ved Daaben alene
 af Vand og ved Aand
 blev levende Stene
 i Mesterens Haand
 til Huset, der staar,
 naar Verden forgaar.

(*Salmer, 2. samling* 1941, nr. 16, v.1 og
Udvalgte Salmer nr. 36)

Traditionen sejrede. Den var så stærk, at en eftertid kunne leve videre på en omrokering af hævdvundne udtryk. Fornyelsen blev traditionel. For en mere omhyggelig stillingtagen til, om det indebærer, at fornyelsen udeblev – eller at det traditionelle fornyede sig, er det

nødvendigt at inddrage hele Aastrups salmeproduktion og dele problemet op – hvorved sikkert også svaret vil blive módificeret – i spørgsmål som: Er der en sproglig fornyelse – hvis en sådan ellers er mulig indenfor genren? Er der dogmatisk nyorientering? Slår en ny tids menneskesyn og problemverden igennem – eller siges det blot forståeligt til denne tids mennesker, at det menneskelige hovedproblem stadig er det gamle synd-nåde? Disse spørgsmål vil ikke blive besvaret her.

2° Der er væsentlige sider af en salme, som slet ikke udfoldes, så længe den fortolkes som et blot litterært, dogmatisk og kirkehistorisk dokument. I den tilstand er dokumentet nemlig endnu ikke fortolket som menigheds- eller gudstjenestesang. I den funktion skifter det karakter fra at være et dokument til at blive udførelsen af en handling, som består i, at den syngende reproducerer salmens ord, d.v.s. i en genfremstilling af dem aktualiserer og fortolker dem på sin egen nutidige situation. I den sammenhæng viser dokumentet sin karakter som salme. Lad en salme af Luther eksempelvis have sin historiske baggrund i opgøret med papister og sværmere (jvf. DS 352). Dette opgør kan ikke forklare salmen længere, hvor den i dag bruges som gudstjenestesang, ganske uanset om denne dens kirkehistoriske baggrund er menigheden bekendt eller ej. Som *salme* skal den fortolkes ud fra den betydning den vinder under sin funktion som nutidig gudstjenestesang. Når salmens indhold reproduceres under menighedssangen, kan der fremkomme nye betydningsmuligheder, ikke bare sådanne som er kendelige for »brugeren« af salmen, men sådanne, som »en fortolker« metodisk kan få til at træde frem ved at lade genrens funktion som gudstjenestesang gennemtrænge fortolkningen. De nye betydningsmuligheder vil især træde frem ved fortolkningen af, hvem eller hvorledes salmens »Jeg«, d.v.s. den stemme, der taler i salmen, er. Det er med dette »Jeg«, den syngende nu – i menigheds-sangens situation – skal identificere sig ved at gøre dets stemme til sin. Men det vil måske vise sig, at salmens indhold, der lå tydeligt fremme under dens fortolkning som dokument, skifter karakter ved at blive reproduceret. Eksempelvis ville de fire – ud af en større sammenhæng citerede – vers om, at Guds menighed ikke var dér, hvor mennesker troede sig gode og nåde værd, hvilket er et klart opgør med kirkelig farisæisme, skifte karakter og selv blive en farisæisk tilkendegivelse, hvis en menighed – hvilket jo er et tankeeksperiment –

ville reproducere indholdet ved en gudstjeneste! Nej, så indbildt gode regner vi, der her er samlet som menighed, såvist ikke os selv at være!! I alle tilfælde vil det vise sig ved reproduktionen, om salmen overhovedet kan »lukke sig op«. Under denne del af fortolkningen vil jeg jævnføre med repræsentative eksempler fra DS for genrekarakteristikkens skyld.

A. Salmens »Jeg«

Hvordan er det »Jeg«, hvem omfatter det, hvilket sprog ytrer det sig på? Disse spørgsmål skal opklares, for at man kan have et billede af, hvilken betydningsmulighed reproduktionen vil afsløre.

Hvis vi – for at have nogle forestillinger at gå ud fra – tænker på Luthers »Nu fryde sig hver kristenmand«, DS 435, ser vi, at den, der fører ordet i salmen (v.1), foruden at være samtidig med og indenfor hørevidde af alle kristne trindt om land, så han kan opfordre dem til at glæde sig »nu«, og røbe, at han selv hører til kredsen (»os«) – også (v.2f) i sin fordum bitre nød i Djævelens fængsel var samtidig med den frelsesbeslutning, som Gud for lange tider siden fattede ved for hans skyld at lade sin søn komme til verden, samtidig med at denne talende »nu« har Kristi indbydelse stående foran som hele sin fremtid (v.7). Den, der taler i salmen, er et »Jeg« uden lokale og tidsmæssige grænser; forskellen mellem de levende og døde, de fordums og de nærværende, mellem »jeg« og »de andre« er bortvejret. Det er – på baggrund af denne forståelse af den rummelige karakter, den talende i en salme har – ganske rigtigt, at et sådant salme-»Jeg« kan sidde i kirken og synge en salme, hvori beskrives at just »jeg« ikke er i kirken, men sidder sorgfuld hjemme (DS 377,v.5). Der er her slet ikke tale om, hvilket forhold disse ord fra »Som tørstige hjort monne skrige« har til deres gammeltestamentlige forlæg (sl.42–43) eller til Grundtvigs livsstemning, da han skrev ordene. Det drejer sig alene om den betydning, ordene vinder ved at være salmesang, hvorved den, der synger, også uden grænse er de andre, der ikke er til stede. Den stemme, der lyder i salmen, er universel, et ubegrænset gudstjenestefællesskab, menighedens allestedsnærværende, stedsevarende røst. Menigheden lever under sangen. At synge er at leve: »Du er i det hellige ord, / du gav os i hjerter og munde, / du blandt vore lovsange bor, / som røsten blandt fugle i lunde; / så lidt som dit ord, / så lidt kan dit kor, / dit syngende folk gå til grunde.« (DS 519,v.3).

Salmesangen sker ud fra den forudsætning, at der kan etableres en omfattende samtidighed mellem nutidige og fortidige begivenheder. Den afspejler, at denne samtidighed finder sted. Alt det, som skete i åbenbaringshistorien, sker nu. Hver en søndag døden gyser (DS 372)! I nogle tilfælde kan den stemme, der taler, på en måde som minder om et filmkamera, »springe«, skifte position overfor de skildrede begivenheder, være dem ganske nær, se hvorledes Jesus bærer sit kors – og dernæst uden overgang umiddelbart efter være på reflekterende afstand af begivenhederne – langt senere end korsfæstelsen (jvf. DS 165). Og den syngende kommer til at gøre disse bevægelser efter under sangen. Eller samtidigheden kan ytre sig som en samtale, der finder sted, ja, udvikler sig i dette anfægtelsens øjeblik, mellem Jesus og sjælen, finder sted over dødens gærde, og hvor den, der giver sig til at synge salmen, vel at mærke kommer til at lægge stemme til begge roller, tale Jesu ord om tro og udholdenhed og tale menneskets ord om verdens trængsel. Den stemme, der taler i en sådan salme, taler både på Guds vegne til mennesket – og på menneskets vegne til Gud (jvf. DS 642). En sådan salme er dialektisk, og mennesket må lade sig dét sige under sangen, som det på en vis måde godt vidste i forvejen, Guds trøst, som dog alligevel aldrig er menneskets egne ord, som det har fra sig selv. Eller samtidigheden kan prøves etableret ad sproglig vej: Menneskets nutidige krise skildres med udtryk, som er lånt fra den bibelske begivenhed. Den nutidige situation lægges sprogligt så nær op ad den oprindelige frelsesbegivenhed som muligt, således at det, der dengang skete, uden tilsyneladende at ændre sig, direkte kan inddrage det nutidige i sit forgangne under gennem den sproglige kongruens. Da ligger mit hjerte i sorgens grav, i den grav, Jesus lå i – indtil påskemorgen, og der kan det nu smile ad sin død (DS 189,v.3). Således kan sproget være en hemmelighedsfuld dør fra min nød til den skelsættende begivenhed og formidle håbet om, at det der skete, sker.

Ovenstående skulle have givet et indtryk af, at salmer ad så mange veje søger at lede den, der reproducerer deres indhold, hen, hvor den syngende ved at træde ind i salmens »Jeg« er blevet det universelle menneske eller har tilsluttet sig et universelt menneskefællesskab, som åbenbaringsbegivenheden aktualiserer sig overfor, således at dens underfulde ord og begivenheder overføres på den syngendes livsforhold. Og det afgørende kriterium for, om en salme er en salme, og for hvor god en salme den er, er, om den lader sig reproducere således.

Nu vil det vise sig, at »Herrens kirke er på jord« ikke er éntydig ved reproduktionen. Salmen ændrer sig, alt efter om det er dens »Jeg« – eller dens »indhold«, den syngende koncentrerer sin genfremstilling om.

Det træk, som »Herrens kirke er på jord« viser nogen lighed med, er det, der blev nævnt i forbindelse med den dialogiske salme. Stemmen, der taler i DS 307, er dobbelt, den taler *om* kirken (v.1: Herrens kirke er . . .) og den taler *som* kirke (v.4: se, din kirke vil . . .). Den er en dialog på den måde, at den samme stemme, den syngende, kommer til at udtrykke to forskellige trin af udsagn. Den samme stemme lægger røst til forkyndelsens ord – og til den fællesmenneskelige bekendelse af tomhed. Den stemme, der taler om kirken, er den andens stemme, den »fremmede« stemme, den, der taler som kirke, er menneskets egen stemme. To kategorier af udsagn støder sammen. Det er den dialogiske situation. Men der er ingen fremadskriden i dialogen, som tilfældet var i det nævnte eksempel af Brorson. Situationen er punktuelt: Mennesket står ved grænsen af sine eksistensmuligheder, lyttende og afventende, fastholdt af sin egen fattigdom. Det får lige hørt, men da viser det sig, at den fremmede stemme, den anden i samtalen, tier, hans stemme gemmer sig i fremtiden, hvorfra den måske vil svare engang (v.5: »da . . .«). Der blev virkelig ingen samtale, men menneskets ensomhed blev tilbage med sin fattigdom og forventning. Dette er en kirkelig syndsbeholdelse, et kirkeligt kyrie, Tolderens kirke, stående langt borte, slående sig for brystet. Når salmens »Jeg« reproduceres således, at det dialogiske i situationen fastholdes intenst, er den sproglige kategori som bekendelse og forventning en konsekvent gennemførelse af oplægget. Men den stemme, der taler i salmen, er ikke universel. Den talende i Aastrups salme er nemlig mennesket med ønsket om at være kirke, mennesket, som endog kan tale som kirke – skønt underet, som skulle hidføre kirken, stadig må ventes. Men nu mødes dette »kirkelige« menneske med ordet om, at det har falske forudsætninger for at være kirke, og jages tilbage til fællesskabet med syndere. Salmen er virkelig en lidenskabeligt intensiveret kirkelig syndsbeholdelse, og den dogmatiske uklarhed i tankegangen har lagt situationen således til rette, at den fattige ikke har anden redning, end hvis der kommer en lyd fra den andens læber.

Tjener nu salmens sprog denne tolkningsmulighed?

For den syngende, som skal identificere sig med den talende stemme i salmen, er sproget af afgørende betydning. Vi så før eksempel på,

at et formelagtigt sprog kunne formidle en egen samhørighed med den bibelske frelsesbegivenhed. Det formelagtige sprog, som Aastrups salme anvender, gør adgangen til identifikationen lettere, fordi ordene er helt åbne: tomhed – fylde, fattigdom, Herrens klare dag, de onde dage o.s.v. Sådanne ord er unuancerede og overlader den specifikke forståelse til, at hver enkelt selv lægger den ind i ordene. Det er rammeord. Der er intet i vejen for, at jeg kan lægge hele den lidenskabelige oplevelse ind i ordene og give salmen karakter af kirkelig syndsbeholdelse midt i den omgivende lydløshed, som er en kirkes endeligt. Og ordene er også sådanne, at mange forskellige mennesker kan bruge dem i samtidigt fællesskab. Men netop dette ordenes store omfang gør, at udtrykket kan blive uartikuleret, fordi sproget havde en løsebet, fyndord-agtig karakter, og situationen, ordene henførtes til, var punktuelt, således at sproget ikke kunne hente betydning fra en fremadskridende tankegang, som det skulle give udtryk for. Man kan derfor sige, at denne salmes sprog ikke blot kan virke fremmede, men også hemmende på identifikation med den stemme, der taler i salmen, på den måde at forstå, at den syngende ender med at lægge »sig selv« ind i salmens ord – og dernæst identificerer sig med det, han selv lige lagde ind i ordene, så identifikationen bliver en slags selvspejling.

B. Salmens indhold

Hvis udsagnet »Herrens kirke er . . .« ikke lidenskabeligt kan fastholdes som en *forkyndende* første replik i en uafsluttet samtale, men derimod bliver reproduceret som en dogmatisk *belæring*: »Herrens kirke er . . .«, skifter salmen karakter og får en helt anden betydningsmulighed fremhævet. Også her vil jeg nævne et repræsentativt eksempel til sammenligning, Brorsons »Vor tro er den forvisning på«, DS 484–485. Man sammenligne allerede udsagnstyperne »Herrens kirke er . . .« og »Vor tro er . . .«. Brorsons salme er ganske vist præget af en teologisk opfattelse, den pietistiske, som er ganske forskellig fra Aastrups. Men holdningsmæssigt er de to salmer fælles om at fremsætte en række autoritative udsagn, den ene om kirken, den anden om troens væsen. Herudfra må den kristne da lære at finde sin plads i denne almengyldige orden. Der argumenteres ikke, sådan er det bare. Denne orden er »mønsteret« – som ganske vist ikke falder sammen med det pulserende livs. Når dette, at »Herrens

kirke er« således, som salmens dogmatiske påstand siger, og når det er dette, den syngende holder sig for øje ved reproduktionen, viser det sig, at den sproglige kategori ikke er konsekvent gennemført i forhold til oplægget: Når kirken kun er, hvor Gud sender sit ord, som vi derfor lever i forventning om, er det mere følgerigtigt at ytre taknemmelighed over, at det er sådan, end just at erklære netop dette(!) for sin fattigdom. Men et autoritativt mønster skeler ikke til følgerigtighed. Ulidenskabeligt reproduceret, således at det er indholdets begrebsfremstilling af, hvad »det rigtige« er, som identifikationen gælder, får Aastrups salme den betydning at give mennesker – d.v.s. den kreds, som vil være kirke uden at have betingelserne for det – den sikkerhed at vide sig på plads i mønsteret. Og det mærkelige sker: Så meget end ordene i Aastrups salme end sigter på at tage sikkerhed fra mennesket – med samt enhver tiltro til egen fromhed – får afsyngelsen af salmen den skjulte mening at give sikkerhed til mennesket, nemlig den underlige sikkerhed: at vide sig »rigtig« – vide sig i overensstemmelse med det mønstergyldige – ved at have sig sin sikkerhed berøvet.

Overvejelserne over de betydningsmuligheder, som afslører sig ved denne salme, når den fungerer som menighedssang og bliver udførelsen af den handling, hvorved den syngende reproducerer salmeordene, viser, at salmens karakter afhænger af, hvor inderligt genfremstillingen af dens punktuelle situation fastholdes. Så snart reproduktionen mere i almindelighed retter sig imod udsagnenes dogmatisk-belærende indhold, forandrer salmen karakter fra at være en kirkelig syndsbeholdelse – til at være en kirkelig selvbekræftelse overfor enhver »from«, som tror at kirken er noget – og noget andet end det, vi nu bekræfter os selv i at fastslå. Syndsbeholdelse – eller partisalme? Den er et spejl lig. Hvilke træk der ser én imøde fra den, afhænger af hvilke der ser ind i den.

Axel Olrik (1864–1917)

Af BENGT HOLBEK

Some day when one whom Olrik has fired with a love for the study of the popular traditions of his country comes to write his life, doubtless there will be found in it the same unselfish devotion and consuming activity as in Moe's, and Olrik will take his place in the immortal band of those whose studies have been the expression of the most fervent patriotism.

T. F. Crane i *The Nation* 3.5.1917.

1° *Ungdom og baggrund*

De ydre omstændigheder i Axel Olriks liv er lige så enkle, som hans videnskabelige virke er mangfoldigt. Han var født i København og boede der uden lange afbrydelser hele sit liv. Han blev student 1881, mag. art. i nordisk filologi 1887, dr. phil. 1892, docent 1897 og ekstraordinær professor i nordiske folkeminder 1913.

Kredsen af mennesker, der fik betydning for hans videnskabelige udvikling, omfatter tidens betydeligste danske og ikke få udenlandske folkløriser, filologer og historikere. En kort oversigt over de påvirkninger, han modtog i sine unge år, kan tjene som vejledning til hans forfatterskab.

Flere af hans biografer¹ fremhæver den betydning, det har haft for ham at opvokse i et kunstnerisk og litterært levende miljø. Hans far, som han var nært knyttet til, var historie- og portrætmaleren Henrik Olrik. I vennekredsen færdedes adskillige af tidens betydende kunstnere og kulturpersonligheder. I barndomshjemmet sattes den romantiske digtning højt, og fortællinger af Biblen og af Nordens oldhistorie læstes ivrigt. Fra Olrik selv ved man, at hele denne kulturelle og kunstneriske atmosfære havde betydning for hans senere forkærlighed for folkedigtningens æstetiske sider.

Af hans mange søskende kom to til at følge veje nær op ad hans egen: Hans Olrik (1862–1924), historiker og skolemand, disputerede over emnet *Konge og Præstestand i den danske Middelalder* og skrev talrige andre afhandlinger om middelalderemner, bl. a. de danske helgener, biskop Absalon og abbed Vilhelm; og Jørgen Olrik (1875–1941), historiker og museumsmand, oversatte Saxos *Gesta Danorum*

til dansk og offentliggjorde flere studier over Saxo foruden en lang række arbejder over både middelalderlig og senere folkekultur. Efter brødrenes død udgav han desuden den latinske Saxo. Træffende udtalte professor Niels Lukman i en radioudsendelse i 1964 i anledning af hundredåret for Axel Olriks fødsel, at »hvad de tre brødre ikke vidste om Saxo, var ikke værd at vide«.

»Da jeg sad i Metropolitanskolens øverste klasse, 16–17 år gammel,« skriver Olrik i sin nekrolog over Sophus Bugge², »knitrede det med nye hypoteser om den nordiske mytologis alder og udspring. Den ene var Bugges antik-kristen-irske teori; den anden [arkæologen J.J.A.] Worsaaes guldhornstydning med ganske modsat stræben. De vakte hos mig en higen efter at trænge ind mod åndslivets hidtil skjulte kilder, men også en angst for at gribe fejl på de afgørende punkter. Med denne videnskabens dødsangest i mig kom jeg til at lægge vægt på den tankegang der virkelig findes i de foreliggende kilder, såvel enkeltvis som taget i samlet billede; og dernæst mødte der mig en tradition af nordisk sagnforskning, hvis grundkarakter jeg kortest kan betegne med navnet: den typologiske, – sammenstillingen af ensartede typer til en slægtrække, hvor hver individuel afvigelse må bedømmes under hensyn til den givne fællesrække . . . Sagnet ikke som mosaik men som organisme modtog jeg som ledende idé.«

Med ordene om sagnforskning³ hentydes til Svend Grundtvigs indflydelse. Efter studentereksamen i 1881 kom Olrik nemlig til at læse hos denne, hvilket gjorde ende på en tidlig vaklen mellem arkæologi og folkemindeforskning. I et brev til vennen Holger Begtrup⁴ skrev han allerede 1882: »Grundtvig er og bliver dog min bedste mand. Det er hans arvtager, jeg vil være.«

Den barnløse Grundtvig tog ham til sig næsten som en søn, og i det sidste halve år af hans levetid – han døde i sommeren 1883 – studerede Olrik folkeviser under hans direkte vejledning. Da Olrik en del år senere skulle karakterisere sin lærers videnskabelige princip i vise-studiet, fremhævede han »hans opdagelse, at hver overlevering er en individualitet, og at summen af dem er noget ganske andet end enkeltstørrelserne i deres selvstændighed: når noget forsvinder, dukker andet op . . . Langsomt formede han sig ud, at det ikke blot drejede sig om en *grundform* i forskellige afspejlinger, men at det drejede sig om en *udviklingshistorie*«⁵. – Under sit studium hos Grundtvig fik Olrik øje for »dens stedlige overleverings betydning for visernes afændring« og drøftede den med ham: en basis for udbredelsen af den

historisk-geografiske metode, som Kaarle Krohn fem år senere fremlagde i sin disputats, var således allerede sikret på dansk grund gennem visestudiet⁶.

En følge af Grundtvigs død var oprettelsen samme år af »Dansk samfund til indsamling af folkeminder« med Evald Tang Kristensen og H. F. Feilberg som hovedkræfter⁷. Olrik meldte sig ind i samfundet og kom derved bl.a. i kontakt med disse to mænd. Direkte betydning for hans forskning fik ingen af dem, dertil var interesserne for vidt skilte; men indirekte desto større, gennem den stadige strøm af ny viden og nye impulser. Olrik drog på indsamlingsarbejde i det dengang tysk styrede Slesvig, og i 1888 indsamlede han i Himmerland sammen med Tang Kristensen⁸. Adskillige gange besøgte han Feilberg i Askov, hvor han også fik forbindelse med højskolebevægelsens ledende mænd. Da Olrik senere engagerede sig i folkloristisk organisationsarbejde, kunne han i høj grad drage nytte af Feilbergs og Tang Kristensens støtte; ved hans mellemkomst sikredes den førstes værdifulde bogsamling og den andens uhyre mængde optegnelser for Dansk Folkemindesamling.

Men studiemæssigt var han blevet ensom. »Der var siden Svend Grundtvigs død ingen jeg kunde føle mig som lærling af«, skriver han i sin biografi af Moltke Moe⁹. Hans studier drejede ind på filologien (med lærere som Konráð Gíslason og Vilhelm Thomsen, samt runologen Ludvig Wimmer der vandt hans dybe hengivenhed) og historien (hvor navnlig Kristian Erslev fik betydning for ham ved sin strenge kildekritiske metode; også hans nære bekendtskab med den sønderjyske historiker A. D. Jørgensen, der vakte hans nationale interesse, skal fremhæves). I 1884–85 fulgte han forelæsninger hos litteraturhistorikeren Carl Rosenberg, hvis hovedværk, *Nordboernes Aandsliv fra Oldtiden til vore Dage* (1878–85), siden kunne inspirere hans egen berømte bog om vikingetidens åndsliv.

I 1885 besvarede han universitetets prisopgave »Hvor vidt er det berettiget at anse Digtene i den saakaldte Sæmundar-Edda for ældre end alt, hvad der ellers haves af oldnordisk Skjaldskab?« Besvarelsen indbragte ham en guldmedalje. Trods de filologiske og historiske studier vedblev Eddadigtningen og Saxo at lokke ham, og han var lykkelig da den store opgave til magisterkonferensen 1887 fik formen »En kritisk vurdering af de kilder som Saxo har benyttet til sin skildring af Danmarks oldhistorie (de ni første bøger)¹⁰« – det tema, som fem år senere blev emnet for hans disputats. Det var her Wimmer og Gíslason, der vejledte ham. Wimmer udvirkede desuden, at

»Samfundet til den danske Literaturs Fremme« udskød fortsættelsen af *Danmarks gamle Folkeviser*, der havde været i Grundtvigs hænder, til Olrik kunne påtage sig opgaven. Resultatet blev, at Olrik fra 1888 til sin død stod som værkets udgiver; og foruden de undersøgelser, som selve udgivelsen forårsagede, og hvis udbytte er nedlagt i indledningerne til de enkelte viser satte dette arbejde frugt i en række andre arbejder inden for viseforskningen, der blev en af hovedretningerne i Olricks livsindsats.

En anden hovedretning blev arbejdet med den oldnordiske helte-digtning og mytologi, med særligt henblik på den ældste danske sagnverden. Arbejderne fra studietiden fortsattes og modnedes til Olricks første storværk, *Kilderne til Saksess oldhistorie*, hvoraf første del, *Forsøg på en tvedeling af kilderne til Saksess oldhistorie*, indbragte ham den filosofiske doktorgrad i maj 1892. I forbindelse hermed udgav han i *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* for 1892 afhandlingen »Märchen in Saxo Grammaticus«, hvor han viste, at fire fortællinger hverken tilhørte den danske eller den islandske sagnhistorie, men den internationale eventyrverden.

Tidligere samme år havde han mødt Moltke Moe, hvad der kom til at betyde et vendepunkt i hans udvikling, som han selv har skildret i sin biografi af Moe¹¹: »Hidtil havde min udvikling gået imod det *sondrende*, støttet af filologiens bestemte linje, og vel endnu mere påvirket af historieforskningens kritiske metode. Lige siden den forårsdag 1885 da Saksess kilder brast fra hinanden for mig; gennem folkeviseudgaven, hvor sondringen mellem adelssangens og bondesangens forskellige væsen var mit selvstændige indskud, og til nu da »Tvedelingen af Saksess kilder« var i trykken og snart skulde forsvares for doktorgraden (ja jeg burde vel sige: siden dengang jeg først studerede den stedlige overleverings betydning for visernes afændring; det var i samtaler med Svend Grundtvig i de sidste par måneder han levede), var jeg ensidig draget i denne retning. Og nu mødtes jeg pludselig med et nyt syn, der med fuld sans for hver enkeltheds særpræg først og sidst dog så den som fyldt af helheden. Den Svend-Grundtvigske kongstanke om overleveringen som noget levende, der hidtil havde mødt mig i sans for enkeltlivet, vældede frem med en rigere underbygning af almen tankebevægelse, der fattede livsstrømmen, hele den tidlige menneskeheds fælles syn, som den store afgørende faktor.«

Således opsummerer Olrik ikke blot, hvad han havde tilegnet sig i de strenge filologisk-historiske læreår, men også hvad der for ham var

sjælen i den særlige folkloristiske arbejdsmetode, tråden han havde mistet ved Grundtvigs død og nu havde fundet igen hos Moe. Samme år rejste han til Oslo for i et halvt år at studere hos Moe og tildels hos Sophus Bugge, som han tidligere havde hørt forelæse i København, og hvis radikale teorier havde bevæget sindene i hans gymnasieår. Samtidig læste han irsk og samisk for på egen hånd at kunne danne sig en mening om disse to nabofolk til nordboerne, hvoraf det ene mentes at have ydet impulser til, det andet at have modtaget stærk indflydelse fra nordboernes førkristne åndsliv.

Siden var Olrik mere givende end modtagende. Takket være gode kår og en vældig arbejdsevne nåede han, skønt han ved sin død kun var 52 år, at udgive en enestående rig videnskabelig produktion, som endda skal øges med en række ufuldendte arbejder, hvoraf nogle blev udgivet posthumt; hertil kommer, at han fra 1897 til sin død skøttede undervisningen i folkemindevidenskab ved Københavns Universitet, og at han efterhånden engagerede sig stærkt i organisatorisk arbejde, hvorved dansk folkemindeforskning fik en form, som med små forandringer har bestået næsten til nutiden.

Trods alsidigheden er der den nøjeste sammenhæng i Olriks indsats, væsentligt på grund af hans arbejdsmetode og grundsynspunkter. For overskuelighedens skyld vil det dog her være nødvendigt at nøjes med at følge fire hovedlinjer op, nemlig hans forskning af oldtidskulturen, hvorunder *heltedigtningen* (afsnit 2) og *mytologien* (afsnit 3), hans *viseforskning* (afsnit 4) og *øvrige folkemindeforskning* (afsnit 5). Hertil må føjes en omtale af Olriks *organisatoriske indsats* (afsnit 6).

2° *Heltedigtningen*

Folkloristernes interesse i Saxos Danmarkshistorie angår som bekendt især de første ni bøger, hvis indhold er sagnagtigt og har mange berøringspunkter med norrøn middelalderlitteratur. I sin fortale meddeler Saxo selv, at han har benyttet islandske hjemmelmænd, og denne oplysning, som hidtil havde været lidet påagtet af forskningen, lagde Olrik til grund for sin afhandling om Saxos kilder, idet han til hver fortælling stillede spørgsmålet: dansk eller islandsk? Følgende Svend Grundtvig anlagde han det synspunkt, at fortællingerne først og fremmest måtte forstås og behandles som »sagn«, ikke som historiske kilder, hvorfor den rette metode til undersøgelsen måtte være kultur-

og litteraturhistorisk, støttet af filologiske og folkloristiske iagttagelser. I første bind af sin undersøgelse, disputatsen, opstillede han i overensstemmelse hermed sit begrebsapparat og sin analyse, der skilte dansk fra islandsk. I anden del, der udkom i 1894, sammenføjede han de vundne resultater til vurderinger af de enkelte »sagn« og kom til den overbevisning, at godt og vel halvdelen af dem var af islandsk, eller rettere norrøn oprindelse, mens resten væsentligt var dansk.

I indledningen til 2. bind udvikles den tanke videre, at man for at forstå kildeforholdene må trænge ind i den enkelte fortællings poetiske karakter og forhold til anden digtning, se den som »en levende organisme, båret af egne grundtanker; svarende til folkets trin i udvikling, og uophørlig omformende sig, alt som denne ændres; hvert enkelt sagn i uafbrudt samliv med sin store frændeskare, folkets tusende overleveringer . . . derfor i denne evige uro, som gör det modtageligt for alt hvad der er oppe i tiden.« Dette grundsyn, som uden tvivl var modnet under Moes indflydelse, er vel ikke en moderne folklorist fremmed; men på Olriks tid, hvor de fleste mytologer indskrænkede sig til at studere enkeltmotiver uden dybere forståelse for kildernes karakter, var det en mærkbar landvinding.

Som eksempel på, hvordan Olrik finder frem til at en fortælling er af islandsk oprindelse, skal nævnes Hadding-fortællingen i Saxos første bog: Den udviser slående lighed med de norrøne fornaldersagaer, der ikke har noget sidestykke i dansk litteratur, og det er tydeligt at meddelelsen ikke har videre kendskab til danske steder og forhold, hvorimod Norge er ham velbekendt. »Sagnets skueplads er . . . netop de lande, der spiller størst rolle i de islandske æventyrsagaer, men næsten ikke nævnes i de danske sagnhistorier. I sit indhold er fortællingen fuldstændig ensartet med Islændingenens middelalderlige heltesagaer: en mængde bedrifter, udførte på vikingetog eller under omflakken; et mylr af opdukkende og atter forsvindende personer: mennesker og overnaturlige væsner i mangetal; jætters og Odins optræden på samme måde som i de islandske sagaer, og . . . jættemøen, der er heltens fostermoder og elskerinde. Det hele istrøet med en mængde smådigte.« Et personnavn som *Guthorm* i fortællingen er norrønt, den danske form ville være *Gorm*. Selve sagaen er kun overleveret hos Saxo, men alle øvrige vidnesbyrd om at den har været kendt er norsk-islandske, og desuden stemmer de yngre dele af Örvarodds saga så nøje overens med Saxos fortælling, at de må ses som omdigtning på grundlag af en tabt norrøn Haddingsaga. Endnu andre kendetegn

opregnes, men disse er tilstrækkelige til at vise metoden. Intet af de nævnte kendetegn findes i den gruppe fortællinger, der af Olrik bestemmes som dansk, eller rettere ikke-norrøn.

Værket vakte både begejstring og modsigelse. Den skarpeste kritik kom fra professor Johannes Steenstrup (forfatter til bl.a. firebindsværket *Normannerne*, 1876–82), der foruden at opponere ved disputatsen offentliggjorde en meget kritisk anmeldelse i *Arkiv för nordisk filologi* bd. XIII (1896). Han anklagede Olrik for at sammenligne Saxos fortællinger med de for det meste senere fornaldersagaer, for ikke i tilstrækkelig grad at have forstået Saxos egenart, for at underkende hans forbindelser til den samtidige europæiske litteratur på latin (anklager som også andre var inde på, omend i mildere form) og for at lægge latterligt stor vægt på de moderne folkesagn, som iflg. Olrik skulle være den nærmeste parallel til Saxos danske kildemateriale: »Enhver kan sige sig selv, hvor ringe Værdi og Beviskraft disse kunne have i dette Spörqsmaal . . . Hvor kan man dog i vore af Kritik gjen-nemsyrede Tider vedblive at være saa ubegribelig langmodig overfor Folkesagn?« Ejheller billigede han Olriks kildekritiske metode.

Olrik tog til genmæle i tidsskriftets følgende bind og præciserede sine standpunkter uden at fravige et eneste (dog indrømmede han det problematiske i at bruge de senere fornaldersagaer som sammenligningsmateriale, men fastholdt at den nationalitetsforskel som var hans hovedanliggende allerede kunne vises af kilder som Saxo kunne have kendt). Her klargøres også hvordan han er nået frem til at bestemme en dansk stil modsat den islandske: Jeg tager, skriver han, »slet ikke mit udgangspunkt i Sakse, men jeg 1) definerer den danske stil ud fra oldsagn hos Sven Ågesön og i Lundeårbøgerne, 2) jeg påviser den samme stil i samtidig historisk tradition, 3) og 4) jeg forfølger overensstemmelser hermed i særlig typiske træk i Saksens heltesagn og i folkesagn. Ved enkelte senere lejligheder . . . har jeg vist, at de regler, som vi møder i dette sagnstof, genfindes i folkeviserne; ti det har været mig om at gøre, at de enkelte træk – ligesom ved de norröne sagaer – fremtrådte som led i en hel national kultur. Loven udledes af et stof udenfor Sakse; med lempe, lidt efter lidt, bringer jeg den da i anvendelse på Saksens sagnstof, hvorom jeg på forhånd véd, at det er måske dansk, måske islandsk.«

I overensstemmelse hermed viser Olrik i samme replik, hvorledes en fortælling i Saxos 3. bog om nogle mænd, der ville udgrave Balders høj men blev skræmt bort af vand der vældede ud af højen, er

ganske på højde med – »ikke en tomme over og ikke en tomme under« – nutidige sagn om højbrud. Eneste forskel er Saxos rationaliserende efterskrift. De danske dele af Saxos værk består, siger Olrik, væsentligt af sådanne mindre fortællinger, løsvrevne episoder med få optrædende og enkelte karakteristiske træk. Han overser måske, at denne art folkesagn ikke udviser noget typisk dansk, de kan optegnes overalt; men man kommer ikke uden om, og eftertiden har da heller ikke kunnet afvise, at der findes karakteristiske fortællinger hos Saxo, som kun har sidestykker i den norrøne digtning, og som kun forklares let ud fra Saxos egen bemærkning i indledningen om sine islandske kilder.

I denne forbindelse kan det være værd at nævne et foredrag, som Olrik holdt ved et nordisk filologmøde i Oslo 1898, og som tryktes i *Nordisk tidsskrift* samme år: »Den nordiske nationalitetsforskelse i sin tidligste fremtræden«. *Völkerpsychologie*, studiet af nationalkarakterer, ansås på den tid af mange for at være en videnskab i sin vorden, og Olrik var ingen undtagelse. Han mente allerede i oldtidsdigtningen at kunne øjne en norrøn tendens til det groteske og fantastiske, det vældige og det dæmoniske; heroverfor kunne stilles danernes forkærlighed for det harmoniske og jævne, det samfundsbevidste og moralske; af de fattige svenske kilder udvandt han billedet af et religiøst, lyrisk bevæget folk med sværmeriske drømme om det store og fjerne. Disse nationale karaktertræk, som han tilskrev natur- og samfundsforhold, anså han for fuldt udviklede i vikingetiden, hvorfor de måtte have urgamle forudsætninger i forhistorien. Gennem senere tiders visedigtning, folketro m.m. mente han at kunne følge ubrudte linjer til nutiden, hvor de tre folk stadig er adskilte, men samtidig under frugtbar indbyrdes påvirkning.

Foredraget vakte stor begejstring. Det drog en linje fra videnskab til hverdagsliv og imødekom tidens nationale bevægelser ved at give dem et teoretisk ståsted. For Olrik var det et af de første store forsøg på popularisering af folkemindeforskningen i højskolens og folkeoplysningens ånd.

Studiet af heltedigtningen afsatte gennem årene en lang række arbejder, hvoraf her skal fremhæves forsøgene på af Saxos latinske gengivelser at rekonstruere nogle olddanske kvad¹¹, og en afhandling om Starkaddigtningens udspring¹², som Olrik finder i Skåne. Starkad, den berømteste af den nordiske heltedigtningsskikkelser, er også genstand for Olriks største undersøgelse af en enkelt sagnkreds, nemlig

hele 2. bind af *Danmarks heltedigtning* (1910). Afhandlingen er et skoleeksempel på Olriks arbejdsmetode, men må her forbigås.

Principielt vigtigere er 1. bind af samme værk fra 1903¹³, hvori Olrik, især på grundlag af de nævnte kvad hos Saxo, gennemgår sagnene om de mytiske danske konger fra Skjold til Rolf Krake. Han når til den opfattelse, at der bag sagnene ligger en kerne af historisk sandhed, tågede erindringer om det danske riges dannelse omkring kongesædet i Lejre på Sjælland i århundrederne efter folkevandringstiden; men sagnene lever deres eget liv, og hver optegnelse er tillige vidnesbyrd om dem der tog sagnet til sig og formede det efter egne tilskyndelser og muligheder. Dette giver hver eneste kilde en selvstændig interesse: »Der er ingen forskel på ægte og uægte . . . hver af dem er et trin i udviklingsrækken, og hvor ringe den kan synes at være, giver den os lejlighed til at se strømmens retning« (s. 6). I den forbindelse understreges betydningen af kildernes geografiske fordeling: Nordens enkelte egne har forskellig åndskarakter, hvad der har afgørende betydning for sagnenes liv i folkemunde.

I et slutkapitel vedgår Olrik arv og gæld, idet han sammenligner sine resultater med de betragtninger, Svend Grundtvig havde fremsat i 1863¹⁴. I seks punkter opsummerer han Grundtvigs »almene love« – her har vi i virkeligheden den ældste ansats til de senere så berømte episke love – og erklærer sig med små modifikationer enig i de første fem: 1) Heltesagnene er i deres bygning og sammenhæng bestemt ved poetiske, ikke ved historiske hensyn, 2) den poetiske enhed dannes i den rigtige heltedigtning af slægtsagnet [dette gælder ikke alment, siger Olrik, det er f.eks. ikke tilfældet i Tyskland]; motiver og karakterer kommer igen slægtled for slægtled indtil sidste og ypperste led, som samtidig afslutter slægtens liv, 3) dette sidste slægtled er den kerne, hvorom ættedigtningen er blevet til, mens 4) forsøg på at fortsætte ætten ud over dens poetiske tyngdepunkt er senere tilføjelser, og 5) når kæmpeskikkelserne hæver sig op på højde med eller overskygger heltkongerne, har sagnet nået et sent punkt i sit liv. Derimod kan Olrik ikke tilslutte sig den tanke, at »Den historiske digtning, som vi nu kender den, ligger ikke for os i sin stigning, men i sin lalen.« Grundtvig havde ment, at heltedigtningens første stadier var i det fortrængt af de følgende stadiers fuldkomnere og mægtigere former, hvorimod disse stod sig i erindringen ved siden af senere stadier af dalende kvalitet. »For Grundtvigs vidtskuende syn er der ingen forskel på den ypperste besyngelse og hele sagngruppens ideale helhed.

For os, der vandrer mellem de enkelte mindesmærker, kløver dette toppunkt sig i to, der forholder sig som årsag og virkning: Disse ypperlige besyngelser bragte efterslægten til at lægge dem til grund for sagnets helhedsstræben.« – Ejheller mener Olrik at kunne lægge heltedigtningens toppunkt så langt tilbage i tiden som Grundtvig: »De samme skabende kræfter har øjensynlig været i vækst helt ned gennem vikingetiden.« Efter dette grundsynspunkt bliver heltedigtningen ikke en enkelt periodes frembringelse, som Grundtvig var tilbøjelig til at mene, men en uafsluttet proces, der stadig skifter form efter tid og sted.

Værket var planlagt til seks eller syv dele, og forarbejderne til 3. og 4. bind var temmelig vidt fremskredet, da Olrik døde, mens der kun fandtes løsere udkast til resten. De blev aldrig udgivet, men manuskripterne findes på Dansk Folkemindesamling. I *Nogle grundsætninger for sagnforskning* s. 11–16 har Hans Ellekilde gjort rede for værkets plan.

3° *Mytologien*

Den oldnordiske mytologi havde Olriks interesse helt fra skoletiden. I det første videnskabelige bidrag han fik trykt, en anmeldelse af et par af Tang Kristensens sagnsamlinger i *Højskolebladet* 5.11.1883, skrev han, for øvrigt helt på linje med Tang Kristensen: »En fuldstændig Fremstilling af Sagnverdenen vilde være en hel gammelnordisk Gudelære; og deri ligger væsentlig Betydningen af Folkesagnene: vor Kundskab til vore Forfædres Tro, som ellers er saa sparsom og saa afbleget ved Ælde, faar Farve og Fylde af de Hundreder eller Tusender af Sagn, der end kan reddes paa Folkemunde.« Denne anskuelse var en vigtig grund til at han støttede »Folkemindesamfundets« oprettelse.

I anmeldelsen havde han fremhævet de jyske sagn om Odinsjægeren. Dette stof gjorde han til emne for sin første mytologiske afhandling, *Odinsjægeren i Jylland*¹⁵, som han udsendte i anledning af Feilbergs 70-årsdag.

Bemærkelsesværdig er hans inddeling af optegnelserne i *sagn* og »oplevelser« (hvormed han tydeligvis mener hvad von Sydow siden kaldte *memorater*). Et naturgrundlag for *oplevelserne* fandt han, med udgangspunkt i Feilbergs tidligere undersøgelse af samme emne¹⁶, i lyden af natlige trækfugle, der opfattes som hundeglam, og i storm-

vejr. At den vilde jæger i *sagnene* forfølger en eller (i Jylland altid) to ellevinder, forbandt han med den jagttagelse, at der ofte går et vindpust forud for en stormvind. Ved at inddrage sammenligningsmateriale fra de øvrige egne hvor den vilde jæger kendes (de sydlige dele af Sverige, det øvrige Danmark, det nordlige Tyskland, og mere spredt England og Nordfrankrig) fik han afgrænset den særjyske tradition. Det viste sig bl.a., at der i nordtyske egne fandtes trosforestillinger og offerskikke knyttet til den vilde jæger, som i skikkelse af løsvævne episke motiver havde kunnet indsmeltes i den jyske overlevering. En detaljeret undersøgelse af navnestoffet (*U-n, Wojen* osv.) afslørede nedstamning fra oldnordisk Óðinn, hvilket førte til spørgsmålet, om folkeoverleveringens vilde jæger er lig den mytologiske Odin.

Olriks besvarelse af spørgsmålet afviger bevidst fra »solmytologien«, en gammel romantisk teori der på dette tidspunkt endnu forsvarede af Max Müller og hans skole. »Det er ikke sjældent, at folkeminder (og for resten også heltedigtning) påberåbes som hjemmel for gudeskikkelsernes karakter af lys-, himmel- eller luftguder. Men går man til folkeminderne selv, så bryder de sig i reglen så ubarmhjærtigt lidt om alt det himmelske; alene det, der omgiver mennesket nær i hans daglige liv, har deres interesse. Det er visse forskere, der har lagt alt det andet ind i dem; og de har gjort det ved at *allegorisere* de enkelte væsenstræk i folketroens skikkelser.« Forestillingen om den vilde jæger hænger i folketraditionen direkte sammen med naturoplevelser og indeholder ingen allegorisk fremstilling af himmelfænomener. Hvad der kan være af forbindelse fra mytologiens til folkesagnetens Odin (det problem, der i ovennævnte anmeldelse havde fanget den 19-årige Olriks interesse), holder han sig i denne sammenhæng forsigtigt fra at udtale sig om. Han indskrænker sig til at fastslå, at de gamle og de nye kilder beskriver to skikkelser af samme navn og med åbenbare fællestræk, men af grundforskelligt væsen.

Allerede året efter udsendte Olrik sin næste mytologiske afhandling, 1. del af *Ragnarok*¹⁷. Han behandler her den nordiske oldtids forestillinger om verdens undergang, som den kendes fra Eddadigtningen – især *Völuspá* – og fra allusioner i den øvrige oldnordiske litteratur. En gennemgang af de enkelte ragnarok-motiver viser, at de er af vidt forskellig oprindelse og tildels i indbyrdes modstrid. Således er forestillingen om verdens undergang ved brand uforenelig med tanken om en Fimbul-vinter. Olrik henfører undergangsmotiverne til forskellige

naturindtryk: den frygtelige, uendelige vinter hører hjemme i nordlige egne og i f.eks. det persiske højland; verdensbrand-forestillingen derimod er opstået i Indiens tropiske egne og er kommet til Europa som element i den kristne forkyndelse. Jordens synken i hav kendes fra mange kystegne, således hos kelterne og nordboerne, hvor oversvømmelser forekommer. Sagnet om det i jordens indre bundne uhyre som engang skal slippe fri og hærge verden, og hvis pinsler allerede nu ryster den, stammer fra vulkanske egne; nordboerne har lært det at kende hos deres stammefrænder østgoterne, der i folkevandringstiden nåede Kaukasus. Forestillingen om at solen skal slukes eller sluges af et uhyre er næppe stedbunden, da den må bygge på solformørkelsens fænomen. Nogle ragnarokforestillinger synes at være af kristen oprindelse og kan meget vel have været kendt i vikingeverdenen allerede før kristendommen trængte igennem; dette gælder f.eks. Heimdals stød i Gjallarhornet, der indleder undergangen (jfr. dommedagsbasunen), skildringen af den ny verden der opstår efter den gamles fald (Paradis) og i *Völuspá* den korte omtale af »den mægtiges komme«.

På denne baggrund giver Olrik en ny tolkning af *Völuspá*, der til da var anset for et af Eddaens ældste digte: »1) Voluspås digter har til sine kilder haft nordiske overleveringer, der i art og omfang væsentlig svarede til dem vi nu kender (de spredte hentydninger). 2) Det er ikke sandsynligt, at han har haft nogen sammenhængende og fyldig fremstilling af ragnarok. 3) De oprin i ragnarok, som kun kendes i Voluspå, svarer alle til kristne motiver i verdens undergang, og de er indkomne i nordisk ved lån fra kristendommen. 4) Mellemløbet ved denne overførelse synes i enkelte tilfælde at have været den folkeligske digtning af gude- og helteæventyr.« Selve foreningen af de folkelige forestillinger om undergang til ét mægtigt – og meget personligt – digt om menneskers og guders dommedag kan meget vel skyldes kristen indflydelse, uanset at digtets karakter i øvrigt er rent hedensk.

2. del af *Ragnarok*, der kom i 1914 (den udgør hele årgang 1913 af *Danske Studier*), bygger bl.a. på de nedennævnte undersøgelser af lappisk mytologi og af Lokeskikkelsen. Den består i en verdensomspændende religionshistorisk oversigt over undergangsforestillinger. En af dens væsentligste iagttagelser er, at forestillingen om jordens undergang hos de fleste primitive folk fremstår som en *mulighed*, der kan afvendes ved bøn, offer eller anden ritus, mens den hos en del videre udviklede folk (i de sydlige dele af Asien, i kristenheden og i de

af denne påvirkede primitive folk, samt i Peru) har antaget karakter af uafvendelig *skæbne*. I mytologier som deler de højere magter i gode og onde, navnlig den persiske og den nordiske, hører et tilintetgørende slag mellem disse nødvendigvis til verdensundergangen; jfr. at *Ragnarök* betyder »magternes undergang«. Det er på denne baggrund muligt at forestille sig, at *Völuspá* skylder selve sin tilblivelse en kristen indflydelse, ligesom det er sandsynligt, at de nordiske undergangsforestillinger, som digteren kun ufuldkomment har kunnet sammensmelte til et hele, forud har eksisteret alene som fritstående enkeltmotiver med hver sin karakter og geografiske udbredelse, ganske som i nyere tids folketradition.

Der er stor forskel på *Ragnaröks* 1. og 2. del. I den mellemliggende periode har Olrik ikke alene forfinet sin metode, men også vældigt udvidet sin horisont. Det er dog ikke muligt her at gøre rede for hans udvikling; kun et par linjer skal opridses.

Et skridt på vejen mod en almen religionshistorie er afhandlingen *Nordisk og lappisk gudsdyrkelse*¹⁸ fra 1905, hvor Olrik tager tråden op fra sin ungdoms studier af lappisk sprog i Kristiania. De lappiske folk i det nordligste Skandinavien blev for en del først kristne efter Reformationen, og optegnelser fra helt op mod nutiden har kunnet give oplysninger om deres førkristne religion. Olrik viser, at elementer af skandinavernes hedenskab har overlevet hos lapperne; det samme gælder navnestof og andre kulturelementer, endog mere udpræget end hos finnerne, der også i forhistorisk tid har modtaget skandinavisk påvirkning men mere selvstændigt har omformet den. I nogle henseender finder Olrik ligheder mellem lappisk religion og meget gamle stadier i nordisk religion, som kun er bevidnet gennem arkæologiske fund. Dog finder han også elementer, som må anses for selvstændigt lappiske.

Et eksempel er lappernes udformning af forestillingen om *Tordenguden og hans dreng*, som Olrik behandlede i *Danske Studier* 1905 og 1906. Den nordiske gud Thor har hyppigt en ledsager, som spiller en underordnet rolle. Med støtte i litauisk tradition (litauerne har bevaret hedenske mindelser langt op i tiden, omtrent som lapperne) tolker Olrik denne ledsager som legemliggørelsen af det lille drøn, der lyder forud for det egentlige tordenbrag. Den enkleste udformning af denne forestilling lader ledsageren være helt ubetydelig; han kendes i nordisk mytologi som Thjalfe. En videreudvikling, som Olrik finder grundformen til i estisk folketro, udformer ham mere personligt; han er stadig svag, men listig og upålidelig. Heri ses oprindelsen til Thor-

Loke-parret. I kraft af modsætningsloven, »den simpleste og vistnok allermægtigste af de regler der gælder indenfor folkedigtningen« (og den første Olrik omtaler på tryk), sker nu efterhånden en differentiering, som gør Thor ædel, stærk og lidt enfoldig, men Loke listig og ond, og nærmer ham til djævlforestillingen.

I de nordisk-baltiske myter stjæler jætterne tordenvåbnet, eller de fanger tordengudens tjener som må løskøbe sig ved at skaffe dem det i hænde; heroverfor står en lappisk myte, hvori tordenguden selv indespærres i en hule af jætterne og må befri sig af sin tjener. I denne myte aner Olrik et umiddelbart naturindtryk (tørke), hvad der får ham til at betragte den som et forstadium til den nordisk-baltiske myte, bevaret fra en umådeligt fjern fortid; indespærringen i en hule forekommer ham dog at være så fremmed for nordiske forestillinger, at den kan være selvstændigt lappisk tilskud.

Den næste gudeskikkelse Olrik tager fat på er den mest sammensatte af dem alle, nemlig Loke, der optræder under mangfoldige former i såvel mytologi som folketro. I afhandlingen *Loke i nyere folkeoverlevering*¹⁹ gennemgås nutidstraditionen dels i de vestlige områder som koloniseredes i vikingetiden – hvor det meste kan afledes af de forestillinger vi finder i norrøn litteratur – dels i det egentlige Skandinavien, hvor Loke ses som en personifikation af forskellige lysfænomener: i Sverige og i Telemark i Norge af arneilden, i Danmark af lysflimmerfænomener. Fælles for de skandinaviske forestillinger er et element af drilagtighed og ustadighed, som også genfindes i mytologiens Loke. En parallel drager Olrik til sin tidligere undersøgelse af Odinsjægeren: folketraditionen, siger han, har til nutiden fastholdt de urgamle grundforestillinger, hvorover de højere mytologiske skikkelser er skabt. Egentlig er dette synspunkt dog knapt antydnet i afhandlingen om Odinsjægeren, og uden sidestillingen med den om Loke kan det ikke ses med sikkerhed; det blev siden den bærende tanke i *Nordens Gudeverden* (se nedenfor).

I *Festskrift til Feilberg* 1911 tager Olrik så mytologiens Loke op til behandling, idet han takker Feilberg fordi »Det var hans stadige opfordringer som førte mig til at gennemarbejde den nordiske mytologi ud fra folkeoverleveringens synspunkter«. Indledningsvis gør han op med de ældre forsøg på at tolke skikkelsen, som er gået ud fra en *sammenhængende grundopfattelse*, ofte støttet på en etymologisk tolkning af navnet, hvorpå de har villet genfinde denne grundopfattelse i alle optegnelser. Olrik vil gå den modsatte vej og ordne stoffet –

hvormed han mener »myter, alene myter, med en tilsætning af nyere nordisk folketro« (og hverken etymologier eller parallelstof fra fremmede egne) – først i mindre, efterhånden i større helheder, så det selv kan afsløre sine sammenhænge. Om denne metode vil føre til en »grundopfattelse«, lader han stå åbent.

Metodisk er afhandlingen meget interessant. Bestandig søger Olrik at sikre sine resultater ved at opnå dem ad flere veje; f.eks. grupperer han myterne efter om Loke optræder sammen med Odin, sammen med Thor eller alene; igen efter om han optræder som troldenes overlister, som deres fange og forrædder mod sin herre, eller som tyv; atter efter hvor myterne geografisk hører hjemme. Først når alle disse metoder har givet samme resultat, slår han fast, at Loke i en vestnordisk tradition er Odins jævnbyrdige, mens han i en østnordisk er Thors følgesvend. Af den sidstnævnte er udviklet hans selvstændige rolle som tyv og skadevolder, men hertil kommer, at de to hovedforestillinger har påvirket hinanden i tidens løb. – Stoffet angribes nu fra en ny synsvinkel, idet Olrik samler opmærksomheden om den tanke, at Loke er ond. Det viser sig, at bevidstheden om hans ondskab er stærk, men det mytiske udtryk herfor oftest ringe eller ungt; kun myten om hans straf (han lænkes til en klippe, en slange drypper gift på ham, og først ved Ragnarok skal han slippe løs til gudernes fordærv) er rigt og plastisk udformet. Heri må tyngdepunktet for »den onde Loke« ligge; men denne myte er indvandet, antagelig fra Kaukasus, hvor den er grundfæstet, og hvortil østgoterne nåede i folkevandringstiden. I det lange løb har også kristendommens Satan påvirket Loke, for også han er lagt i lænker af højere magter, også hans befrielse indvarsler dommedag. – Den eskatologiske ondskab stemmer dårligt med det smådrillende, tyvagtige og skadefro, som også hører Loke til; men muligvis er det alligevel disse oprindeligere karaktertræk, der har tiltrukket den uhyggelige skikkelse, som østgoterne medbragte fra Sortehavskysten.

En rest bliver tilbage, som disse udredninger ikke forklarer. I denne rest mener Olrik at finde et uklart billede af en menneskeheds veltgører, en kulturhæro, som bringer den ilden og opfinder fiskenettet. En ny ordning af mytestoffet bringer for dagen, at Lokes tyvagtighed og hans tvetydige forhold til guderne, måske endog hans rolle som den snilde helt i sene færøske eventyr, også kan ses i dette lys; men her er tale om forestillinger så gamle, at ingen bearbejdelse af de foreliggende myter kan bringe dem klart for dagen.

Først efter denne komplicerede redegørelse vender Olrik sig på ny til folketroen og sprogforskningen. Hvad den sidste angår, mener han at ingen sikker etymologi lader sig opstille; mulighederne er så mange og så vage, at denne vej ikke kan føre til noget sikkert. Hvad folketroen angår, henvises til den tidligere afhandling, hvor to helt primitive væsener i skandinavisk folketro er påvist. Loke er så sammensat, at ingen enkelt forestilling udtømmer hans væsen; og skiftende tiders indflydelse har bevirket, at hans karakter er undergået adskillige forandringer i århundredernes løb.

Samme år, 1911, havde Hilding Celander udsendt afhandlingen *Lokes mytiska ursprung* med en del nyt materiale fra folketroen. Celander havde her gjort sig til talsmand for den opfattelse, at Loke var et ktonisk væsen, der først efterhånden havde differentieret sig til de forskellige skikkelser og forestillinger, vi nu kender under Loke-navnet – en opfattelse så diametralt modsat Olriks, at denne i en anmeldelse i *Danske Studier* 1912 helt måtte forkaste den. I samme tidskrift for 1914 tog Celander til genmæle og søgte omhyggeligt at underbygge sit standpunkt, hvad der kun indbragte ham en brutal afvisning: Olrik ville intet diskutere med Celander, før denne afstod fra sin opfattelse, at man kunne gå ud fra en væsens-enhed i Lokeskikkelsen, og fra sine etymologiske overvejelser, hvor skarpsindige de end var. Fra et metodisk synspunkt er Olriks slutreplik interessant, da den kaster klart lys over hele hans myteforskning; men stødende er den også i sin selvsikkerhed.

Det sidste af Olriks mytologiske arbejder der her skal nævnes er hans tolkning af *Gudfremstillinger på guldhornene og andre ældre mindesmærker*, der udkom posthumt i *Danske Studier* 1918. Manuskriptet skulle vistnok have været en del af en bog om guldhornene. – Heri tager Olrik stilling i den debat, som havde gjort så stærkt indtryk på ham i gymnasieårene. Han udviser på den ene side den største forsigtighed, for de gådefulde figurer stammer fra en tid om hvis religiøse forhold man næsten intet ved, men udnytter på den anden side til det yderste hver detalje i det fattige kildemateriale, de gamle afbildninger af de to guldhorn, som blev stjålet og omsmeltet i 1802. Særligt bemærkelsesværdig er her, som ved de få andre lejligheder hvor Olrik havde lejlighed til at tolke billedlige fremstillinger, hans intime forståelse af kunstnerens udtryksmuligheder og begrænsninger. Her spiller hans opvækst i et kunstnerisk miljø en væsentlig rolle.

I det hele optog den mytologiske forskning Olrik mere og mere

som årene gik. Visearbejdet var omtrent gået i stå efter 1912, og i sine sidste år syslede han med forarbejder til en samlet fremstilling af nordisk mytologi på engelsk. En endnu mere ambitiøs plan var *Nordens gudeverden*, der skulle fremstille Nordens religionshistorie fra stenalderen indtil samtidens folketro. Døden afbrød disse planer, men til *Nordens gudeverden* havde Olrik nået at udarbejde en plan og dele af et manuskript, som hans elev Hans Ellekilde kunne bygge på; han fik udsendt værkets første halvdel i to bind 1926–51, mens forarbejderne til resten efter hans død er indgået i Dansk Folkemindesamling²⁰.

Endnu et sidste arbejde vedrørende Nordens oldtid skal nævnes, nemlig den populære fremstilling *Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder* (1907), som Olrik tilegnede Moltke Moe. Den var egentlig et bidrag til et svensk samleværk, *Världskulturen*, men kom også som selvstændig bog, desuden i tysk og engelsk oversættelse²¹. Selv havde Olrik hellere betragtet *Danmarks helteedigtning*, genopdagelsen af landets ældste storhedstid, som sin gave til folket; men det havde meget mere brug for denne korte, åndfulde sammenfatning.

4° *Viseforskning*

Det jævne, slidsomme arbejde med udgivelsen af *Danmarks gamle Folkeviser* videreførte Olrik fra 1888, hvor han påtog sig at afslutte værkets 5. bind (Grundtvig havde udsendt dets første halvdel 1877–78). Denne opgave var færdig i 1890, og udgiverselskabet, som kun havde forpligtet sig til at udsende 5 bind, opløstes. På grund af stoffets opsvulmen og Grundtvigs omstændelighed var imidlertid en stor del af materialet, nemlig ridderviserne (med mandlig hovedperson) og romanviserne, endnu uudgivne. Efter et par år lykkedes det at skabe økonomisk grundlag for en fortsættelse af udgaven, og fra 1895 til 1919 udkom nu bind 6–8 i hefter. Fra og med sidste halvdel af bd. 7 havde Olrik assistance af sin elev, den senere arkivar ved Dansk Folkemindesamling Hakon Grüner Nielsen, som efter Orlirks død blev hovedudgiver og nåede at se en stor del af værkets 10. og sidste bind trykt. I en biografi af Olrik²² har han givet følgende karakteristik af hans indsats: »O. forbedrer Grundtvigs Udgiverteknik og anviser nye Veje for Forskningen. Han fremhæver Nutidsoverleveringens Værdi som Kontrol over for den ofte stærkt bearbejdede Viseverlevering i Adelsens Poesibøger fra 16.–17. Aarhundrede. Han betragter ikke den

enkelte Viser mange Varianter som en Enhed, men søger bag det tilfældigt overleverede Variant-Stof at efterforske og sondre mellem forskellige Udviklingstrin. Han skelner endvidere skarpt mellem vest-nordisk og østnordisk Oprindelse.«

Efter udgivernes bestemmelse var principperne for de enkelte visers behandling blevet ændret noget ved Orlriks tiltræden. Der forelå nemlig nu tilsvarende engelske og tyske udgaver, som der kunne henvises til, således at det ikke længere var nødvendigt at præsentere det ikke-nordiske parallelmateriale i indledningerne. Desuden ønskedes ikke de viser genoptrykt, som Tang Kristensen havde offentliggjort i *Skattegraveren* og i sine egne visesamlinger. Hensigten hermed var at spare, den grundtvigske vidtløftighed havde både forsinket og fordyret værket. En følge blev så ganske vist, at det supplementsbind, som Grüner Nielsen og hans efterfølgere udsendte 1933–65, blev temmelig stort.

Udgivelsen af DgF blev langtfra Orlriks eneste arbejde med de danske middelalderballader. Allerede det år han blev magister, 1887, udgav han en undersøgelse vedrørende deres oprindelse: *Middelalderens vandrende spillemænd i Norden og deres visesang*²³. Heri påvises, at de allerede i 12. årh. kendte tyske »legere« (*spilmänner*), som rejste i Norden, ikke var sangere, men gøglere; sandsynligheden for væsentlig tysk indflydelse på den ældste danske balladedigtning bliver derved ringe.

I 1889 offentliggjorde han nogle resultater fra en indsamlingsrejse i Slesvig, en samling viser og en vurdering af dem²⁴. I denne fremstilling ses visetraditionen – for første gang i dansk viseforskning – i nærmeste sammenhæng med befolkningens livsbetingelser og forestillingsverden. Orlrik gør f.eks. opmærksom på, at ellefolk er omtrent ukendte i slesvigsk folketro, hvad der medfører omdigtning af viser om ellefolk, i flere tilfælde i rationalistisk retning. En stærkere historisk bevidsthed end i de fleste øvrige landsdele fører til en forkærlighed for historiske viser med lokalt stedfæste; viser fra andre egne gøres hjemlige ved at knyttes til lokaliteter i landsdelen, i flere tilfælde bevares visen endog kun i form af et historisk sagn. Her som i mange senere afhandlinger lægger Orlrik stor vægt på at fremdrage det lokale åndspræg for at kunne forklare ejendommeligheder i den enkelte landsdels, endog den enkelte egn tradition ud fra et helhedssyn. Især fremhæver han at den slesvigske visetradition ikke er mere påvirket af tysk end den øvrige danske.

Efter sin disputats blev Olrik privatdocent på universitetet og forelæste 1893–95 over trylleviser. Et efterladt manuskript til forelæseringerne fra 1894 er udgivet 1934 af Anders Bjerrum og Inger M. Boberg under titlen *Nordens Trylleviser*.

Denne visegruppe var i det væsentlige allerede udgivet af Svend Grundtvig (DgF bd. II, 1854–56), og Olrik støtter sig overalt på hans undersøgelser, så vidt de rækker. Bl. a. fremhæver han, her som andetsteds, den grundtvigske »rolige klare stillen én viseform ved siden af en anden« til en udviklingsrække: »hver enkelt vise eller hvert enkelt sagn får derved sin egen vandrings- og udviklingshistorie, og summen af alle disse småudviklinger er strømmen og bølgegangen i hele menneskeslægten's hav« (s. 83). I modsætning hertil sættes Sophus Bugges metode, der videreudvikler Benfeys: Bugge – siger Olrik – trækker først kulturhistoriens hovedretningslinjer op og vil derpå have de enkelte sagns historie til at følge samme linjer. Dette er ligesom en rovdrift, der kun høster én gang og siden lader jorden øde. Der er dog ingen tvivl om, at Olrik er inspireret af Bugge, f.eks. hvor han øjner keltisk indflydelse. En større rolle spiller dog nok hans egen nylig overståede disputats, hvor norrøn indflydelse på Saxo var påvist. Blandt trylleviserne får han således øje på en hel gruppe af norsk oprindelse²⁵; han har – bl.a. ved sin tvedeling af Saxos kilder – frigjort sig fra Grundtvigs forestilling om fællesnordiske »sagn« (i form af oldkvad), som skulle være kilder til både viser og sagaer, hvilket giver ham bedre mulighed for at sondre mellem øst- og vestnordisk. Desuden mener han, i modsætning til Grundtvig, ikke at visernes overnaturlige træk er vidnesbyrd om førkristen oprindelse; tværtimod, de stammer netop fra en tid, hvor den højere hedenske mytologi var gået i glemme. Dog må de viser der kun rummer angst for de mægtige naturvæsener være ældst. Senere får kristendommens stadig dybere indflydelse bugt med angsten, til vi i de senmiddelalderlige viser (eller omdannelser af ældre viser) ligefrem møder medlidenhed med naturvæsenet der aldrig kan komme i himlen. – Tilsvarende påpeger Olrik i *Danske Folkeviser* (se nedenfor), at de historiske viser om personer fra 12. årh. tyder på mindre faktisk viden end viserne om senere historiske personer. Balladedigtningen hører derfor væsentligt 13.–16. årh. til, og inden for denne periode sker tydelige forskydninger i digternes holdning, som kan tjene til nærmere datering af den enkelte vise, når man tilnærmelsesvis har etableret dens oprindelige form.

I 1899–1909 udgav Olrik sammen med Ida Falbe-Hansen en populær samling *Danske Folkeviser*, der ikke indeholder originale men restituerede tekster (om metoden se nedenfor). Bd. I indeholder en lang indledning, Olricks eneste samlede fremstilling af sit syn på folkeviserne.

Olrik gør sig til talsmand for den opfattelse, at den nordiske folkeviser har en dobbelt oprindelse: på den ene side de lyriske smådigte til dansebrug, en europæisk mode som erobrede Norden i 12. årh., og på den anden side de fortællende digte, som i samme tidsrum havde afløst oldtidens episke kvad (men kun for en mindre dels vedkommende havde overtaget deres emner). Ved en sammensmeltning, hvor dansevisen trak den episke viser ind i sig og blev dens lyriske omkvæd, dannedes o. 1200 den særlige nordiske balladestil, der levede blandt landadel og bønder – som også prægede den – til nye danseformer i 16. årh. fortrængte den fra adelskredsen. Sin sidste tid i adelen var balladen kun i brug som underholdende sang eller læsestof, hvilket er grunden til at den her kunne svulme op, ofte til over 100 strofer; bønderne bevarede til op i nyere tid de ældre, kortere former, dog ofte forgrovet i tidens løb. Når Olrik skal vurdere balladerne i adelens visebøger fra 16.–17. årh. over for den nyere folketradition, giver han derfor ikke sjældent den sidste fortrinnet, hvilket får indflydelse på hans restitutioner af balladerne, som de fremtræder i *Danske Folkeviser*: de er langt mere kortfattede end Grundtvigs tilsvarende forsøg.

Dette problem blev emne for en polemik i *Danske Studier*. Her anmeldte Olrik i 1906 Ernst von der Recke's *Nogle Folkeviseredaktioner* fra samme år. Værkets grundtanke er, at hver strofe har sin oprindelige plads på ét og kun ét sted i balladetraditionen, en tanke som Olrik med nogen tøven godtager, selv om han understreger, at selve arbejdet med at »møblere hver viser med et fuldstændigt sæt af selvstændige strofer« er praktisk-æstetisk snarere end videnskabeligt. I den forbindelse gør han rede for de hidtil anvendte metoder²⁶ og resumerer også sin egen: Ved sammenligningen af opskrifterne lægger han hovedvægten på det for alle ægte tekster fælles og spørger, hvor meget der herudover behøves for at skabe en fuldstændig viser; det fælles må nemlig være det, der med størst sandsynlighed har været til stede i opskrifternes kilde. »To søskendes sang af en viser, som de begge har lært i deres barndom, ligner hinanden i højeste grad; visens sang i samme sogn viser i reglen stor lighed; med et større område bliver forskellen noget større, ofte har et helt lands overlevering

meget bestemte kendemærker for slægtskab.« Den »kildekritiske historisk-geografiske metode«, som Olrik kalder denne fremgangsmåde, er her fuldt udfoldet og eksemplificeres med en studie af Riboldsvisen (*DgF* 82). I sin replik²⁷, som der ikke her er mulighed for at gå ind på, slutter v. d. Recke sig på flere punkter til Olrik, men vil ikke fravige sit æstetiske princip; med Olricks meget knappe restitutionsformer vil, mener han, alt for mange gode strofer falde bort. Det er værd at nævne, at Grundtvigs folkelige restitution af Riboldsvisen er på 105 strofer, von der Reckes på 48 og Olricks på 32.

Det er ikke ganske let at give en præcis vurdering af Olricks holdning til sine rekonstruktioner af viser, oldnordiske kvad og sagn. På den ene side var han sig vel bevidst, at man ikke kunne være sikker på, selv med den mest overbevisende rekonstruktion, at have genskabt den tabte urform. På den anden side sparede han sig ingen videnskabelig eller kunstnerisk anstrengelse for at nå så tæt som muligt til disse urformer. Med hans rige poetiske indfølelse er det ikke noget under, at hans rekonstruktioner kom til at leve længe efter hans død, især i skolebøger, som hans største bidrag til folkedigtningens popularisering. I *Nogle grundsætninger for sagnforskning* har han udtrykkelig udtalt: »At udfinde sagnets ældste form står for forskningen som dens største, men også vanskeligste mål. Derigennem kan den nå til at klare, hvilke sjælelige kræfter og ydre forhold der har været bestemmende for dets udvikling; og den kan med størst sikkerhed fastslå hele sagnudviklingen, fra grundform indtil de nu foreliggende opskrifter« (s. 113). Men samtidig er han ganske klar over, at den »ældste form« der kan genskabes aldrig kan bevises at være identisk med den »oprindelige sagnform«.

5° Øvrige folkemindestudier

Af den øvrige folkedigtning havde Olrik størst interesse i eventyrene (selv om han f.eks. under sit Kristiania-ophold havde gjort forarbejder til en sagnregistrant, foruden at han havde samlet materiale til en afhandling om oldnordiske ordsprog). Således udsendte han under forarbejderne til disputatsen den allerede nævnte *Märchen in Saxo Grammaticus*, og som indledning til forelæsningsrækken om omskabelsesviser i 1894 gav han en redegørelse for deres formodede grundlag, omskabelseseventyrene²⁸. Samme år fik han trykt undersøgelsen »Den lille Rødhætte« og andre Æventyr om Mennesker, der bliver

*slugt levende*²⁹, hvortil han havde hentet grundtanken fra Edward Tylor's *Primitive Culture*. Olrik fremsatte her den formodning, at de pågældende eventyr (Aarne-Thompson 333, 2027, 2028) var barnekammerversjoner af en ældgammel, fællesmenneskelig myte om »en Helt, der kæmper mod Mørke- og Dødsuhyret inde i dets egen Bug.« Som bevis anførte han myter fra Finland, Sydafrika, Østindien osv. En indsigelse fra en læser, hvori det hævdedes at uhyret ikke var døden men et billede på trældom, uvidenhed og undertrykkelse, fremkaldte en længere redegørelse fra Olrik *Om Betydningen af Æventyr*, hvori han afviste de sindbilledlige tolkninger, som dengang var almindelige i skole- og højskoleundervisningen: Eventyret har ingen allegorisk betydning, eller rettere: det har det ikke i folketraditionen, kun i den skrevne litteratur har reflekterende digtere kunnet indlægge allegori i det, og to digtere har kunnet lægge noget helt forskelligt ind i samme eventyr. Heri adskiller det sig tydeligt fra myten.

Den allerførste artikel i *Danske Studier* er Olricks eneste historisk-geografiske eventyrmonografi, *Kong Lindorm* (Aarne-Thompson 433B)³⁰. Dette eventyr påkaldte sig hans særlige interesse fordi det på hans tid kun var kendt i Danmark og i den tidligere danske provins Skåne, og altså måtte være særegent for nationen. Han undersøgte dog kun dets første del, lindormens fødsel og forløsning, og fandt at denne (uden forbindelse med anden del) i noget afvigende former kendtes i romanske lande, samt at primitive forstadier eksisterede i Indien, hvor de helt passede ind i folketro og kult. Derfra var da eventyret kommet, men først ved omplantningen til Europa havde det kunnet udvikle sig som eventyr³¹. Også de motiver der var særlige for den danske form undersøgte: besvangring ved at lugte til eller spise en blomst var et østerlandsk motiv, mens andre var europæiske eller almene.

Det er tydeligt, at Olrik i sine få eventyrstudier savnede en sikker metode. Den lille afhandling om Rødhætte er et uselvstændigt forsøg på at tillempe Tylor's tanker, og undersøgelsen af eventyrene i Saxo er nærmest litteraturhistorisk, uden relevans til den mundtlige tradition. Den »kildekritiske historisk-geografiske metode«, som Olrik forsøgte at anvende i *Kong Lindorm*, slog ikke til over for den vidtforgrenede, uoverskuelige eventyrtradition, selv om han netop havde valgt en lidet udbredt type. Hans konklusioner blev vage. Når han efter dette forsøg lagde eventyrforskningen til side, skyldes det rimeligvis erkendelsen af de metodiske mangler. I stedet tog han to opgaver op, som hver på sin måde kunne bøde på dette forhold: dels udviklede

han sammen med nogle elever teorien om de episke love, dels trådte han ind i et internationalt samarbejde som bl.a. havde til formål at skaffe eventyrtraditionen bedre oplyst.

Et af målene for forbundet »F.F.«, som stiftedes 1907, var – som det hedder i Kaarle Krohns redegørelse³² – at tilvejebringe fortegnelser over forskellige emner. Korrespondancen mellem Krohn og Olrik fra årene 1908–10 viser, at interessen snart havde samlet sig om et eventyrregister. I et brev fra 10.5.1908 skriver Krohn: »Det är klart, att vi måste börja med registreringen af de nordiska sagorna. Men bra vore att få med äfven de tyska (Bolte, Wossidlo) och de slaviska; west- och südslaverna kunde Polivka öfverta, de storryska kunde till ex. Antti Aarne påbörja. Sedan hinner nog den öfriga världen biträda³³.« Enden på det blev, at Aarne fik til opgave at udarbejde det internationale register, til hvilket formål han i 1909 bl.a. besøgte Johs. Bolte i Berlin, Feilberg på Askov og C. W. von Sydow i Lund, foruden Olrik. Et brev fra denne til Krohn 17.11.1909 indeholder den inddeling af registret, som Olrik og Aarne var blevet enige om, og som med visse forandringer blev den endelige. Som basismateriale havde de anvendt Svend Grundtvigs eventyrregistrant fra 1856–61, der fandtes på Dansk Folkemindesamling. Selv om den ikke kunne danne grundlag for den nye registrant, blev den anset for vigtig nok til at blive trykt som nr. 2 i serien *FF Communications* i 1910³⁴.

Selvstændige eventyrstudier nåede Olrik ikke senere, og det er sikkert ingen tilfældighed, at kapitlet om eventyr i hans efterladte forelæsningsmanuskript *Nogle grundsætninger for sagnforskning* kun er en overskrift. Et mere påtrængende arbejde blev det for ham at skabe klarhed over folkedigtningens generelle karakter. Han gav sig derfor til at opbygge en samlet teori og metode, som skulle kunne bruges på eventyrene såvel som på sagn, viser, myter og andre former for mundtligt overleveret digtning.

Begrebet *episke love* stammer fra Moltke Moe, der har anvendt det så tidligt som i 1889. Et efterladt manuskript, som er udgivet i tidskriftet *Edda* for årene 1914–17, rummer Moes tanker om de kræfter, der former fortællestoffets liv i overleveringen, under betegnelsen *Episke grundlove*. Olrik havde i efteråret 1906³⁵ gennemarbejdet sine episke love i en række seminarøvelser, og et foreløbigt manuskript var sendt til Moe samme år. På grundlag af dette karakteriserer Moe forskellen mellem sine og Olriks tanker således, at han beskæftiger sig med epikens *grundlove*, Olrik med dens *detaljelove*³⁶. Ikke uden

selvfølelse forklarer Olrik i sin biografi af Moe³⁷, at denne kun havde set en lille del af hans samlede arbejdsplan.

At folkedigtningen havde sin egen lovmæssighed, havde Olrik allerede været inde på i sin »Tvedeling«³⁸. I *Danske Folkeviser I* (1899) s. 12 havde han berørt, hvad han senere kaldte »Indledningsloven«. I indledningen til *Danmarks Heltedigtning I* og især i slutningen af samme bind, hvor Svend Grundtvigs synspunkter var opsummeret, havde tankerne om lovmæssighed taget fastere form. I *Kong Lindorm* var udtrykket »det overnaturliges naturlove« løbet ham i pennen³⁹. Og i *Tordenguden og hans dreng* fra 1905 dukkede, som før nævnt, den første af »lovene« op på tryk. Det blev imidlertid historikeren og filologen Gudmund Schütte, som havde taget del i seminarøvelserne, der først, i disputatsen *Oldsagn om Godtjod* (1907), formulerede lovene om »forvægt« og »bagvægt«. I en anmeldelse⁴⁰, der næsten alene samler sig om disse love, diskuterede Olrik deres anvendelsesmuligheder, som han fandt langt videre end Schütte syntes at ane; de skulle gælde »overalt i den folkelige sagndannelse, vist blot med undtagelse af en del lavtstående folkeslag«.

Omsider i 1908 kunne han fremlægge sine tanker til diskussion i et foredrag ved en kongres i Berlin⁴¹. De episke love, der her er tale om, er de kræfter der giver »sagnet« dets form og gør det forskelligt fra den blotte meddelelse af fakta: fortællingen begynder roligt, handlingen går lige fremad under stigende spænding til en kulmination, og afslutningen bringer roen til veje igen. Der er aldrig mere end to aktivt handlende på scenen ad gangen; fremstillingen er overskuelig og skematisk, og udtrykker sig i handling – ikke i beskrivelser. Den samler sig om én person, undertiden to, og handlingen udgør en sammenhængende enhed. Grupperingen af personer og optrin er bundet af lovene om forvægt og bagvægt, om modsætning og andre former for plastisk samspil.

Disse love, siger Olrik, må man kende for at kunne vurdere et sagn. Man kan f.eks. ikke give sig ud i en religionshistorisk drøftelse af dioskurerne uden at kende »tvillingloven«, der handler om den tjennende stilling, ensartede par almindeligvis indtager i sagnet. Ved andre eksempler vises hvad han i særlig grad har for øje: en historisk kilde indeholder ofte ejendommeligheder som kun kan forstås når man erkender den indflydelse, de episke love har haft på dens form.

Teorien om de episke love er kun en del af en omfattende lærebygning, som Olrik havde påbegyndt i 1905. Han ville skabe et sidestykke

til Kr. Erslevs *Grundsætninger for historisk Kildekritik* (1892). Arbejdet blev ikke færdigt, men det ufuldendte manuskript – i hovedsagen udarbejdet 1906 – blev i 1921 udgivet af Hans Ellekilde under titlen *Nogle grundsætninger for sagnforskning*.

I dette værk har Olrik opsummeret de teoretiske og metodiske synspunkter og erfaringer, der ligger bag hans arbejde med folkedigtningen. Så at sige alle læresætningerne kan eksemplificeres ud fra hans egne værker, og adskillige bliver det også. Dette falder så meget lettere, som især mange af hans senere arbejder indeholder betragtninger over teori og metode.

Her kan blot værkets grundplan gives. Kap. I *Sagnet som folke-minde* indeholder en bestemmelse af begrebet sagn og dets underafdelinger, de forskellige arter af episk fremstilling; hertil en drøftelse af dets karakter som mundtlig overlevering. Kap. II *Den enkelte overlevering* opridser en kildekritisk metode i stil med Erslevs (og gennemset af denne), men med specielt henblik på sagnstoffet. Kap. III omhandler *De episke love*. Kap. IV *Sagnets liv* gør rede for de kræfter der påvirker en fortælling i tidens løb; det er dem, Moe kalder *episke grundlove*, og nogle af hans tanker er da også i Olriks sidste år indarbejdet i kapitlet. I kap. V *Sagnets grundform og udvikling* meddeles principperne i den historisk-geografiske forskningsmetode, væsentligt i overensstemmelse med Aarnes og Krohns senere fremstillinger⁴², men uden direkte forbindelse med disse; her skildres f.eks. baggrunden for Olriks arbejde med at restituere folkevissernes grundformer. Endelig behandles i kap. VI, som er en sen, skitse-mæssig tilføjelse, *De enkelte arter af folkeminder*. Bogen er således en sammenfatning af tidens vigtigste metodiske nydannelser – men til en helhed der er Olriks egen.

Det er karakteristisk for Olrik som for hans samtid i det hele taget, at han ganske overser den enkelte meddelers individualitet og kun betragter optegnelserne som produkter af traditionens almene love.

6° Organisationsarbejde

Det historiske ved folkemindestudiet stod Olriks hjerte nærmest. Studiet af den nyere folketradition interesserede ham, men ikke nok til at han kunne give den meget af sin tid. Imidlertid trængte det sig på i form af et praktisk krav, da Tang Kristensen var ved at blive gammel og ingen efterfølgere havde i indsamlingsarbejdet⁴³. Sam-

tidig følte Olrik behov for en bedre organisation i folkemindeforskningen, fordi hans egne interesser blev mere og mere vidtspændende. Følgen blev, at han i 1904 kastede sig ud i et organisationsarbejde, som blev bestemmende for fagets form langt ud over hans egen tid.

Sammen med filologen Marius Kristensen grundlagde han i 1904 tidsskriftet *Danske Studier*, som i resten af hans levetid var forum for en livlig folkloristisk diskussion, ofte med skarpe debatter. Næsten alle hans mindre arbejder fra efter 1904 udkom i dette tidsskrift.

Samme år lagde han sammen med Feilberg og overbibliotekaren ved Det kgl. Bibliotek H. O. Lange grunden til *Dansk Folkemindesamling*, der trådte i virksomhed det følgende år med ham selv som leder. Fra Det kgl. Bibliotek overtoges Grundtvigs samlinger, og efterhånden er næsten alle senere samlinger af folkeminder indgået her.

Også i 1904 stiftedes i København selskabet *Nordiske folkemindeforskere*⁴⁴. Det afløstes dog i 1907 af det internationale folkloristforbund *F. F.*, der ligeledes kom til verden i København, med Olrik og Krohn som de drivende kræfter. Samme år talte Olrik i Den filologiske Klub i Oslo for oprettelsen af en norsk folkemindesamling⁴⁵. Her skildrede han de nationale folkemindesamlingers opgave: »de skal rumme det støtte arbejde med at ordne og granske de nedskrevne folkeminder; de skal tillige have aaben port til al virksomheden paa de hjemlige tomter, og samtidig være støttepunkter for folkeslagenes videnskabelige samvirken.« På selve mødet testamenterede Moe sine samlinger til den norske stat, og året efter hans død, i 1914, kunne *Norsk Folkemindesamling* træde i funktion. Ideen om et nationalt folkloristisk arkiv, som Olrik sandsynligvis har modtaget fra Finland, fik han således omplantet til Norge; i Sverige arbejdede han for noget tilsvarende, men her kom udviklingen til at gå andre veje.

Det følgende år, 1908, tog Olrik arven op efter »Dansk samfund til indsamling af folkeminder«, der var blevet opløst i 1889, gennem stiftelsen af foreningen *Danmarks Folkeminder*, hvis formand han blev⁴⁶. Gennem denne forening lykkedes det at puste nyt liv i indsamlingsarbejdet, og samme år påbegyndtes udsendelsen af en serie skrifter, hvis første nummer *Fra Dansk Folkemindesamling. Meddelelser og spørgsmål* væsentligt skyldes Olrik. Det var hensigten, at medlemmerne gennem indsamling skulle bidrage til folkemindesamlingens vækst, og til gengæld modtage skrifter baseret på dennes materiale. Planen holdt dog ikke i det lange løb, indsamlingsarbejdet stilnede af i Ollriks sidste år, vel bl.a. fordi han ikke evnede at holde medlem-

merne til ilden. Med tiden blev foreningen, ligesom i øvrigt »F.F.«, til et rent udgiverselskab.

Olriks planer rakte videre. Han ivrede for oprettelsen af et nationalt folkemindearkiv og en indsamlingsforening i hvert land, og kronen på det hele skulle den internationale »F. F.« være. Her skulle forskere fra alle lande kunne udveksle oplysninger. Som eksempel på hvad han ville, gav Olrik en beskrivelse af Dansk Folkemindesamling, der blev udsendt som nr. 1 i serien *FF Communications*. Tilsvarende beskrivelser fra andre lande skulle have fulgt, men kom aldrig.

Umiddelbart efter foreningen »Danmarks Folkeminder«s oprettelse nedsatte den på forslag af Olrik et *Udvalg for Folkemaal*, som trådte i virksomhed i 1909. Det udvikledes med årene til et institut for dialektforskning tilknyttet Københavns Universitet. Samme vej gik et ministerielt *Udvalg for Stednavne*, som blev nedsat i 1910, ligeledes i høj grad på Olriks initiativ⁴⁷. Navneforskningen havde i øvrigt haft hans interesse i mange år; adskillige af hans afhandlinger indeholder navneanalyser, og i 1890'erne havde han sammen med Johs. Steenstrup og teologen Fr. Nielsen taget del i et ministerielt kommissionsarbejde, som var resulteret i betænkningen *Dansk Navneskik* (1899).

Hans sidste organisationsarbejde blev *Festskrift til H. F. Feilberg* (1911), der fremtræder som en fælles årgang af *Danske Studier*, *Svenska Landsmålen* og det norske *Maal og Minne* og på 800 sider bringer 54 nordiske forskeres hyldest til forskningens 80-årige nestor.

Kort efter ramtes Olrik imidlertid af to hårde slag, idet hans hustru, Sofie f. Hasselquist, døde i 1911, og Moltke Moe i 1913. Han trak sig tilbage fra det meste af sin udadvendte virksomhed og flyttede til et landsted nord for København, hvor han døde i begyndelsen af 1917.

Nekrologer og forskellige personlige erindringer tegner et entydigt billede af mennesket Axel Olrik. Han var den samme over for alle. Han beskrives som energisk og bestemt, brændende optaget af sit virke og ilter når han mødte modstand. Menneskelig varme og humor hører med i billedet, men også selvrådighed og utilbøjelighed til at lytte til andre, særligt i hans sidste år. En grundtvigsk kristendom, en begejstring for højskole og oplysning (han underviste selv i nogle år arbejdere på aftenskole), en udviklet sans for poesi og bildende kunst mødtes i den stærke nationalt-historiske følelse, som gennemtrængte hans videnskabelige og praktiske indsats. Som forelæser og taler skal

han have været lidet bevendt, men sproget i hans skriftlige arbejder er udsøgt, enkelt og klart. Han kunne skrive med indføling om den historiske baggrund for N. F. S. Grundtvigs digt om og Joachim Skovgaards maleri af Kristi nedstigning til dødsriget¹⁸, og han kunne med bidsk elegance affærdige lærde modstandere som Johs. Steenstrup, Ernst von der Recke og Hilding Celander.

Hans alsidighed, fremsynethed og kolossale arbejdsevne er nok de træk, der falder eftertiden stærkest i øjnene (nærværende fremstilling har således kun berørt ca. $\frac{1}{6}$ af titlerne i hans bibliografi!); for hans samtidige, og især udlændinge, var det mest fremtrædende snarere hans stærke patriotisme, som f.eks. udtrykt af englænderen T. F. Crane i citatet foran denne biografi. Tyskeren Andreas Heusler beskriver dette træk i Olriks karakter med venlig ironi i sin nekrolog¹⁹: »Nordboerne, die Nordländer, Skandinavien, waren für Olrik die auserwählte Volksfamilie . . . Zuerst kamen die Nordboer und dann in grossem, grossem Abstand, unter sich nicht sonderlich distanziert, die übrigen, Tscheremissen, Deutsche pp. Bewundern muss man, wie der Verstand bei Olrik diesen Gefühlstrieb an der Kette hielt.«

Man har kaldt Olriks »tvedeling« af Saxo subjektiv, inspireret som den er af poetisk og psykologisk betonedede synspunkter²⁰. Selv var han af den opfattelse, at han havde fundet objektive kriterier f.eks. i de nordiske nationers forskellige åndspræg, som gav sig udslag i kilderne. På tilsvarende vis søgte han – under indflydelse af Moe, som han selv siger – efterhånden mere og mere bevidst efter udslag af poetiske og traditionshistoriske lovmæssigheder, således som han malende har skildret det i indledningen til *Danmarks heltedigtning* I: »Er disse ældste kilder få i tal, des væsenligere er gærne det, de indeholder; og forskeren spænder hver ævne for at granske det ud. Han lytter og banker som en håndværker, der skal prøve sit værk; tager sprogforskningen i brug ved hvert navn, historien og kulturen ved hvert livstræk; skelner det faste sagnstof fra det spæde og spirende eller fra det ældede og frønnede, og lever sig ind i tidens mindesmærker, til han fatter hver halvkvæden tanke.«

En forsker af denne støbning når længere end de fleste på dunkle stier; men han løber des større risiko for at fare vild. Overfortolkning af kilderne er den bebrejdelse, nutiden snarest vil rette mod Olrik; og dog er han langt forsigtigere og metodisk pålideligere end de fleste af sine forgængere.

NOTER

- (1) I Axel Olrik: *Nogle grundsætninger for sagnforskning* (1921; Danmarks Folkeminder nr. 23) har udgiveren, Hans Ellekilde, givet en biografi af O. s. 1-31, en bibliografi s. 178-98 og en fortegnelse over litteratur om O. s. 198-99. Hertil kan nu føjes: Vilhelm Andersen i *Folk og Mennesker* 1919, 223-31; Wilh. Ranisch i den tyske udgave af O.s *Ragnarök* (1922) III-XIV; Ingeborg Olrik i *Danske Studier* 1924, 49-63; Holger Begtrup i *Axel Olricks Breve til Holger Begtrup* (1924), indledning og noter; H. Grüner Nielsen i *Dansk biografisk Haandleksikon* III (1926) 26-27 og i *Dansk biografisk Leksikon* 17 (1939) 396-403; Hans Ellekilde i *Thyras Vold* febr. 1942, 41-47; Inger M. Boberg i *Folkemindeforskningens historie i Mellem- og Nordeuropa* (1953; Danmarks Folkeminder nr. 60) 187-93. - (2) *Danske Studier* 1907, 188. - (3) Ved *sagn* (i dette ords videste betydning) forstår Olrik noget andet end nutidens folkløster, nemlig »en meddelelse, der fremstiller noget som en sket begivenhed, og som går fra mund til mund, uden at meddelelserne kan kontrollere dens udspring eller dens tidligere hjemmelmænd« (*Nogle grundsætninger for sagnforskning*, 33). Med denne sprogbrug følger O. Svend Grundtvig, der f.eks. kan karakterisere en vises episke indhold som *sagn*. O.s »sagnforskning« omfatter således ikke blot, hvad der i nutidig tysk-skandinavisk sprogbrug kaldes *sagn*, men tillige fortællende viser og kvad, myter, eventyr m.v. - (4) *Axel Olricks Breve til Holger Begtrup*, 17. - (5) *Danske Studier* 1906, 178-79, i en afhandling om Riboldvisen, der formede sig som et metodisk opgør med Ernst von der Reckes *Nogle Folkeviseredaktioner* (1906), jfr. nedenfor. - (6) I sin tiltrædelsesforelæsning *Suomalaisesta kansanrunouden tutkimuksen metodista* (Om den finske folkemindeforsknings metode), trykt i *Valvoja* (1909) 103-12 og på tysk i *Finnisch-ugrische Forschungen* 10 (1910) 33-43, citerer Kaarle Krohn Olrik for udtalelsen »Selv uden den finske forskning ville den [dvs. den geografisk-historiske metode] være blevet det vigtigste redskab i forskerens hånd.« - Tilsyneladende findes denne udtalelse ikke i Olricks skrifter. Den kan også meget vel bero på mundtlig meddelelse, da Olrik og Krohn netop i de år havde nært samarbejde. - I et forsvar for metoden mod Fr. von der Leyen (trykt i *Nogle grundsætninger for sagnforskning*, 142) og flere andre steder, hvor han diskuterer den (*Danmarks heltedigtning* I, 342; *Nordens Trylleviser*, 83; *Riboldvisen*, 178-79), gør Olrik det klart at han har lært den hos Grundtvig. - (7) Om samfundets historie se Hans Ellekilde: *Foreningen Danmarks Folkeminder igennem 25 Aar* (1933; Danmarks Folkeminder nr. 40) 5-8. - (8) Et eventyr, som Tang Kristensen og Olrik optegnede samtidigt, er trykt i *Folkeminder* 14 (1969) 1-8; de to tekster er dér opstillet synoptisk. - (9) *Danske Studier* 1915, 3. - (10) Begge afhandlinger findes i *Dansk Folkemindesamling* (1917/18) 1-2. - (11) Vigtigst er *Danske oldkvad i Saks historie gengivne af A. Olrik* (1898); de her udgivne rekonstruktioner er samtidig en væsentlig del af grundlaget for *Danmarks heltedigtning*. - (12) *Sproglige og historiske afhandlinger viede Sophus Bugges minde* (1908) 268-77. - (13) *Danmarks heltedigtning*. En oldtidsstudie. Første del: Rolf Krake og den ældre Skjoldungrække (1903). - (14) Svend Grundtvig: *Udsigt over den nordiske oldtids heroiske digtning* (1867). - (15) *Dania* 8 (1901) 139-73. - (16) H. F. Feilberg: »Hvorledes opstår sagn i

vore dage?» *Dania* 2 (1892–94) 81–125, især 120–21. – (17) *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1902, 157–291. – (18) *Danske Studier* 1905, 39–57. – (19) *Danske Studier* 1908, 193–207, og 1909, 69–84 (2. del også udgivet selvstændigt som Danmarks Folkeminder nr. 3). – (20) Resumeret af Ellekilde i *Nogle grundsætninger for sagnforskning* s. 21.

(21) *Nordisches Geistesleben in heidnischer und frühchristlicher Zeit* (Heidelberg 1908), *Viking Civilization* (New York 1930). – (22) *Dansk biografisk Leksikon* 17, 396–403. – (23) *Opuscula philologica*, philologiske Arbejder udg. af det philologisk-historiske Samfund (1886 – udkommet 1887) 74–84, 265–66. – (24) »Folkeviser fra Sønderjylland«, *Sønderjydske Aarbøger* 1889, 58–84, og »Om Sønderjyllands folkeviser« sst. 246–96. – (25) Se især s. 14 og 179, samt Hellig-Olav-visen 44ff (denne var allerede af Grundtvig bestemt som norsk). – (26) *Danske Studier* 1906, 178–80. – (27) *Sst.* 1907, 167–72. En mere omfattende kritik af Olriks teorier gav von der Recke siden i *Danmarks Fornviser* (1927–29). – (28) *Nordens Trylleviser* 115–27. – (29) *Naturen og Mennesket* 1894, 24–39; V. Holsts indsigelse og Olriks svar sst. 1895, 187–204. – (30) *Danske Studier* 1904, 1–34, 224.

(31) Dette er i øvrigt netop grundtanken i Albert Wesselskis store *Versuch einer Theorie des Märchens* (1931). – (32) *Danske Studier* 1907, 221–26. – (33) DFS 1917/133. – (34) Aarne har givet en vurdering af Grundtvigs katalog i FFC 64, s. 10. – (35) Teksten har 1905. Dette har Ellekilde i *Nogle grundsætninger for sagnforskning*, s. 148, rettet til 1906. – (36) *Edda* 1914, 234–35. – (37) *Danske Studier* 1915, 35–37. – (38) Se f.eks. bd. II s. 107, 115. – (39) Det er et citat fra Svend Grundtvigs indledning til *Danmarks gamle Folkeviser* II (1854–56) s. VI; jfr. *Danske Studier* 1971, s. 105. – (40) *Danske Studier* 1907, 193–201.

(41) I udvidet form trykt som »Epische gesetze der volksdichtung«, *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Litteratur* 51 (1909) 1–12, oversat til engelsk i Alan Dundes (red.): *The Study of Folklore* (1965) 129–41. Dansk bearbejdelse i *Danske Studier* 1908, 69–89, og resumé i *Nordisk tidsskrift* 1908, 547–54. En tidligere, mere ufærdig form af tesen om de episke love findes i *Nogle grundsætninger for sagnforskning* kap. III (s. 66–82). – (42) A. Aarne: *Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung* (FFC 13, 1913), og K. Krohn: *Die folkloristische Arbeitsmethode* (Oslo 1926). – (43) Se Iørn Piø: *Folkeminder og traditionsforskning* (1966) 16–17. – (44) Se *Danske Studier* 1906, 223–24. – (45) Hans opfordring blev trykt i *Samtiden* 1907, 476–81. – (46) Se Hans Ellekilde: *Foreningen Danmarks Folkeminder igennem 25 Aar* (1933; Danmarks Folkeminder nr. 40) 5–30. – (47) Se Gunnar Knudsen: *Stednavneudvalget gennem 25 Aar* (1935) 9–12. – (48) *Illustreret Tidende* 8.7.1894. – (49) *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* 136 (1917) 11. – (50) Inger M. Boberg: *Folkemindedeforskningens historie i Mellem- og Nordeuropa* (1953; Danmarks Folkeminder nr. 60) 189.

Bengt Holbeks afhandling om Axel Olrik er også publiceret på engelsk i *Biographica* (Festskrift til Jouko Hautala) = Arv 1969/70 Uppsala 1971.

(Red.)

Mindre bidrag

EN ORIENTERING OM »ÍSLENZK FORNKVÆÐI«

Íslenzk fornkvæði. Íslandske folkeviser. Udg. af Jón Helgason. IV, Kbh. 1963, LXIV+270 s. V, 1965, LXII+224 s. VI, 1968, LVIII +226 s. VII, 1971, LXIV+220 s. Editiones Arnarnagnænaæ, Series B vol. 13–16. 46, 44, 52 og 60 kr.

Et tiår er forløbet, siden professor Jón Helgason på én gang lagde tre bind af sin længe ventede islandske balladeudgave på bordet. Seks gamle vigtige håndskrifter var udnyttet i disse bind, deraf de fire, som hører sammen i et stamtræ, hvis tre andre medlemmer er forsvundet; det ældste bliver Gissur Sveinssons fornkvæði-håndskrift fra 1665, som har givet genren navn, og som Jón Helgason havde udgivet i facsimile i 1960. Alle de seks håndskrifter var bekendt for Svend Grundtvig og Jón Sigurðsson, da de udgav den gamle, forlængst ekstremt sjældne Íslenzk fornkvæði, 1854–85, sidste hæfte afsluttet ved Pálmi Pálsson ved nr.66. Udover disse numre forelå visse kvæder trykt i DgF eller i Fornir dansar ved Ólafur Briem, 1946. Alligevel kunne de tre nævnte bind byde på enkelte ukendte numre. De blev kort anmeldt i DSt 1963 84, facsimileudgaven af Kvæðabók séra Gissurar Sveinssonar præsenteredes lidt udførligere DSt 1961 119–22.

I årene siden 1962 har Jón Helgason med jævne mellemrum udsendt et bind viser, og nu mangler kun ét bind, som foruden nogle gamle omdigtninger skal rumme de registranter, der låser op for den foreliggende textmængde, der ved at være ordnet efter kilder vanskeligt uden hjælp kan bruges til overblik over en visetypes udbredelse. Dermed vil et gammelt ønske både i den islandsk-filologiske og i den litterært-folkloristiske verden være definitivt afhjulpet; thi det er en selvfølge, at udgaven opfylder alle krav, der kan stilles til en udgave fra det Arnarnagnæanske Institut og tilmed besørget af dets afgående leder selv. Jón Helgason omtaler naturligt nok den gamle udgave som ÍF¹, men jeg håber, at den nye fremfor ÍF² må komme til at bære forkortelsen IFH.

Bind IV indeholder bl.a. – ligesom flere af de andre bind – oversættelser af danske viser i Vedels udgave. Oversætteren er den især for sin selvbiografi bekendte Jón Ólafsson Indíafari, og da han vendte tilbage til Island 1626, kunne disse arbejder være tidlige i forhold til de islandske viser; men i anledning af en forkert gl. oplysning bemærker udgiveren, at intet tyder på oversættelser af danske viser til islandsk før 1650. Jón Indíafari's oversættelser er iøvrigt længere end Vedels originaler, idet han inddrager stof fra prosainledningerne eller broderer egne betragtninger ind i forløbet; men som bekendt skal man være opmærksom på hvad der voxer i sprækkerne mellem original og oversættelse, så disse og de mange i bd.1–3 meddelte Vedel-texter må være af betydning for den ventede drøftelse af genrens historie.

Indiafarerens navn knyttes også til et håndskrift af helt anden art, nemlig det store Rask 98, *Melodia*, der trods undertitlen: Nogle udenlandske toner med islandsk skjaldskab, blev udnævnt til islandske musikmindesmærker i Bjarni Þorsteinssons store melodiudgave fra 1906-9; Helgason placerer håndskriftet som et isoleret og rent ud sagt dødfødt forsøg på at indplante en kontinental musikskat på islandsk, og han argumenterer for at knytte Jón Indíafari's navn til oversættelserne. Når håndskriftet overhovedet vedkommer IFH, skyldes det et par balladevers, der må stamme fra mundtlig tradition; de hører til DgF 46 og 117.

Efter nogle viser fra NkS 331,8° (hvad IF¹ kaldte Kgl.okt., 1) følger materiale især fra AM 151, 153 og 155,8°. De består af mange løse hæfter og blade, og disse har ikke altid været lagt præcis på den plads, hvorfra forskerne tog dem. Det er ærlig talt et slemt roderi at læse om, men Jón Helgason har med enorm tålmodighed bragt orden i kaos og i den store indledende kildebeskrivelse givet sammenlignende registre over gamle og nye betegnelser.

Bind V har tekster fra 18. og 19. årh., deriblandt nogle fragmenter (ligesom bind IV indledes med de gamle brokker om Lopt og Sæmund og de blytunge sorger og den slags); og der slutes med citater af præsteindberetninger 1839ff med omtale og enkelte stumper af viser, som helhed dog en lidet givende kildegruppe. Blandt de vigtigere håndskrifter er Bodleian Library Ms.Bor.130 [20771] (fra 18. årh.), som Finn Magnusen erhvervede 1828 og solgte 1830; det har i beskedent omfang været direkte eller indirekte kendt af Grundtvig og allerede af Nycrup, men udgives her for første gang. Flere andre håndskrifter i bd.V har Grundtvig og Sigurðsson kendt og afskrevet eller kollationeret, og i et tilfælde er Grundtvigs afskrift bevaret, men originalen brændt; det er viseoptegnelser af Jón Stefánsson, død 1818. En gammel gruppe udgøres af seks skæmteviser, der findes i flere håndskrifter, hvoraf et er fra 17. årh.

Tre oversatte viser kræver en særlig omstændelig edition, idet de findes i et større antal håndskrifter, hvoraf nogle iøvrigt er IFH uvedkommende. Den første burde rent ud sagt også være DgF uvedkommende, men er det ikke – det er nemlig DgF 258 *Skøn Anna*, en oversættelse uden omkvæd og således uden et grundlæggende balladekriterium; men de flyveblade, som allerede Syv kendte, affødte en folkelig overlevering, der i DgF har kunnet registreres helt ned i signaturen *Fooo*, og man kan da ikke undre sig over, at den udmærkede historie også har slået an på Island, hvor opskrifterne udviser to grupper. Et andet dansk flyveblad har grundlagt en islandsk tradition for KönigsKinder-visen (ikke i DgF, men se om begge viser tillæg IFH VII 213-15), og Vedel selv er kilde for DgF 60 *Valravnen*, af hvis islandske former allerede Berggreen har trykt en.

Iøvrigt rummer bind V og også andre bind hist og her viser eller visefragmenter, der ikke dækkes af udgavens nummerering og altså ikke af udgiveren har kunnet drages ind under balladegenren, men som dog er folkelige viser, det har været rimeligt at medtage. Der må have været visse grænseproblemer her som overalt.

Bind VI fører os til 19. århundredes midte, idet de ældste dele er fra Gunnlaugur Jónssons samling af digte, grundlagt 1840. IF¹ bringer herfra en fuld tekst (13B) og bidrag til apparatet i 39D. Også opskrifter af Gísli Konráðsson 1847ff er anvendt under signaturerne Arch.B., Arch.G, se også 60M og 61F.

Betegnelsen Arch. henviser til Oldskriftselskabets arkiv; men efter 1845 voxede dette i særlig grad, idet Georg Stephens foreslog en bred, systematisk folke-mindeindsamling på Island. Det er den, der giver sig udtryk i Antiquarisk tids-skrifts hyppige meddelelser om islandske ballader, og som sagt i IF's signaturer Arch.A-L; opskrifterne fulgte ikke med arkivets andre indsamlinger til den Arnamagnæanske samling, men var udlånt til Grundtvig og gik med dennes samlinger via Kgl. Bibliotek til Dansk Folkemindesamling.

En fyldig behandling i indledningen til VI får nogle opskrifter fra Østlandet. Blandt de navne, der har æren af dette materiales tilblivelse og bevaring, er Jón Jónssons. Denne mand har hidtil knap nok været kendt af navn. Og Jón Helgason har trods sin ægte islandske, dybe indsigt i personforhold og genealogi heller ikke hele æren af at der pludselig tegner sig en fattig bogelskende bondes profil, men har støttet sig til andre islandske sagkyndige. Jón Jónsson, der levede 1831-73, har efterladt sig breve og en dagbog, og omend hans store samlemanuskript med digte synes tabt, er afskrifter ved ham selv eller andre nået frem til mindre afsides boende kendere, først og fremmest eventyr- og sagnudgiveren Jón Árnason, hvis samlinger købtes af Jón Sigurðsson. I samme østlandske milieu virkede Sigmundur Matthíasson Long (1841-1924).

Bind VII er endelig domineret af Jón Árnasons medarbejdere, der samlede til ham fra 1845, samme år som Oldskriftselskabet fik sin idé, men året før denne meddeltes den islandske befolkning. Også indledningerne om disse samlinger rummer imponerende punktundersøgelser af personalhistorisk art, se således s. XXI-XXIII, hvormed udg. snarere imødekommer de nutidige studier over milieu- og familierepertoirer end de klassiske typologiske visestudier. Endelig følger en mængde spredte optegnelser, hvoriblandt man lægger mærke til nogle af Berggreens og til nogle indsamlet blandt emigranter i Canada. Enkelte har været trykt allerede i IF¹, således 60K.

Den gamle udgave standsede altså mere eller mindre tilfældigt ved nr.66, hvis sidste hæfte nærmest skulle indeholde hvad Grundtvig havde forberedt til tryk. Med IFH er løbenumrene bragt op til 110; af de nye hører dog kun ét til en udbredt vise, mens andre er givet til unikke fragmenter, der nok har haft balladekarakter, men ikke muliggjort navngivning. Også af de veletablerede numres opskrifter er mange fragmenter, kendte fra lister over førstestrofer eller første-linier eller fra indberetninger etc. Mens der altså er trykt 110 løbenumre i 475 opskrifter, haves kun 104 viser og 375 opskrifter i fuld form. Disse opskrifter repræsenterer mange flere afskrifter, for at blive i DgF's terminologi: Den gamle bestand har som vi ved gennemgående fire tekster til hver opskrift, ovenfor er nævnt forskellige (dog danske) viser med mange varianter, og flere eksempler kunne nævnes.

Ser vi efter tyndt bevidnede viser, byder både de gamle og de yngre håndskrifter mange eksempler herpå, således trykker IFH hele 21 viser efter nr.66 med kun én text (fragmenter fraregnet). Og både blandt de fra IF¹ kendte og fra de omtalte 21 kan der hentes sjældenheder med mange skandinaviske slægtninge og sjældenheder af decideret islandsk udbredelse og formentlig proveniens.

Ser vi omvendt på de mest udbredte fornkvæder, så tilhører de allesammen visetyper, som er kendt, oftest velkendt, fra Danmark og andre lande, under-

tiden fra det meste af Europa. Med forbehold for optællingens nøjagtighed skal de vigtigste anføres:

31 opskrifter (+ nul fragmenter) har 39 Draumkvæði ~ DgF 239 Møcens Morgendrømme.

22 opskr. (+ 6 fragm.) har 1 Ólafskvæði ~ DgF 47 Elveskud.

18 (+ 2) har 34 Ólöfar kvæði ~ DgF 304 De hurtige svar og DgF 294 Karl Hittebarn.

17 (+ 2) har 68 Kvæði af Þorkeli og Margrétu ~ DgF 277 Brud i vånde; dette er den eneste vise i denne korte liste, som ikke var med i den gamle udgave.

16 (+ 10) har 60 Ásu kvæði ~ DgF 183 Kvindemorderen.

12 (+ 3) har 15 Vallara kvæði ~ DgF 338 Hr. Truelses døtre.

11 (+ 1) har 38 Tafkvæði ~ DgF 238 Tærningsspillet.

9 (+ 6) har 61 Ásu dans ~ DgF 269 Liden Gjertrud og Hr. Børge, som findes i to meget afvigende danske former.

Nr. 1, 60, 68 og ganske særlig nr. 39 har specielt 19. årh.s tradition at takke for deres plads i denne oversigt. Vidnesbyrd fra dette århundrede, herunder 1960-ernes indsamlinger med båndoptager, har udgaven ikke taget hensyn til.

Islændingene har nu ved professor Helgasons arbejde – hvis omfang og grundighed knap har kunnet antydes her – indhentet danske og færinger, hvis nationale balladeudgaver for nylig er bragt til afslutning, mens svenskere og nordmænd endnu samler sig sammen til at begynde. Og det skal såmænd nok passe, at registerapparatet til IFH bliver færdigt før de tilsvarende til DgF og CCF. Det færøske corpus vil da stå tilbage med hverken registre, håndskriftbeskrivelser eller visetypologi, mens det danske dog har de traditionelle indledninger om hver type, hvilket også bliver ordningssynspunktet i Norge og Sverige. Filologen Jón Helgason har hidtil ikke givet direkte bidrag hertil, undtagen hvor han har måttet sammenbringe mange versioner i én text plus apparat. Vi afventer hans registre. Men hvad så?

Selvom balladen ikke er en indfødt eller central genre på Island, har vi i 100 år vidst, at, som Saxo bemærker i anden forbindelse, thule-boernes flid ikke bør forbigås i tavshed. Nu har vi foran os alt hvad der er, alt som det er. For dette en respektfuld tak til udgiveren, der har gjort sit. Kun ganske enkelte forskere har tegnet sig for en national balladeudgave på en overskuelig tid, og ingen har gennemarbejdet de kildehistoriske forhold i tilknytning til kildefremlæggelsen og aldrig i tilnærmelsesvis samme dybde. Så har de måske gjort noget andet, som også var godt. Men hvem gør det for fornkvæderne?

Jeg har altid sluttet mig til dem, der i balladen fremfor alt så et gesamtkunstwerk af text, melodi og muligvis dans; og jeg har en selvfølgelig respekt for hvad nutidige feltarbejere og sociologisk orienterede miljøforskere har at bringe. Men her er nu en balladetradition, der tilsyneladende er startet og i det væsentlige fortsat litterært. Udgaven giver minimale oplysninger om sang og mundtlig overlevering. Dens milieu er det altid læsende islandske folks milieu. Lad os så tage den hvor den findes, og sætte ind overfor den med type-, gruppe- og genreforskningens redskaber, hvadenten man nu synes, at de er sløvede eller skærpede af al den ny erkendelse. Genrens historie på Island må nu kunne

skrives, ihvertfald for tiden efter nedskrivningens begyndelse for godt 300 år siden. Jón Samsonarson har gjort en del i sin bredt indledte udgave (anmeldt DSt 1967, 126–129), og andre arbejder skal være på vej. Siden må man så prøve at extrapolere sig ind i mørket, tilbage til Lopt og Sæmund og de blytunge sorger, og til de ældste lån fra anden nordisk balladetradition.

Erik Dal.

VALD. VEDEL OG KAREN BLIXEN

I sin bog *Karen Blixen debuterer* (Wilhelm Fink Verlag, München 1968) berører Aage Kabell (side 47) spørgsmålet om, hvornår man egentlig blev klar over, at pseudonymet Osceola, der i *Tilskueren* 1907 (side 609–35) offentliggjorde novellen »Eneboerne«, var identisk med forfatteren til *Seven Gothic Tales*, Isak Dinesen, alias Karen Blixen. Dr. Kabell mener, at navneskjulet vistnok først blev afdækket i 1945 i Cai M. Woels *Dansk Forfatterleksikon* (hvor Woel omtaler novellen side 36). Det kan tilføjes, at sagen var blevet røbet nogle år før, nemlig af professor Valdemar Vedel i en kronik i *Politiken* den 26.11.1939: »Oplevelser med »Tilskueren«.

Den pågældende kronik fremkom i anledning af, at det gamle ansete tidsskrift skulle gå ind, og Vedel, der var dets redaktør 1901–07, gav nu »en Række personligtprægede Træk af dets Historie, navnlig i ældre Tid«. Han skriver blandt andet: »Med *Undertegnedes* Redaktion gav en ny Række Medarbejdere den nye Tone an« og nævner af den skønne litteraturs folk: »Jakob Knudsen, Andersen Nexø, Johs. V. Jensen, Thit Jensen, H. Kidde, ogsaa den ganske unge »Osceola«, der 30 Aar senere blev den berømte Karen Blixen-Finecke – det var altsammen nye Ansigter«.

Det er ganske interessant at se, at Vald. Vedel, der – som også nævnt af dr. Kabell – i sin egenskab af *Tilskueren's* redaktør spillede en vis rolle ved Osceola's debut, har husket hendes navn gennem de mange år. Man tør nok tro, at navnet har været kendt blandt Vedels venner og fagfæller, og det er vel herfra, at oplysningen om sagens rette sammenhæng har bredt sig. »Eneboerne« er dog ikke nævnt i Ejnar Thomsens *Dansk Litteratur efter 1870* (1935) så lidt som i *Dansk Biografisk Leksikon* (1944, Poul Linneballe). Endnu i 1949 var Osceola ukendt for Hans Brix, hævder dr. Kabell. Der er for resten heller ikke i *Danske blandede Tidsskrifter 1855–1912* (redigeret af Svend Thomsen) oplyst noget om Osceola's identitet, men i 1929, da dette index udkom, var jo hverken Isak Dinesen eller Karen Blixen endnu noget navn.

Det ser således ud til, at Vald. Vedel er den første, der på tryk har fortalt, hvem »Eneboerne«s forfatter var, akkurat som han var den første, der hjalp den unge frøken Dinesen frem til litterær debut. Da hun igen i juni 1908 sendte ham nogle noveller, var han ikke længere *Tilskueren's* redaktør, og Osceola's næste novelle i dette blad (»Sandsynlige Historier. Familien de Cats«) fremkom først i januar 1909.

Otto Asmus Thomsen.

GOLDSCHMIDTS BREVROMAN

Nogle bemærkninger til værkets efterskrift

Heltens sociale engagement – eller som G udtrykker det: den praktiske menneskekærlighed – optræder som motiv i *Hjemløse*, *Breve fra Cholera-tiden* (*BrChol*) og *Ravnen* knyttet til en eller anden art pædagogisk virksomhed over for fabriksarbejdere. I *Arvingen* tager man afsked med helten, netop som han skal til at indfri sine etiske forpligtelser på gården derhjemme. Omtrent på samme sted i handlingsudviklingen slutter *BrChol*, men som en rigtig »roman« med bryllup. I en »Efterskrift af Udgiveren« lader denne os imidlertid få et indblik i personernes tilværelse 8 år efter det tidsrum inden for hvilket brevene angives at være skrevet. Efterskriften er tillige forfatterens forklaring af brevenes genesis. Ved at opfatte efterskriften som *ramme* føres man til at læse de 22 breve som Binnenerzählungen. Værket er en raffineret udnyttelse af ramme-fortællingens teknik, idet udgiverens forhold til brevmanuskriptmaterialet først afklares helt for læseren i bogens sidste linier – modsat det tilløb til forfattercamouflage, der indleder *Arvingen*.

Under en udflugt i en »smuk, men ikke meget bebygget Egn¹ af vort Fædreland« i efteråret 1861 træffer G tilfældigt de mennesker, hvis breve han senere skal komme til at udgive. Ernst Rosen præsenterer sig som en, hvis digte G i sin tid anmeldte i *NogS*. Han har lagt digtningen på hylden og bestyrer nu den fabrik, læseren allerede har hørt om i det sidste brev. Han indtager en særstilling på egnen; kroværten tager det som en selvfølge, at den fremmede skal bo på gården, som fabriksboligen kaldes. Her træffer G de to par, og alt er skildret som idealet af tarvelighed og lykke. Da G er forfatter, falder samtalen under måltidet (rugbrød, smør, ost, blødsødne æg, te og mjød!) naturligt på en dansk brevroman – en genre han ikke kan gå ind for. Derefter beretter de 5 værtsfolk (de 2 par + Mathiesen) om den rolle, brevene har spillet for deres skæbne, og G må ændre sit syn på genre. Han får tilladelse til at tage en afskrift efter at have hørt brevene oplæst (i anledning af den dobbelte bryllupsdag). Tilbage i København bearbejder han materialet, så personerne ikke kan genkendes. »Tre Aar hengik, rigtignok ikke med det Arbejde; men alligevel, det var ikke ganske let. Endelig sendte jeg i sidste Efteraar Manuskriptet over tilligemed et Exemplar af *Arvingen*, og i Januar fik jeg Brevene tilbage paategnede med en Damehaand: Maa trykkes.« [128].

Gs romantiske kredsen om temaet praktisk næstekærlighed forbundet med tarvelig levemåde rummer i sin primitivitetstrang et nostalgisk aspekt: den hjemløse, der finder hjem (til sin bestemmelse), menneskets tilbagevenden til den mytiske alder. Her i efterskriften er den tidligere poets drømmende tænksomhed blevet udviklet til harmoni og sundhed, til noget *barnligt*. Og Margrethe siger ordene »men vi har Mjød« med et så »deilig barnligt« tonefald, at G kunne ønske sig dem da capo. Man erindrer udtrykket i *Hvorledes man fortæller i Rom* III om stemningen blandt skandinaverne i Rom: »Selvskabeligheden er rede ligesom mellem Børn« [*Fortællinger og Skildringer* I, 155]. Samtidig med at Ernst Rosen er nået fra det reflekterede til det barnlige stadium, er han også nået fra litteraturen til livet: »Og se, Margrethe,

saa vidt har Du bragt mig, at det er mig, den afdankede Digter, der frembringer Poesi, men en Anden, der vil behandle og bearbejde den!» [128].

Der lægges ikke skjul på, at denne *Anden*, nemlig forfatteren, er betaget af det indtryk, han har fået af et jævnt og muntert, men formålsbestemt liv. Det er dog tydeligt, at betagelsen især skyldes den erotiske udstråling fra Margrethe. Det er kærlighedslykken og ikke det praktiske arbejde for folket, man i første række må have i tankerne, når G indfletter det Bagger-citat, han havde gjort til sit eget resignationens valgsprog:

»Nyde skal Du ei paa Jorden,

Du skal see fra Livets Bro —« [119]².

Da G nærmede sig huset, »skete Noget, som [han] først senere lagde Mærke til i Erindringen: Solnedgangsskærret blussede paa Himlen [...] og Huset, der hidtil havde været hvidt, blev rosenrødt og lilla.« [117f]. Da han kommer ind, drages hans opmærksomhed ganske og aldeles mod husfruen. »Der var Noget i den sjælelige Atmosfære derinde, i det Indtryk, hun gjorde, som svarede til, at Træer / og Buske udenfor havde faaet Skjær.« [118f]. Skildringen af Margrethe svarer nøje til fremstillingen af »Helga den Fagre« i *Photographierne og Mephistopheles* og til Astrid i *Arvingen*: idealkvinden er i Gs forfatterskab et tema med utallige, men uhyre små variationer.

Sandsynligvis har vi her i *BrChol* at gøre med et motiv, som kan føres tilbage til Gs indtryk af præstefruen i Tudal den 19. juli 1849, som han har gengivet det i det huldreeventyr, der står som den 4. af fjeldrejseskildringerne i *Nord og Syd, Ugeskrift* II 1849 105ff, og som man kan læse om det i hans utrykte dagbog fra norgesrejsen³. Meget tyder på, at G under udarbejdelsen af efterskriften til *BrChol* har haft »Paa Fjeldreisen« og rejse-dagbogen fra 1849 fremme. Man må erindre, at G i foråret 1865 endnu ikke havde foretaget de ekskursioner til det jyske, som resulterede i *Dagbog fra en Rejse paa Vestkysten af Vendsyssel og Thy* og *En Hedereise i Viborg-Eggen*. Derfor var det naturligt, at han støttede sig til sine egne tidligere indtryk som rejsende i øde egne. Under disse studier er så erindringsbilledet af præstefruen slået igennem de senere erotiske påvirkninger — eller måske er snarere en hel række indtryk samlet i det ene idealbillede. Følgende argumentationspunkter kan føres i marken til fordel for påstanden om motiv-identitet mellem den norske rejseskildring og den 15 år yngre efterskrift til *BrChol*:

- A. *Det fælles ydre perspektiv*. En vandringsmand kommer som fremmed til et hus i en øde egn og bliver betaget af en kvinde dér.
- B. *Personskildringen*. I begge tilfælde er fremstillingen centreret omkring husfruen, og begge steder er der tale om en *norsk*⁴ kvinde; i *BrChol* siges det, at den norske accent er »behagelig [...] indblandet i en Kvindestemme« [120]. Udsagnet om Margrethe samme sted: »at hun egenlig ikke var smuk« [119], svarer ganske nøje til, at det i dagbogen hedder om præstefruen, at »hun maaskee ikke egenlig er, hvad man kalder smuk« [*Hans Kyrre: M. Goldschmidt* II, 70].
- C. *Naturbilledet*. »Solnedgangsskærret« (variant af udtrykket »Solnedgangsskyer«), der i *BrChol* [38, 79 og 117] allerede har fået den specifikke

symbolværdi, som G angiver i *Livs Erindringer og Resultater*³: »et Rige, hvor vi i Fantasien flyttes hen, ikke med Glemsel af os selv, men med forhøjet Tilværelse« [I, 205], svarer til den stærkt følelses- og symboladede formulering i fjeldrejseskildringen: »Ingensteds gylder Solen som i Skara.« *Nord og Syd, Ugeskrift* [II 1849, 119].

- D. *Besjæling*. I *BrChol* fremhæves Margrethes personlighed som den atmosfæreskabende kvalitet i selskabet. »Der var Noget i den sjælelige Atmosfære derinde, i det Indtryk, hun gjorde, som svarede til, at Træer/og Buske udenfor havde faaet Skjær.« [118f]. Denne parallel (jfr. »som svarede til«) mellem det sjælelige indenfor og naturen udenfor er en art besjæling: *hendes* udstråling skaber natursymbolet (det bemærkes i denne forbindelse, at solnedgangsskæret først erkendes i erindringen, altså efter mødet med Margrethe). I Tudal præstegård smittede den stemning, fruén skabte hos G, af på omgivelserne. Og fra det øjeblik *hendes* stemme lød, spillede huldren udenfor; også *hendes* udstråling var symbolskabende.

BrChol er af litteraturhistorikere gennem tiden blevet sat i forbindelse med de »Ingeborg-breve«, en ukendt beundrerinde sendte G – første gang lige efter udgivelsen af *Arvingen*. Se fx. *Kyrre* II, 112ff, hvor dog også Gs romerske muse fra foråret 1863 hævdes at have haft betydning som inspiration. Af et brev fra G til Dietrichson 2. november 1863⁶ fremgår det, at *BrChol* allerede da – mere end et år før det første Ingeborg-brev – har været næsten fuldført, og at G havde tænkt sig at anbringe det i den romerske ramme, helt nøjagtigt i *Fortællinger og Skildringer*, 2. bind 2. hæfte. Ingeborg-brevene kan således ikke være den primære kilde til *BrChol*, men det er sandsynligt, at de ændringer i værket, den endelige version viser i forhold til referatet i brevet til Dietrichson, er mere eller mindre fremkaldt af Ingeborgs første brev. Dette blev muligt, fordi værket uvist af hvilken grund blev forsinket et års tid og udgivet selvstændigt.

Sammenholdt med forsøget på at påvise et motiventitetsforhold mellem den tidlige norske rejseskildring og *BrChol* viser sidstnævnte værks genesis, at man må være uhyre varsom med at slutte fra litteraturen til livet hos G, ikke mindst når det drejer sig om hans ideale kvindeportrætter. Man kan i en lang række af disse tegninger næsten tale om standardisering. Vi må konkludere, at hele rækken af damebekendskaber – uden at drive rovdrift på biografien kunne man nævne adskillige – kan have haft betydning for Gs portræt af Margrethe i *BrChol*.

Noter

- (1) Iflg. *BrChol*, 104 ligger fabrikken i Jylland, og gensynet foregår altså ikke som Brøndsted [MG, 192] angiver, i Nordsjælland. Det er formodentlig udflugten til Odsherred i *BrChol*, der har forledt til denne fejlhuskning. – (2) 2. og 4. linie af 2. strofe i Carl Baggers »Nornen ved Sværmerens Vugge«. *Drømmens* ændret til *Livets*. I *Livs Erindringer og Resultater* I, 208 citerer G 3. og 4. linie af samme strofe med samme ændring, som vel skyldes en fejlhuskning. – (3) Se herom *Kyrre* II, 68ff, hvor også Vilhelm Andersens

(*Edda* I, 1914) kronologisk fejlagtige udredning af det erotiske motivs udvikling i Gs produktion i 1860erne refereres. *BrChol* har endnu ikke i nogen foreliggende litteraturhistorisk fremstilling opnået en tilfredsstillende indplacering i denne udvikling. – (4) Brøndsteds antydning (*Goldschmidts fortællekunst*, 319) af en mulig årsag til damens norske nationalitet (»måske under indtryk af, at hun placerer hans ånd »på fjeldet««, nemlig i digtet i 8. brev) er næppe holdbar i sig selv. Væsentligere for denne sammenhæng har givetvis forbindelsen tilbage til fjeldrejsen i 1849 været. – (5) Dette værk citeres efter Borups udgave fra 1965; alle øvrige værker efter originaludgave. – (6) Dette brev, som findes på Universitetsbiblioteket i Oslo (optrykt som nr. 285 i Borups brevudgave), har Kyrre tilsyneladende ikke kendt. Desværre eksisterer der ikke tidlige udkast til *BrChol*, så man kunne studere overgangen fra det værk G, skitserede for Dietrichson i november 1863, til det, vi nu kender som *BrChol*.

Ejgil Søholm

Anmeldelser

John Geipel: The Viking Legacy. The Scandinavian Influence on the English Language. David and Charles. Newton Abbot 1971. 225 pp. £ 4.25.

The express aim of this book is to present a survey of the findings of Scandinavian scholars from the time of Worsaae to the present day on the subject of the Scandinavian influence on English and Gaelic. It is intended primarily for English-speaking readers but will be of interest to all students of the vikings in the British Isles. The author has read widely and the book contains a wealth of interesting material. After a brief discussion of the linguistic and historical background, there is a lively gallop through the various viking invasions of, and settlements in, the British Isles and an assessment of the degree and persistence of Scandinavian linguistic influence in the various parts of the country. This includes a particularly interesting account of Norn in Orkney and Shetland and a good treatment of loans from Scandinavian in more recent years. There is a brief but comprehensive account of the distribution of Scandinavian place-names in the British Isles, with sensible analyses of the significance of some of the most frequently recurring elements, and an account of Scandinavian personal names in Britain and the American Upper Middle West. Finally, there are two useful appendices of Scandinavian loan-words in modern literary English and British surnames of Scandinavian origin.

In spite of its very real good qualities, however, there are several reasons why the book cannot be wholeheartedly recommended. One of the less serious objections can be levelled at the style in which it is written. In Chapter One technical terminology rubs shoulders with mixed metaphors and the outline history of the Scandinavian invasions in Chapter Two is written in a style reminiscent of a synopsis of the plot of a wide-screen technicolour spectacular. Phrases such as "unbridled howl of terror" and "ugly swath of carnage and destruction" spring from every page. A rather more serious objection is the number of printers' errors which may confuse the lay reader. Glaring errors are: p. 20, l. 15, for "hēr" read "hær", p. 25 l. 3 from bottom, for "plural" read "singular", p. 59, l. 26, for "het" read "let", p. 116, l. 8 for "Leicesterhire" read "Leicestershire", p. 130, l. 9 from bottom, for "Købmangergade" read "Købmagergade", p. 146, l. 3 from bottom, for "or" read "of", p. 154, l. 30, for "Môr" read "Môn", p. 169, l. 5, for "Þórketill" read "Ásketill", p. 197, l. 9, for "countries" read "counties".

The lack of footnotes is very frustrating. The bibliography, which is fairly comprehensive but not exhaustive, does not always provide sufficient information to enable the interested but uninitiated reader to trace the source of a statement or opinion recorded in the text. There are a number of occasions

when the author owes it to his readers to refer them to works which contain views different from those he presents. The caption to the plate showing the golden horns from Gallehus, for example, reads, "The language of the runic inscription on the left-hand horn is a form of Gothic so archaic that it may be regarded as ancestral either to English, the Scandinavian languages, or both". This is incorrect. The author would seem to be following a German school of thought whose argument was based on the fact that *tawido* is not otherwise evidenced in Scandinavian. The inadequacy of this argument has been clearly demonstrated by Harry Andersen in "Guldhornsindskriften", *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1961, 89–121, particularly 115–16.

There are, unfortunately, numerous other occasions on which the information presented is doubtful, insufficient or incorrect. Some idea of the kind of error to be found will be gained from the following examples. On p. 19 it is stated that English palatalised the initial consonants *g* and *k* before front vowels. This is only correct where the front vowels are not derived from back vowels by *i*-mutation (cf. A. Campbell, *Old English Grammar* § 170). On p. 44 there is a map of counties which have wapentakes instead of, or as well as, hundreds. This map would have been more valuable if the areas of the wapentakes had been indicated. Such a map would have revealed that Sadberge in the south of Durham and Nassaborough in the north-eastern extremity of Northamptonshire are the only wapentakes in these two counties. On p. 52 it is stated that place-name evidence suggests that after the harrying of the North by William the Conqueror, much of the northern Danelaw was eventually repopulated by settlers of mixed Scandinavian/Irish parentage coming east through the Pennines from the old Norwegian colonies in Cumberland and Westmorland. The reader should have been told what the relevant place-name evidence is and what is meant by "much of the northern Danelaw". On p. 57 a parallel is drawn between the Scandinavian settlers in the Danelaw and the Scandinavian immigrants to Canada and the U.S.A. The willingness of the twentieth-century Scandinavians to abandon their native languages in favour of English can hardly be taken as evidence that the vikings would have been similarly inclined, even though the family relationship between English and Norse obviously played a role in the linguistic acclimatisation at both periods. Note that the Scandinavian immigrants in the U.S.A. are closely followed by their German cousins in their tendency to adopt English as their normal means of communication. In the account on p. 59 of the Aldborough inscription, "Ulf let aræran cyrice for hanvm and for Gvnwara savla", it is merely stated that *hanvm* is Scandinavian, the dative of the third person pronoun. Attention should also have been drawn to the fact that the correct Scandinavian construction in this context would require the reflexive pronoun *sér* or *sik*. It seems that the Englishman who composed the inscription may have been using the Scandinavian *hanvm* in preference to English *him* simply in order to distinguish the dative singular of the third person pronoun from the dative plural (cf. Dietrich Hofmann, *Nordisch-Englische Lehnbeziehungen Der Wikingerzeit*, Bibliotheca Arnamagnæana XIV, 1955, § 327). On p. 62 Mr Geipel implies that the fact that the word appearing in Old Icelandic as *lög* is found in Old English sources as *lagu* suggests that *u*-mutation was not particularly characteristic of the variety of

Norse carried to the Danelaw. This is not necessarily so, however. Even if the word had had the form *lǫg* at the time of its borrowing, it would almost certainly have been represented by the English as *lagu* (cf. Hofmann *op.cit.* § 209). On p. 65 it is claimed that the pronunciation of *goat* as *gait* in parts of Scotland and the English north country reflects Scandinavian influence. The map on page 22 shows an isophone of the southern limit of this pronunciation with the areas of densest Scandinavian settlement to the south of the boundary. The correct explanation for the northern pronunciation is that Old English *ā* was not rounded to *ō* in the northern dialect of Middle English but was fronted to *ǣ* and this *ǣ* was later raised to [ɛ:] (cf. H. Wyld, *Short History of English* § 157). On p. 66 one is astonished to read that the inflections of the present tense of the verb to be *thou art* and *they are* are of Norse origin. This is, of course, incorrect. The Anglian dialects of Old English had the forms second singular *arþ* and third plural *aron*, and the West Saxon dialect had a second singular *eart* (cf. Wright, *Old English Grammar* § 548) so there is no reason to postulate a Scandinavian origin for the forms found in Caxton's day. The map on p. 113, which is said to be based on the map in P. H. Sawyer, *The Age of the Vikings*, 1962, 157, is, as acknowledged by Sawyer, ultimately derived from the map drawn by the late A. H. Smith for *English Place-Name Elements*, English Place-Name Society Volumes XXV-XXVI, 1956. On p. 116 it is stated that Scandinavian *hlíð* has an Old English doublet *hlīþ*. The correct form of the English word is *hlīþ*. On p. 119 it is stated that place-names in *caster* or *caister* show Scandinavian influence. The form *cæster* is found beside *ceaster* in the non-West Saxon dialects of Old English so such names cannot be taken as evidence of Scandinavian influence (cf. A. Campbell, *Old English Grammar* §§186-87). On p. 122 Mr Geipel states that *Wetwang* is a hybrid place-name containing Scandinavian *vangr* "field". The etymology of this p.n. is not certain but it is not a hybrid name. Formally it could be an Old English (Anglian) **wǣt-wang* "wet field" but, as this is topographically inappropriate, it is more probably a Scandinavian **vætt-vangr* "scene of the crime". The treatment of the Scandinavian place-names in Western and Northern Scotland on pp. 140-42 would have been much improved by reference to W. F. H. Nicolaisen's paper "Norse settlement in the Northern and Western Isles. Some place-name evidence", *Scottish Historical Review* 1969, 6-17. The four maps accompanying this paper graphically illustrate the gradual extension of the area of Scandinavian settlement. On p. 169 Mr Geipel places the Scandinavian personal names in five categories. To put mono- and disyllabic names in category 1 and "names composed in characteristic Scandinavian fashion from two smaller elements" in category 2 betrays a complete lack of understanding of the nature of Scandinavian name-formation. The distinction should be between simplex names, e.g. *Hrafn*, *Sveinn*, and compound names, whether disyllabic or longer, e.g. *Hákon*, *Auðgrímr*. On p. 185 Modern English *dirt* is said to be a Scandinavian loan-word but that there was an Old English *drit* is indicated by its presence as a place-name element in Surrey and Worcestershire. On p. 186 a Scandinavian origin is postulated for *gang* but this word is common Germanic (cf. Old English *gang*). On p. 197 it is suggested that the Danish personal name *Azur* may lie behind modern surnames such as *Arthur*.

This is clearly impossible. Equally impossible is the derivation on p. 209 of the surname *Uncle* from *Ulfkell* or *Ulfketill*. If *Uncle* is derived from a Scandinavian personal name, it must be from *Húnkell or *Unnkell.

Gillian Fellows Jensen.

Povl Skårup: Rasmus Rask og færøsk, Færoensia VI, København 1964. 96 s.

Gryt Ant Piebenga: Een studie over het werk van Rasmus Rask, in het bijzonder over sijn Frisisk Sproglære, Groningen 1971. 249 s.

I indledningen til sin disputats om Rasmus Rasks afhandlinger om det danske sprog (1959) gav anmelderen udtryk for, at denne afhandling kun var en lille brik i den mosaik, der hedder Rasks liv og værker, og at der inden for Raskforskningen var en vid mark for yderligere undersøgelser fra specialisters side. Der er siden da kommet to bøger, hvor specielle emner inden for Rasks forfatterskab er undersøgt. Den første var Povl Skårups bog om Rasmus Rask og færøsk i 1964, og den anden er G. A. Piebengas disputats om Rasks liv og virke og specielt om hans frisiske grammatik fra 1971.

Povl Skårup gør i sin bog rede for, hvorledes Rask lige fra sin skoletid (1801–07) og til sin død i 1832 (bortset fra årene 1816–23, hvor han foretog sin store udenlandsrejse) i perioder har beskæftiget sig med færøsk. Hans første bedrift var (allerede i skoletiden) ud fra et meget sparsomt materiale at bestemme det færøske sprog som værende nærmere islandsk end norsk, hvad der var det modsatte af den gængse mening hos de få, der havde givet sig af med at karakterisere færøsk i forhold til nabosprogene. Dernæst skrev han den første færøske grammatik; den er opstillet efter samme system som den islandske og trykt som 6. afdeling i *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog* (afsluttet 1809, trykt 1811). I sit sprogsammenlignende hovedværk, prisskriftet om *Det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse* (afsluttet 1814, trykt 1818) medtog Rask færøske ord og bøjningsformer til belysning af lydlige og grammatiske forhold i andre sprog, og senere, i slutningen af 1820erne, var det færøsk ortografi, der havde hans interesse, idet han i anledning af den færøske oversættelse i udgaven af *Færeyinga Saga* (udkommet 1832) fra 1829 blev inddraget i drøftelsen af retskrivningen i denne oversættelse.

Povl Skårup gør i sin bog rede for Rasks arbejde med det færøske sprog og for hans bekendtskab med og korrespondance med færinger, og han har undersøgt de forskellige manuskripter fra Rasks hånd om færøsk, hvad enten det drejer sig om grammatiske optegnelser, viseafskrifter, uddrag af Svabos færøske ordbog i manuskript eller de to annotationseksemplarer af trykket i *Vejledning* etc., som viser, at Rask har arbejdet videre med den færøske grammatik også efter udgivelsen, formodentlig med en ny udgave for øje, som imidlertid ikke kom, idet han i den svenske 2. udg. af den islandske grammatik 1818 udelod det færøske afsnit. Et hovedafsnit i Skårups bog er et aftryk af den færøske grammatik i *Vejledning* etc. med Rasks rettelser og tilføjelser i annotations-eksemplarerne som noter.

Et andet hovedafsnit behandler Rasks meningsudveksling med færingerne J. H. Schrøter og J. Davidsen om den af udtalen bestemte ortografi i den færøske oversættelse i *Færeyinga Saga*. Rask gør her de ortografiske synspunkter gældende, som han havde udarbejdet endeligt i sin danske retskrivningslære fra 1826. Han kendte selv kun lidt til det talte færøske sprog og havde aldrig været på Færøerne, men det ses af hans bemærkninger til de to færingers oversættelse (den var udarbejdet af Schrøter og renskrevet af Davidsen, som foretog visse ændringer og rettede inkonsekvenser), at han, dels ud fra sin viden om lydsystemer i almindelighed, dels påvirket af en anden færing, Jacob Nolsøe, hvem han 1829–32 brevvekslede med om færøsk grammatik og ortografi, har været i stand til at vejlede dem på flere punkter.

Rasks betydning for færøsk var først og fremmest, at han med sin 20 siders grammatik grundlagde studiet af det færøske sprog. Hans bidrag til færøsk ortografi fik ikke stor betydning for eftertiden, fordi det blev Hammershaimbs stærkt etymologiserende retskrivning af 1846, der sejrede. Derimod fik han, som Skårup påviser i et sidste kort afsnit i sin bog, betydning på et helt andet felt, nemlig for litteraturformidlingen til og fra Færøerne. Han foranledigede udgivelsen af den første færøske vise i 1814 i Sverige, og han var blandt dem, der sendte og formidlede bøger til det i 1828 oprettede bibliotek i Tórshavn.

Povl Skårup har udarbejdet bogen om Rasmus Rask og færøsk med sans for arbejde med manuskripter og med indsigt i emnet. Hermed er dette lille hjørne af Rasks virke kortlagt i detaljer, og værdifuldt er det, at Rasks tankeudveksling med Schrøter og Davidsen er aftrykt, ligesom de mange detailundersøgelser til belysning af emnet og Rasks forbindelse med færing er omhyggeligt dokumenteret med henvisning til litteratur, arkivalier og manuskripter. Bogen afsluttes med et fransk resumé, en fuldstændig liste over de i de behandlede værker og manuskripter forekommende færøske ord og en litteratur- og personliste med henvisning til sidetal i bogen.

Et andet hjørne af Rasks virksomhed har Gryt Ant Piebenga med samme omhu beskæftiget sig med, nemlig hans studium af oldfrisisk, som det manifesterer sig i *Frisisk Sproglære*, 1825. G. A. Piebengas bog har imidlertid også et andet formål, nemlig at give den personlige og videnskabelige baggrund for dette værk og dermed at introducere Rasmus Rask for et hollandsklæsende publikum.

Forfatterinden indleder bogen med en oversigt over Rasks liv og værker, inddelt i 4 perioder. Først omtales hans herkomst og skoleår, hvor først og fremmest det gamle islandske havde hans interesse, men hvor man finder kimen til hans optagethed af sprogvidenskaben i almindelighed med alle dens underafdelinger. Dernæst omtales perioden 1807–16 med studieårene i København og rejsen til Island; det er den periode, hvor Rask foruden andre ting fik udarbejdet sine to vigtige og selvstændige værker, den islandske grammatik og den store sprogsammenlignende undersøgelse af de europæiske sprog, og der gøres rede for forudsætningerne for og tilblivelsen af disse arbejder. Den tredje periode er årene for den store udenlandsrejse; i behandlingen af den gøres der rede for rejsens forløb og for, hvilke studier Rask var optaget af i den tid. Og endelig er der den fjerde periode fra 1823 til 1832, hvor Rask beskæftigede sig

med alt muligt andet inden for sprogforskningen end det, man ventede sig af ham: resultater af den indiske rejse.

Denne oversigt bygger på eksisterende litteratur om Rask; men forfatterindens kunst viser sig i den udvælgelse af væsentlige træk, der må gøres i denne litteratur, når man på 28 sider skal give et instruktivt billede af Rasks liv og virksomhed, og så bliver der endda plads til at tage forskellige problemer op til drøftelse (fx hvorfor Rask ikke fik bearbejdet og offentliggjort resultater fra sin studierejse til Indien) og til selvstændig vurdering (fx af, hvorfor Rask tog ud på den lange rejse, når han helst ville blive i København). Al relevant litteratur om Rask er inddraget i denne redegørelse, og der er gjort brug af brevene i *Breve fra og til Rasmus Rask I–III, 1941–68*, og af den tyske udgave af *Rasmus Rask: Udvalgte Afhandlinger I–III, 1932–37*.

Det andet hovedafsnit af G. A. Piebengas disputats behandler Rasks sprogsyn og sprogbeskrivelse. Det falder klart i særlige afsnit om Rasks opfattelse af sprog og sprogudvikling, hans metode til sprogsammenligning, hans systematisering af de indoeuropæiske sprog, hans system for grammatisk sprogbeskrivelse i tilknytning til hans sprogopfattelse og sammenhængende hermed hans grammatiske terminologi, samt hans ortografiske principper og deres betydning for retskrivningen i dansk og andre sprog. Afsnittet afsluttes med en ekskurs om de senere årtiers interesse i Danmark for Rasks teorier og arbejde, og især Louis Hjelmslevs syn på Rask som lingvistisk strukturalist gøres til genstand for drøftelse, ligesom Paul Diderichsens antagonistiske meninger belyses.

Denne værdifulde indføring i Rasks teorier og andres vurderinger af dem er præget af fuld forståelse af Rasks danske sprog og af en klar og nøgtern holdning til emnet og sættes i relief af belæsthed ikke blot i Rasks værker og i Rasklitteraturen, men også i litteratur fra samtiden og eftertiden op til den nyeste tid, hvor forudsætninger for, modsætninger eller paralleller til og vurderinger af Rasks opfattelse og teorier er behandlet. Af værdi er også forfatterindens fortrolighed med hollandsk sproghistorisk og sprogvidenskabelig litteratur, hvad der i flere tilfælde leverer nye bidrag til forståelse af Rasks forudsætninger og til litteraturen om ham. Hendes egen mening om Rasks arbejder og teorier kommer indirekte frem gennem den loyale beskrivelse af disse og mere direkte gennem den kritiske men afdæmpede, objektive holdning til Hjelmslevs, Diderichsens og andres opfattelse af dem. Man har, når man har læst dette afsnit, en fornemmelse af, at nu er tingene lidenskabsløst sat på plads og Rasks indsats i sprogvidenskaben fremstillet i et klart lys.

I et tredje hovedafsnit behandles derefter Rasks frisiske sproglære. Rask havde oprindeligt den mening, at oldfrisisk var en oldengelsk dialekt og havde derfor planlagt at lade trykke et afsnit om dette sprog i *Angelsaksisk Sproglære* 1817, men opgav det, da han blev klar over, at det var et særligt germansk oldsprog (omtalt i fortalen til den frisiske sproglære). Efter hjemkomsten fra Indien tog han igen fat på arbejdet med de germanske oldsprog, men det eneste, han fik udgivet af disse arbejder, var *Frisisk Sproglære*, der kom i 1825. G. A. Piebenga gør rede for bogens tilblivelse og gennemgår Rasks (ret sparsomme) materiale til den, hvorefter hun giver en kritisk beskrivende gennemgang af indholdet af afsnit for afsnit. Systemet i dens opbygning er det samme som i Rasks

andre grammatikker og omfatter lydlære, formlære, orddannelselære og syntaks. Som konklusion af gennemgangen anføres, at det er en grammatik af høj standard, men at den er ufuldstændig (bl.a. på grund af det sparsomme materiale), og der er også fejl i den (bl.a. i lydlæren, fordi Rask var hildet i sin opfattelse af det nysislandske vokalsystem som værende identisk med det oldislandske). Rask arbejdede videre med emnet i sit annotationseksemplar af bogen, og G. A. Piebenga gennemgår og kommenterer de der anførte rettelser og tilføjelser.

Bogens udgivelse bragte Rask i forbindelse med hollandske lærde, og en af disse, M. Hettema, oversatte den til hollandsk (udg. 1832). G. A. Piebenga påviser, at han under oversættelsesarbejdet via sin korrespondance med Rask har haft mulighed for at benytte forskellige af de rettelser og tilføjelser, Rask har gjort i annotationseksemplaret, mens derimod en tysk oversættelse (af F. J. Buss) fra 1834 udelukkende bygger på det danske tryk. Hettemas oversættelse karakteriseres i øvrigt dels som fejlfuld, fordi han ikke kunne tilstrækkelig meget dansk, dels som unøjagtig i den forstand, at Hettema indførte egne ændringer og tilføjelser i strid med Rasks opfattelse; der er i detaljer gjort rede for dette forhold.

Foruden de to oversættere var også flere anmeldere opmærksomme på bogen. G. A. Piebenga citerer, karakteriserer og kommenterer anmeldelser fra Danmark, Frankrig, England, Holland og Tyskland, og også senere omtale af bogen og den hollandske oversættelse af den behandles udførligt. Den grundigste anmeldelse blev skrevet af Jacob Grimm i *Göttingische gelehrte Anzeigen* 1826; den fremkaldte et heftigt modangreb fra Rasks side, hvorefter forbindelsen mellem de to ophørte. Et særligt afsnit i G. A. Piebengas bog tager fortjenstfuldt forholdet mellem Rask og Jacob Grimm gennem årene op til nærmere undersøgelse, ligesom det i afsnit for sig indgående belyses, hvorvidt Rask har haft betydning for hollandske sprogfolks syn på frisisk og for frisisk (og hollandsk) retskrivning, altsammen med udførlige citater og henvisninger. Afhandlingen afsluttes med en ekskurs om Rasks arbejde med nordfrisisk dialekt og (som bilag) en omtale af Rasks brevveksling med hollænderne M. Hettema, R. Posthumus og J. H. Halbertsma om emner med tilknytning til den oldfrisiske grammatik (bevarede breve er aftrykt og kommenteret). Desuden er der et resumé på engelsk og en udførlig litteraturliste.

Der er ved udarbejdelsen af afsnittet om den frisiske sproglære og alle derhenhørende forhold gjort brug af utrykte manuskripter i danske samlinger, og der er henvist til relevant litteratur, spec. hollandske værker vedrørende frisisk, således at læseren i tilgift delagtiggøres i forskningen inden for frisisk op gennem det 19. årh. Med denne beskrivende vurdering af Rasks frisiske sproglære, dens forudsætninger og dens (efter dens værdi for ringe) betydning i samtid og eftertid kan man betragte det frisiske område inden for Rasks forfatterskab som grundigt belyst af en kyndig specialist, der på grund af sit kendskab til det danske sprog er i stand til at læse Rask på hans modersmål. Måtte også hans hollandske grammatik blive behandlet af denne specialist i en afhandling!

Marie Bjerrum.

Sven Møller Kristensen: *Litteratursociologiske essays*. Munksgaard 1970. 146 s. Kr. 34.50.

Romantisk Underholdning. Trivilllitteratur – kvantitetslitteratur. Ved Erland Munch-Petersen. Ejlers 1970. 182 s. Kr. 29.85.

Den sociologiske litteraturforskning vinder i disse år terræn; interessen er stigende, og rygter svirrer om store projekter, sat i gang af arbejdsgrupper ved universiteterne og andre læreanstalter. Endnu har den voksende interesse ikke sat sig mange spor i den kritiske litteratur, men 1970 kunne dog fremvise to arbejder, som man kan hefte betegnelsen sociologisk litteraturforskning på: Sven Møller Kristensens *Litteratursociologiske essays* og *Romantisk Underholdning*, en antologi ved Erland Munch-Petersen. De to værker har en række lighedspunkter: i begge angives nye forskningsområder, nye begrebsapparater opstilles, og begge forfattere undsiger en række gængse antagelser og populære opfattelser.

Sven Møller Kristensens værk fra 1940'erne *Digteren og Samfundet i Danmark i det 19. Aarhundrede* var et af de første værker herhjemme, hvori der blev anlagt en sociologisk synsvinkel på dele af den danske litteratur. At tiden ikke var moden viser nogle af anmeldelserne (fx Aage Henriksen i *Orbis Litterarum* 1945, F. J. Billeskov Jansen i *Gads Danske Magasin* 1942), og da Gunnar Ahlström i 1947 udsendte *Det moderna genombrottet i Nordens litteratur*, et sidestykke til *Digteren og Samfundet*, kunne Henning Fenger triumferende erklære i *Orbis litterarum* 1947, at en sociologisk metode, sådan som den blev praktiseret af Ahlström, ikke levede op til de krav man i litteraturvidenskabens navn måtte stille til en vederhæftig litteraturvidenskabelig metode.

Sven Møller Kristensen indledte *Digteren og Samfundet* med at opstille nogle begreber og definitioner, og i *Litteratursociologiske essays* lægger han atter ny jord under ploven ved at opstille nye begreber, og ved at angive nogle rammer for en forskning der endnu ikke har fundet sted.

Wellek og Warren skelner i deres *Litteraturteori* mellem tre områder, der tilsammen udgør den sociologiske litteraturforsknings arbejdsfelt: sociologien omkring forfatteren, sociologien omkring værket og sociologien omkring forbruget. SMK skelner også mellem tre områder (tre-delingen er et gennemgående træk i bogen): 1° Forudsætningerne for værket, hvori indgår både forfatterens forudsætninger og »tiden«, 2° Selve værket, hvor SMK i modsætning til Wellek og Warren tænker på en analyse af værket, og 3° den sociale accept, hvor SMK er bredere end Wellek og Warren, der tænker på læsningen og forbruget i samtiden, mens SMK tænker på værkets funktion i såvel sam- som i eftertid. Af disse tre områder peger SMK på den sociale accept som det mindst dyrkede område, men det er også det område, der sandsynligvis siger mest om det vanskeligt beskrivelige og vanskeligt håndterlige forhold der hedder litteratur og samfund. Ikke hvad værket i sig selv siger om en given periode, men hvad accepten eller forkastelsen af værket kan sige om en given tid og et givet samfund må være et område, hvor forskningen med held kan sætte ind. Ved at sætte accepten i stedet for værket kommer SMK uden om den evigt standende diskussion om, hvad værket er udtryk for i sin tid.

Efter sin opdeling i tre områder får han dem alle tre belyst i sin gennemgang af Holberg. Forudsætninger: behovet for komedie, Montagus afskedigelse, oprettelsen af Grønnegadeteatret og Holbergs forudsætninger: »han gjorde med flid det forkerte« (s. 21); dernæst selve værket: komedierne som SMK belyser ud fra stof og teknik; og endelig accepten af Holberg i hans tid og nære eftertid. Her mærker man de vanskeligheder som man vil komme ud for, når man ønsker at belyse modtagelsen af et værk fra ældre tid; det manglende materiale. SMK antyder selv problemet ved at skrive: »Om modtagelsen af komedierne i 1720erne må man slutte indirekte (s.34) og »Det er rimeligt at antage« (s.35). SMK slutter på grundlag af det materiale som man nu engang har, og som ligger til grund for det meste af Holberg-litteraturen. Om Holberg-kapitlet kan man sige, at det ikke i så høj grad er litteratursociologi, fordi det statistisk-eksakte materiale der indgår i litteratursociologiske undersøgelser ikke er til stede, som det er en »sociologisk fortolkning« af et i forvejen kendt materiale.

SMK arbejder med forskellige former for accept, der beror på forskellige læsemåder; han opererer med tre: 1° den *konfirmative*, hvor læseren ønsker at få en tradition bekræftet, 2° den *formative*, hvor læseren er dikteret af et ønske om at finde ny erkendelse og 3° den *diversive*, hvor læseren ønsker en fiktiv tilfredsstillelse af behov. Disse tre måder kan kombineres, således at man kan arbejde med en konfirmativ/formativ læsemåde og en konfirmativ/diversiv. SMK peger på at der er visse litteraturformer, der appellerer til bestemte læsemåder; fx salmedigtning og fædrelandssange til den konfirmative, den litteratur der er skrevet af forfattere der betragter sig som tolk (s.43) til den formative, og endelig triviallitteratur til den diversive. Samtidig kommer han ind på, at de forskellige læsemåder er karakteristiske for bestemte socialgrupper. Den konfirmative således for grupper der er tilhængere af etableret orden, den formative for grupper der ønsker at ændre det bestående, og den diversive for grupper der ikke selv vælger deres litteratur men får den påtvunget. Det her opstillede system er naturligvis både rigtigt og forkert. SMK er åbenbart selv klar over, at systemet er problematisk, for han siger at en læser kan læse på alle tre måder i løbet af en dag, men han er dog overtydet om, at der hersker overensstemmelse mellem socialstatus og holdning til samfundet og den måde man læser på, et synspunkt det er vanskeligt at dokumentere rigtigheden af.

Den litteraturform, der i særlig grad appellerer til den diversive form for accept, er den kunstnerisk underlødige, som SMK vælger – hvad de fleste gør – at kalde triviallitteratur, og som eksempel på triviallitteratur gennemgår han to romaner, *De røde heste* af Morten Korch og Ib Henrik Cavlings *Karrierelægen*. Disse gennemgange er poker-face gennemgange, i den forstand at SMK undlader at komme frem med sin egen vurdering, men nøjes med at karakterisere fremstillingen og den livsholdning han finder udtrykt i de to bøger.

Anden halvdel af bogen er mere krigerisk end den første. Den afslappede skriveform er stadig fremherskende, men i nogle af kapitlerne, fx i »Myterne om digterne og tiden«, i kapitlet om 1930'ernes og 40'ernes litteratur og politik og i slutkapitlet »Avantgarden og hæren« er tonen skarp, på grænsen af det spydige. Hans mål er tilsyneladende at komme den almindelige opfattelse af 30'erne til livs. Han mener, at netop dette tiår er kommet på en formel, som ikke dækker det der skete på kulturfronten. Man kan diskutere om det er rigtigt, at 1930'erne

er sat på en særlig optimistisk formel. Antologien *Tilbageblik på 30'erne* (1967) viste ret tydeligt, at 30'erne var mange ting. SMK dokumenterer med citater fra tidsskriftlitteraturen, at tonen hos de venstreorienterede ikke var så lys og optimistisk, som han mener den fremstilles. Oprøret ruller også i afsnittet om efterkrigstiden. SMK kan med sin bedste vilje ikke forstå Heretica-bevægelsen, og især Villy Sørensen må stå skoleret for nogle af sine udtalelser (s.96). For recensenten at se forenkler SMK Heretica, sætter 1940'erne på samme slags formel, som han selv reagerede mod, da det gjaldt 30'erne.

Litteratursociologiske essays er på sin vis en meget personlig bog; den rummer ild og glød, men det personlige engagement og de steder, hvor SMK i ret skarpe vendinger tager afstand fra ting og fænomener han ikke bryder sig om, forårsager ikke nogen proportionsforvrængning; SMK er midtpunktsøgende i sin søgen efter det mest frugtbare syn at anlægge på litteraturen.

Det er for tidligt at sige noget om den sociale accept af bogen. Om nogle år kan man måske udfra litteraturforskningen aflæse accepten, for *Litteratursociologiske essays* er i usædvanlig grad en bog, der giver sin læser lyst til at gå i kast med nogle af de løseligt skitserede forskningsopgaver.

Romantisk Underholdning er en helt anden type bog. Det er en mosaik (antologi) med uddrag af de i 1800-tallet hyppigst udkomne forfatters værker, ordnet tematisk; fx handler et kapitel om døden, et om helten, et om moderen etc. Gamle billeder i teksterne ånd bidrager til bogens betydelige underholdningsværdi. Ideen stammer fra Tyskland, hvor Walter Killy i 1962 udgav en antologi *Deutscher Kitsch* der i sit anlæg minder om *Romantisk Underholdning*. Til bogen her knytter sig en efterskrift, der rummer langt mere gods i form af nye teorier og synspunkter end efterskrifter sædvanligvis gør. EM-P foreslår, at man i stedet for at tale om triviallitteratur taler om kvantitetslitteratur. Ved en kvantitetsforfatter forstås en forfatter, der er udkommet med flere end et bestemt antal bøger i en given periode. Her er det mere end 50 bind, der afgør om det er en kvantitetsforfatter, i et stort projekt, som M-P skitserer, er det 20. Går man frem på denne måde får man fat i de forfattere, der har haft et stort publikum, og inddelingen går på tværs af den gængse inddeling i finlitteratur og triviallitteratur. Blandt kvantitetsforfattere fra 1800-tallet kommer både H. C. Andersen og Blicher med. Det nye synspunkt rummer en række fordele; den største er den, at man undgår begreber der er belastede af værdinormer og -domme. Tavlen viskes ren, og man kan begynde på ny.

Inden EM-P kommer så vidt, argumenterer han kraftigt mod de gammelkendte termer, og nogle af argumenterne er på sin vis lige så fordomsfulde som begrebet »triviallitteratur«. Foruden kvantitetslitteratur lancerer M-P glosen »samtidslitteratur«, som han definerer som den litteratur man i en given tid beskæftiger sig med (trykker, optrykker, læser, opfører). Både udvalget af tekster og efterskriften er tidlige resultater af en stor undersøgelse over 1800-tallets oversættelseslitteratur, som M-P som en af de første herhjemme tager op til behandling. Området er meget spændende, og man må håbe, at forfatteren foruden sine historiske studier over »det man læste« som der står på bagsiden, også vil få tid til at beskæftige sig med »det man læser«, en undersøgelse af vor tids litteratur i bred forstand.

Mette Winge.

Daniel J. Crowley: I Could Talk Old-Story Good: Creativity in Bahamian Folklore. University of California Press. Berkeley & Los Angeles, 1966 (= Folklore Studies, 17). x + 157 s.

Roger D. Abrahams: Positively Black. Englewood Cliffs, New Jersey, 1969. xii + 177 s.

Fortælleforskningen, en af folkloristikkens hovedgrene, har i den sidste halve snes år undergået en væsentlig forandring. Endnu i halvtredserne dominerede udløberne af den gamle *tekst*forskning, for hvilken en optegnelse efter mundtlig tradition først og fremmest var et litterært dokument; men interessen for *fortælleren* og fortælsituationen, som vågnede i 1920'erne, har i det sidste tiår fundet stadig sikrere og klarere udtryk. To inspirerende amerikanske studier i denne retning skal her omtales.

Roger D. Abrahams gjorde sig først internationalt bemærket ved en monografi over negerfolklore i et ghettokvarter i Philadelphia (*Deep Down in the Jungle*. Hatboro, Pennsylvania, 1964), hvor han bragte historiske, sociologiske, psykologiske og andre metoder i anvendelse for så alsidigt som muligt at belyse sit emne og derigennem nå til en dybere forståelse af negrenes tilværelse i Philadelphia og deres egen opfattelse deraf. Med *Positively Black* går han et skridt videre, idet han gør hele den amerikanske negerkultur til sit studieemne.

Efter Abrahams' opfattelse er der tale om en regulær kulturkløft. De hvide og de sorte lever i samme samfund, taler samme sprog, men forstår overhovedet ikke hinanden, fordi deres kulturelle baggrund er endnu mere forskellig end deres hudfarve. Et eksempel: Når en hvid lærerinde i en »blandet« klasse stiller et spørgsmål til et hvidt barn, vil barnet se hende i øjnene mens det svarer. Det sorte barn vil se alle mulige andre steder hen, fordi det har lært hjemme, at det er aggressivt at stirre folk i øjnene; hvorpå lærerinden, ud fra sine egne kulturelle forudsætninger, vil anse negerbarnet for lusket og uærligt.

Abrahams videreudvikler den analyse af negrenes ghettokultur, som han gav i sin første bog, men som der ikke er plads til at referere her. Han viser, hvorledes ghettoen påtvinger negeren et livssyn og et adfærdsmønster, som gør ham uskikket til at omgås de hvide. Negersamfundet er fuldt af sociale, seksuelle og psykiske spændingsforhold, som ikke kan afreageres under de givne betingelser. En aflastning, som kun er en stakket hjælp fordi spændingerne vedbliver at bestå, opnår negeren i sin digtning og musik:

»All negroes like blues. Why? Because they were born with the blues... When you lay down at night, turn from one side of the bed all night to the other, and can't sleep, what the matter? Blues got you. Or when you get up in the morning, and sit on the side of the bed – may have a mother or father, sister or brother, a boy friend or girl friend, or husband or a wife around – you don't want no talk out of any of um. They ain't done you nothing – but what's the matter? Blues got you« (p. 55). »When I have trouble, blues is the only thing that helps me... I mean that's the only way to kind of ease my situation. If I have lots of troubles, for instance, rent situation, and so forth and so on like that, the blues the only thing that gives me consolation« (p. 56). Sangeren og fortælleren får under disse omstændigheder en fremtrædende plads i negersamfundet. Han er i stand til at give de fælles følelser luft. Noget

lignende gælder i øvrigt prædikanten, der blandt negrene har en væsentligt mere anset stilling end blandt de hvide.

Negrenes fortællinger er gode vejvisere ind i de spændinger, der råder i deres bevidsthed. I fortællingens form kan meget lade sig gøre, som er umuligt i virkeligheden – tanker som i øvrigt også Lévi-Strauss er inde på i sine analyser af myter. I fortællingens lilleverden kan den svage, underkuede narre den stærke hersker, gøre ham til grin, ydmyge ham seksuelt osv. Mange af de typiske »trickster tales« kan sammenlignes med de politiske anekdoter, vi kendte herhjemme under krigen. I øvrigt mener Abrahams, at denne digtart er på retur til fordel for de skrappere »toasts« og »badman«-fortællinger, hvor hovedpersonen er, og gør sig til af at være, hård og ondsksfuld, selvhævdende og smart: den servile og vege, men snu »trickster« udtrykker ikke længere idealet i et negerksamfund under voksende socialt tryk.

Når stoffet bruges på denne måde, kan der knapt anes nogen forbindelse til det gammeldags tekststudium.

Ganske det samme kan siges om Crowley's metode. Også han beskæftiger sig med negerfolklore, men her er tale om en fredeligere og på flere måder lykkeligere stillet befolkning, nemlig efterkommere af neger-slaver på de engelskejede Bahama-øer. Fattigdommen er stor, men kravene til tilværelsen beskedne, og noget stærkt tryk af hvide herrer mærkes ikke i vor tid. Crowley har kunnet syle med et fredsommeliger emne end Abrahams, nemlig forholdet mellem tradition og skaberevne i fortællekunsten. På mange måder minder hans problemstilling om Albert Lord's i *The Singer of Tales* (Cambridge, Massachusetts, 1960). Han har her fordel af at tidligere indsamling også giver mulighed for historisk analyse.

Crowley finder ingen anvendelse for det begrebsapparat og den metodologi som den geografisk-historiske, »finske« skole skabte. Bahama-negrenes fortællinger falder ikke i »typer«, og der er ikke tale om en kontinuerlig udvikling af »økotyper«, endsiige da »urformer«. Hvad han finder er derimod en *fortællestil* (herunder et fast persongalleri) og en *motivbestand*. Stilen er stort set fælles for hele området, omend med lokale variationer – rigest er den udviklet på Andros Island – og hver enkelt fortæller, i hvert fald blandt de bedre, har karakteristiske særtræk. Motivbestanden undergår tilsyneladende en langsom forandring i takt med øgruppens almindelige kulturelle tilpasning. Ældre motiver, som Miss Parsons endnu kunne finde i århundredets første årtier, og som utvivlsomt hidrører fra en vestafrikansk fortid, er forsvundet, mens nyere motiver er kommet til, som er knyttet til nutidscivilisationen.

Ifølge Crowley er en mundtlig fortælling snarest at sammenligne med et stykke dramatik. Fortælleren står i dialog med tilhørerne, er afhængig af deres reaktioner, spiller på begivenheder der finder sted for hans øjne, inddrager rummet, genstande på stedet, beboerne selv som rekvisitter. Han ved nok hvor han vil have fortællingen hen, men improvisation kan gribe ind og føre til en uventet afslutning. Man kan opleve de samme motiver (nærmest at forstå som »episoder«) kædet sammen på forskellig vis, endog hos samme fortæller. Crowley besøgte området flere gange og kunne iagttagge, hvordan en fortæller gengav samme fortælling på stadig ny måder, således at man dårligt kunne tale om *varianter* i traditionel typologisk forstand, men nok om *variationer* over samme

tema. Efter Crowleys iagttagelse spiller det logiske, sammenhængende motivforløb ikke så stor en rolle som vi er vant til at mene; tilhørerne kender alle motiverne i forvejen og tager det ikke så højtideligt om det hele nu går »rigtigt« til – derimod er det meget væsentligt, at fortælleren ved hjælp af motiverne og hvad han ellers kan finde af rekvisitter er i stand til at skabe underholdning, en festlig situation.

Man kan rejse den indvending mod Crowley og navnlig mod Abrahams – og har faktisk gjort det fra mere traditionelt folkloristisk hold – at de ikke i tilstrækkeligt omfang tager hensyn til den viden man kan opnå ved sammenlignende studier; når en historie er kendt over den halve verden (f. eks. AT (Arne & Thompson: Types of the Folk-Tale) 155 »Utak er verdens løn«, må man være forsigtig med at tolke den som udtryk for en bestemt kultursituation. Crowley i det mindste er klar over dette forhold, han peger selv på det; men i hans sammenhæng har det ringe betydning. I Abrahams' tilfælde derimod, hvor der er tale om ret indgående teksttolkninger, er det af betydning ikke blot at kende de kræfter der udtrykker samfundets egne spændingsforhold, men også det »tilbud« der eksisterer i form af udefra kommende fortællestof – ellers er risikoen for overfortolkning nærliggende.

Dette er dog ingen væsentlig indvending. De to undersøgelser repræsenterer på hver sin måde videreudviklinger af en metodologi, som man kun kan håbe bliver dominerende inden for de næste årtiers fortælleforskning. Et hovedproblem bliver at forene den med den sideløbende strukturalistiske forskning.

Bengt Holbek.

A select bibliography of European folk music. Editor-in-chief Karel Vetterl. Co-editors Erik Dal, Laurence Picken, Erich Stockmann. Prague 1966. VIII + 146 s. Udg. Institute for Ethnography and Folklore of the Czechoslovak Academy of Sciences in cooperation with the International Folk Music Council. Fås lettest ved henvendelse til sidstnævnte organisation c/o The Music Department, Queens University, Kingston, Ontario, Canada. Pris 5 dollars.

Musikethnologische Jahresbibliographie Europas. Annual Bibliography of European ethnomusicology. Hrsg. vom Slowakischen Nationalmuseum in Verbindung mit dem Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften unter Mitwirkung des International Folk Music Council durch Oskár Elschek, Erich Stockmann und Ivan Mačák. Hidtil 1-5 dækkende 1966-70, udg. Bratislava 1967-71. Omfang henimod 100 s. Fås lettest ved henvendelse til ovennævnte adresse eller til: MJE/ABEE, Slovenské národné múzeum, Vajanského nábr. 2, Bratislava, ČSSR. Pris 3,50 dollars.

Jahresbibliographie der Volksballadenforschung. Hrsg. von der SIEF-Kommission für Volksdichtung mit Unterstützung des Glasbeno narodopisni institut in Ljubljana durch Zmaga Kumer in Zusammenarbeit mit Rolf Wilh. Brednich und Oldřich Sirovátka. Hidtil 1, dækkende 1968, udg. Ljubljana 1970. Fås lettest ved henvendelse til det nævnte institut for folkedigtning dér.

Det er tre bibliografisk strenge henvisninger at møde med på een gang. Men tre hinanden supplerende, dels retrospektive, dels løbende bibliografiske værker indenfor samme område må dog være en væsentlig hjælp til orientering i den uoverskuelige publikationsstrøm; og dog er det mit bestemte indtryk, at meget få fagfolk udenfor udgivernes og institutternes snævre kreds har opdaget de tre titler. Hertil må det være et tidsskrifts naturlige opgave at vejlede, og man vil undskylde, at anm. har en lille plads på det ene af titelbladene.

A select bibliography of European folk music blev foreslået på IFMCs møde i Wien 1968, og forslagsstilleren dr. Vetterl blev hovedredaktør. Da bogen langt om længe kom i beskedent offsettryk, var det lykkedes at få stof fra hele Europa incl. hele USSR – blot ikke fra italienerne, hvis brevskræk synes indgroet. Bibl. er efter en indledning med værker omfattende flere lande delt efter hvilken nations musik de *omhandler*, uanset forf.s herkomst, og derpå tredelt i kildeudgaver, faglitteratur og tidsskrifter. Hver titel er derefter tredelt i en almindelig, omhyggelig bibliografisk angivelse af værket – et forkortelsessystem, der underretter om tilstedeværelsen af text(variant)er, melodi(variant)er, harmonisering, dansenotationer, illustrationer, fremmedsproglige resumeer – samt en oversættelse af titlen til engelsk og en evt. karakteristik af værket i korteste form. Som det vil forstås, er alle kategorier af folkesange medtaget, i særlige tilfælde også melodiløse udgaver af sådanne. Dækningen går fra forskningens og udgivelsens begyndelse indtil 1963. For 1964–65 findes intet lignende hjælpemiddel.

For 1966 ff. findes derimod med beslægtede formål *Musikethnologische Jahresbibliographie Europas*, der har holdt sig smukt à jour endnu. Også denne bibl. er ladedelt, men *efter forf.s herkomst*, dog således at publikationer vedr. et bestemt område eller emne kan ses i registrene. Ikke-europæiske forfatters bidrag mangler altså, mens europæeres arbejder om ikke-europæisk folkemusik forefindes. Et notationssystem påvirket af den foregående bibl.s giver i korteste form begreb om hvert arbejdes indhold. Titlernes antal: 395, 444, 645, 428, 603 giver indtryk af omfanget og af den voxende dækning. »No contribution« ved et land i et givet år kan enten betyde, at der intet er skrevet dér, eller at kontakt ikke har kunnet opnås.

Textstudiet har brug for begge de nævnte hjælpemidler, men er nu særlig tilgodeset i *Jahresbibliographie der Volksballadenforschung*, hvoraf det eneste foreliggende hæfte kun har 128 titler – al begyndelse er svær. Her er Europas og efter mulighed USAs publikationer taget i betragtning, og de er ikke inddelt efter lande, kun i enkelte grupper efter type. Originaltitlerne er meddelt med tysk oversættelse, og der er registre, men intet notationssystem til analyse af enkelttitlen.

Videnskabelige biblioteker og større folkebiblioteker med musik og/eller folklore indenfor deres arbejdsområde bør som en selvfølge overvinde den ringe ulejlighed, det er at få skrevet efter disse hjælpemidler, og den interesserede privatmand bør følge trop.

Erik Dal.